

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

**Právní úpravy rozvodu a výživného mezi rozvedenými
manžely v ČR a ve vybraných evropských státech**

**The Law on Divorce and Maintenance Between Former
Spouses in the Czech Republic
and in Selected European Countries**

DISERTAČNÍ PRÁCE

Mgr. Kamila Mozgová

Praha, červen 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. června 2014

.....
Mgr. Kamila Mozgová

v.r.

Poděkování

Tímto upřímně děkuji své školitelce doc. JUDr. Michaelae Hendrychové, CSc., za vedení mé práce, přínosné komentáře a především její vstřícnost.

V Praze dne 4. června 2014

.....
Mgr. Kamila Mozgová

v.r.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	7
1 ÚVOD	8
<i>1.1 Volba tématu</i>	<i>8</i>
<i>1.2 Cíl práce.....</i>	<i>11</i>
<i>1.3 Metodika zpracování práce.....</i>	<i>13</i>
<i>1.4 Struktura práce</i>	<i>14</i>
2 RODINNÉ PRÁVO V EVROPĚ	16
<i>2.1 Historický exkurz.....</i>	<i>17</i>
2.1.1 Evropa do 20. století.....	17
2.1.2 Evropa v 20. století	20
2.1.3 Shrnutí	24
<i>2.2 Realita současné Evropy.....</i>	<i>25</i>
2.2.1 Úvodem	25
2.2.2 Mezinárodní společnost pro rodinné právo	26
2.2.3 Aktivita Rady Evropy v oblasti rodinného práva	28
2.2.4 Evropský soud pro lidská práva a vliv jeho judikatury na rodinné právo	31
2.2.5 Haagská konference mezinárodního práva soukromého	38
2.2.6 Mezinárodní smlouvy vzniklé na půdě OSN	40
2.2.7 Kompetence EU v rodinných záležitostech	41
2.2.8 Komise pro Evropské rodinné právo	44
2.2.9 Model Family Code	49
2.2.10 Shrnutí	51

3 KOMPARATIVNÍ ČÁST	54
<i>3.1 Přehled právní úpravy rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely.....</i>	<i>54</i>
<i>3.2 Rozvod.....</i>	<i>64</i>
3.2.1 Obecné úvahy	64
3.2.2 Konvergence právní úpravy rozvodu v Evropě	68
3.2.3 Soudní odluka.....	71
3.2.4 Přípustnost rozvodu v Evropě	74
3.2.5 Minimální délka manželství	76
3.2.6 Rozvodové řízení a kompetentní orgán	79
3.2.7 Rozvodové důvody	84
3.2.8 Rozvod na základě dohody	89
3.2.9 Doba na rozmyšlenou	94
3.2.10 Dohody upravující právní následky rozvodu	97
3.2.11 Rozvod bez souhlasu jednoho z manželů.....	105
3.2.12 Rozvod s nezletilými dětmi.....	112
3.2.13 Shrnutí	116
<i>3.3 Výživné mezi rozvedenými manžely</i>	<i>117</i>
3.3.1 Obecné úvahy	117
3.3.2 Výživné a právní důvod rozvodu	119
3.3.3 Předpoklady pro přiznání výživného	122
3.3.4 Způsob placení a splatnost výživného	128
3.3.5 Tvrdostní klauzule	131
3.3.6 Konkurence nároků na výživné.....	134
3.3.7 Doba trvání vyživovací povinnosti	137
3.3.8 Zánik vyživovací povinnosti	140

3.3.9 Dohody o výživném.....	143
3.3.10 Shrnutí	147
4 ZÁVĚR	148
5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	150
ANOTACE	162
ABSTRACT	164
RESUMÉ	166
SUMMARY	169
KLÍČOVÁ SLOVA	172

SEZNAM ZKRATEK

ABGB	Všeobecný občanský zákoník č. 946/1811
ALI	American Law Institute
BGB	zákon ze dne 18.8.1896 č. 2321/1896 Bürgerliches Gesetzbuch
CEFL	Commission on European Family Law
ES	Evropské společenství
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská unie
ISFL	International Society of Family Law
MFC	Model Family Code
NCCUSL	National Conference of Commissioners on Uniform Laws
NOZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
o.s.ř.	zákon č. 89/1963 Sb., občanský soudní řád
ZoR	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

1 ÚVOD

1.1 Volba tématu

Téma rozvodu manželství a výživného mezi rozvedenými manžely v Evropě, nebylo a není v české ani zahraniční literatuře často zpracováváno, což je bezesporu dáno historickým vývojem a povahou právních úprav.

Ius commune a *europeizace* se staly během posledních let frekventovanými pojmy. S výrazem *europeizace* se lze setkat v různých souvislostech. V širším pojetí zahrnuje všechny sociální, politické a ekonomické změny, ke kterým v současné době dochází ve sjednocené Evropě. Ve smyslu právním pak vyjadřuje dopad integračního vývoje Evropské unie na právní úpravu jednotlivých členských států. Jde o proces, který nemusí nutně vést jen ke vzájemnému sbližování neboli konvergenci národních právních předpisů, nýbrž může směřovat i k jejich rozcházení. Konvergence pak může být výsledkem harmonizace či unifikace, popř. spontánnějších postupů právní samoregulace, ke kterým dochází pod vlivem společných právních zásad, akademické a politické diskuse anebo v důsledku šíření iniciativ v oblasti tzv. *soft law*.¹

Evropská integrace s sebou přinesla volný pohyb obyvatel unijních států, jejímž přirozeným důsledkem je růst počtu soukromoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Mezi těmito vztahy mají nepochybně svébytné místo vztahy rodinné, neboť upravují osobní, resp. ty nejosobnější vztahy jednotlivce, současně však platí, že pro rodinné právo je v jednotlivých evropských státech příznačný právní partikularismus a nejednou výrazné odchylky v právní úpravě základních otázek rodinného života.

Pokračující evropská integrace vytvořila novou výzvu, kterou je vypracování uniformního a harmonizovaného evropského soukromého práva. Minulé dekády

¹ Srov. KEIRSE, Anne L.M. *European Impact on contract law. A Perspective on the interlinked contributions of legal scholars, legislators and courts to the Europeanization of contract law.* Utrecht Law Review, sv. 7, 2011, s. 36. Dostupné také z: http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0052/contributions/208_en.pdf

zaznamenaly růst zájmu různých studijních skupin a komisí o toto téma a dá se říci, že téměř všechny oblasti soukromého práva jsou pokryty harmonizačními aktivitami, i když tradičně se však srovnávací právní věda a unifikační aktivity soustředily na oblast obchodního práva. Realizace Evropského smluvního práva se rozvinula do pokročilého stadia mimo jiné díky Principům Evropského smluvního práva, vydaným v roce 1994. Je rovněž běžné klasifikovat a definovat ostatní oblasti soukromého práva pomocí označení „evropský”. Můžeme však sledovat toto „poevropštění” také v oblasti rodinného práva?

Je nepochybné, že rodinné právo je zrcadlem společnosti té které země. Vychází z tradice více než např. právo závazkové nebo daňové. O rodinném právu se tradičně hovořilo a stále hovoří jako o právu, které reflektuje politický, náboženský a kulturní vývoj země a proto je pro harmonizaci, natož pak pro unifikaci, nejméně vhodnou oblastí právního řádu.

K odstraňování bariér a problémů na poli soukromého práva, jakož i k modernizaci rodinného práva a v konečném důsledku k přibližování národních práv jednotlivých zemí, léta přispívaly aktivity Haagské konference mezinárodního práva soukromého a Rady Evropy. Ačkoliv rodinné právo se v domácích legislativách stále vyznačuje značnou odlišností, vliv evropských norem na vnitrostátní rodinné právo se začíná projevovat stále zřetelněji. Precedenční právo Soudu pro lidská práva ve Štrasburku v případě článku 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, který se týká práva na rodinný život, vedlo v řadě evropských zemí jako je např. Anglie a Wales, Francie nebo Nizozemsko ke změně právní legislativy upravující následky rozvodu.

Úmluva o adopci dětí z roku 1967 a Úmluva o právním postavení nemanželských dětí z roku 1975, měly rovněž sjednocující účinek na legislativu ratifikujících zemí. Vedle toho také doporučení Rady Evropy v oblasti rodinného práva znamenala impuls k harmonizaci. Totéž lze říci i o doporučeních Evropského parlamentu ohledně rodinného práva, jako je Rezoluce o Evropské chartě práv dítěte. Mezinárodní komise pro občanskoprávní status, kterou v současné době tvoří šestnáct evropských států, navrhla řadu mezinárodních smluv v oblasti rodinného práva.

Lze říci, že *status quo* na poli rodinného práva jednotlivých zemí Evropské unie narušila až resoluce Evropského parlamentu z 26. května 1989, vyzývající k vytvoření Evropského občanského zákoníku. Tento dokument podnítl rozsáhlou vědeckou debatu na téma harmonizace a unifikace rodinného práva a inicioval založení Komise pro evropské rodinné právo.

Je nutné konstatovat, že i když existence právní regulace umožňující rychlé ukončení manželského soužití je téměř ve všech právních řádech Evropy vítána, či je dokonce již považována za samozřejmost, objevují se stále názory, kdy je tato právní regulace napadána s tím, že znevažuje institut manželství, který by měl být institutem trvalým a dlouhodobým. Avšak je na zákonodárci, aby přijal takovou právní úpravu, která by na jednu stranu zamezovala lehkomyšlnému rušení manželství a na druhé straně nenutila manželé setrvávat v nefunkčním svazku. Tato úprava by však měla přihlížet především k zájmu nezletilých dětí.

Je evidentní, že pokud zkoumáme evropskou rodinněprávní úpravu, mnohdy na sebe naráží především společenský význam institutu manželství, jeho kulturní a často i náboženská tradice. Avšak, co je pro evropské právní řády společné, je že na manželství nahlíží jako na trvalé společenství muže a ženy, jehož hlavním účelem je založení rodiny, výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc. Ovšem je třeba dodat, že pokud byla právní řádem aprobovaná možnost tohoto spojení muže a ženy, musí být i připuštěno jej zase opustit.

Ukončení manželského soužití je tak spíše společenským problémem, u jehož právní úpravy je nezbytné právě vyvážení celospolečenských zájmů a zájmů nezletilých dětí.

Problematikou vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely se zabývala řada časopiseckých článků, když se jedná převážně o články, které reagovaly na novelu zákona

rodině č. 91/1998 Sb.², nebo články staršího data.³ Aktuální ucelená vědecká monografie na toto téma schází.⁴

Výživné mezi rozvedenými manžely je součástí většiny evropských právních řádů. Tato vyživovací povinnost, která vzniká v důsledku rozvodu se projevuje jako závazek jednoho z manželů přispívat finančně druhému manželovi, který není schopen sám se živit a ocitl se v takové životní situaci, jež mu nedovoluje pokrýt své potřeby z vlastních zdrojů. Jedná se o speciální případ, který se zánikem manželství váže vznik práva. V tržní ekonomice, která přináší i institut nezaměstnanosti, a tak i rozdíly v příjmech, nabývá otázka výživného na významu. O to citlivější je toto téma, když výživné bývalému manželovi je většinou plněno z příjmů povinného manžela, které nabyt až po rozvodu manželství a které jsou vnímány tak, že je povinný manžel nabyt svým vlastním přičiněním, bez zásluh a podpory druhého manžela, když se navíc jedná o opakující se plnění, které je zpravidla hrazeno dlouhodobě.

1.2 Cíl práce

Tato práce sleduje několik cílů. Prvním z nich je podat obraz současné situace na poli Evropského rodinného práva. Kde se nacházíme na cestě zvané harmonizace?

² Např. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely podle velké novely zákona o rodině účinné k 1. 8. 1998*. Právní rozhledy, roč. 6, č. 8, 1998, s. 389–432. NOVÁ, Hana. *Výživné v nové úpravě rodinného práva (zejména z hlediska soukromých podnikatelů)*. Obchodní právo, roč. 34, č. 7–8, 1998, s. 34–40. KRÁLÍK, Michal. *Zamyšlení nad některými novelizovanými ustanoveními zákona o rodině z pohledu soudní praxe*. Právní rozhledy, č. 7, 1998, s. 352–359. NYKODÝM, Jiří. *Novela zákona o rodině (zákon č. 91/1998 Sb. zák.)*. Bulletin advokacie, č. 8, 1998, s. 12–23.

³ Např. DEL FAVERO, Marek. *Příspěvek na výživu rozvedeného manžela pro dobu po rozvodu*. Právo a rodina, 2004, č. 5, s. 15–18. WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rozvodová úprava a právní následky rozvodu v Německu*. Právní fórum, 2006, roč. 3, č. 6, s. 19–203. NOVÁ, Hana. *Vyživovací povinnost obávaná i opomíjená*, Bulletin advokacie, 2008, č. 1–2, s. 31–41.

⁴ Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely stručně mapuje monografie. NOVÁ, Hana, TĚŽKÁ, Olga. *Vyživovací povinnost: praktická příručka s judikaturou a vzory*. Praha: Linde Praha a.s., 1995. Avšak již samotný název upozorňuje na fakt, že se jedná spíše o praktickou příručku.

Je harmonizace či dokonce unifikace rodinného práva potřebná a reálná navzdory tomu, že europeizace této oblasti soukromého práva je tak často kritizována?

Historická část je do disertační práce zařazena především proto, že nelze pochopit zmíněné instituty rodinného práva bez toho, aniž by bylo uvedeno, na jaké platformě a za jakých společenských a historických okolností se tyto instituty vyvíjely.

Těžištěm práce je analýza a komparace institutu rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely, a to jak z hlediska hmotně právního tak i procesního. Pro komparaci a analýzu platné a účinné právní úpravy rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely byly autorkou práce zvoleny tyto evropské státy: Německo, Polsko, Anglie a Wales, Nizozemí, Francie, Itálie, Portugalsko, Rusko, Norsko a Dánsko.

Cílem práce není však vyčerpávající rozbor těchto institutů rodinného práva ve srovnávaných právních řádech, ale spíše analýza a porovnávání nejdůležitějších aspektů ve vzájemných souvislostech se záměrem vyhodnotit efektivnost dané právní úpravy, popřípadě poukázat na základní problémy.

Právní úprava rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely bude analyzována dále z hlediska úpravy v zákoně č. 89/2012 Sb., (dále jen „NOZ“), i když počáteční práce na této komparatistické studii byly zahájeny již za účinnosti zákona č. 94/1963 Sb., (dále jen „ZoR“). Předmětem komparace je pak především zákonná úprava těchto rodinněprávních institutů v uvedených zemích v porovnání s Principy Evropského rodinného práva vypracovaných Komisí pro Evropské rodinné právo (dále jen „CEFL“) a jejich stávající českou zákonnou úpravou. Oblast vlastnických vztahů v manželství, placení výživného po rozvodu manželství, stejně jako postavení “přeživšího” manžela podle dědického práva, to vše spadá do právní oblasti, které se v minulých letech dostalo poměrně široké pozornosti v evropské literatuře a precedenčním právu.

Vzhledem k obsáhlosti tématu se práce nevěnuje všem dílčím oblastem porovnávaných institutů. Zamýšleným výsledkem práce by pak měla být komparatistická studie s poukazem na odlišné způsoby řešení problematických a diskutabilních otázek a s kritickým pohledem na stávající českou právní úpravu.

Veškeré analýzy a komparace odpovídají právnímu stavu ke dni 2. června 2014.

1.3 Metodika zpracování práce

Tato práce sestává z popisné, komparativní a analytické části. Při zpracování této studie bylo vycházeno, co se metodiky srovnání týče, především z obecné literatury Knappovy⁵ komparativní metody.

Vědecký přístup k práci je založen na analýze úpravy rozvodu manželství a výživného mezi rozvedenými manžely v české právní kultuře a ve vybraných právních řádech Evropy.

Komparativní charakter této práce se projevuje ve snaze porovnávat nejen to, co je, ale i důvody, proč tomu tak je⁶, neboť i sociální a kulturní souvislosti jsou velmi důležité. Komparativní metody je v této práci využíváno jednak při porovnávání platné a účinné české právní úpravy rozvodu a vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely se zahraniční právní úpravou, ale i s Principy Evropského rodinného práva, a to jak po stránce obsahové, tak i z hlediska jejich praktické funkčnosti. Dalším základním metodologickým východiskem je metoda jazyková a syntetická.

Co se týče časového horizontu, jsou v práci srovnávány právní jevy, jež jsou obsaženy v Principech Evropského rodinného práva upravujících rozvod a výživné mezi rozvedenými manžely a v současných evropských rodinněprávních úpravách. Lze souhlasit s názorem, že historie sama třídí jevy a dává vyniknout těm, které jsou nejbližší

⁵ KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy: Úvod do srovnávací právní vědy*. C.H. Beck, Praha 1996. KNAPP, Viktor a GERLOCH, Aleš. *Vědecké metody poznání práva*. Praha: Ústav státní správy, 1983. Studie a informace / Ústav st. správy; Roč. 17/1983. KNAPP, Viktor. *Úvod do vědecké práce: [Vědecká propedeutika]: Určeno pro posl. fak. právnické*. 1. vyd. Brno: Univ. J.E. Purkyně, 1981. KÜHN, Zdeněk. *Srovnávací metoda výkladu práva ve srovnávací perspektivě*. Právník č. 10, 2002 s. 1071 a násl.

⁶ K tomu srov. KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací vědy*, op.cit. s.31.

spjatý s podstatou.⁷ Ve své práci tedy využívám také zčásti komparatistiky historické⁸, která je v současnosti aktuální, vzhledem k novému českému kodexu civilního práva.

1.4 Struktura práce

Tato práce je členěna do dvou částí. První část práce pojednává obecně o evropském právu rodinném, jeho vývoji do současné podoby. Je proveden historický exkurz do evropských rodinněprávních úprav. Dále je popisován stav rodinného práva v současné Evropě, a to zejména s ohledem na působení Rady Evropy v této oblasti práva. Samostatná pozornost je věnována Evropskému soudu pro lidská práva a vlivu jeho judikatury na právo rodinné. Bez povšimnutí také nezůstanou mezinárodní smlouvy vzniklé na půdě OSN, neboť OSN je bezesporu výrazným tvůrcem mezinárodních smluv ve vztahu k rodinnému právu evropských zemí. Ačkoliv sféra rodinného práva nespadá do legislativních pravomocí evropských institucí, je popisována také kompetence EU v rodinných záležitostech. Vzhledem k tomu, že v komparativní části práce je kladen důraz na rozdílnost či podobnost právních řádů s ohledem na úpravu porovnávaných institutů dle Principů Evropského rodinného práva, je nemalá pozornost věnována také Komisi pro Evropské rodinné právo, včetně vize úpravy rodinného práva tzv. Model Family Code.

Druhou část práce, která je stěžejní, tvoří komparativní studie právní úpravy rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely ve vybraných evropských úpravách, a to hned z několika hledisek. Úvodem je proveden krátký přehled vývoje právních úprav rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely ve vybraných evropských zemích. Následně je vymezen pojem rozvodu manželství a je proveden krátký historický exkurz jeho vývoje včetně konvergence právní úpravy rozvodu v Evropě, s důrazem na revoluci v oblasti rodiny v 60. a 70. letech 20. století a přípustnosti rozvodu jako takového. Výrazem snahy

⁷ V podrobnostech srov. ČÍŽKOVSKÁ, Věra. *Socialistické majetkové právo manželské (srovnávací studie)*. Praha, Universita Karlova, AUC, 1971, Iuridica XIII/1970, s. 9.

⁸ K tomu srov. KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací vědy*. op.cit. s.27.

zohlednit i alternativní formu ukončení manželského soužití, je začlenění kapitoly věnované soudní odluce manželů a vybraným aspektům tohoto institutu.

Rozlučitelnost manželství v evropských právních řádech je také zkoumána v souvislosti s výkladem Evropského soudu pro lidská práva, a to hlavně čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech. Následující kapitoly jsou srovnávacím přehledem klíčových pojmů rozvodu manželství upravených v Principech Evropského rodinného práva, doporučených Komisí pro Evropské rodinné právo. Je porovnávána minimální délka manželství, po které mohou manželé podat žádost o rozvod a která je v některých evropských jurisdikcích zakotvena právě s odkazem na zachování požadavku trvalosti manželství a předcházení neuváženým rozvodům. Zda lze rozvodu manželství dosáhnout soudní cestou, či příslušná legislativa připouští administrativní rozvod, je dalším zkoumaným tématem. Samostatná kapitola je věnována analýze rozvodových důvodů, když pro evropské zákonodárství je charakteristická především jejich pluralita. Podstatná část práce je zaměřena na projev autonomie vůle manželů, která je spatřována v možnosti rozvodu dohodou, a také v možnosti, aby si manželé smluvně upravili své poměry osobní a osobně majetkové, a to komplexně a konečně. O ukončení manželství rozvodem, i přes nesouhlas jednoho z manželů, pojednává poslední kapitola komparativní části práce, která se zabývá rozvodem manželství.

Dalším rodinněprávním institutem, který je podroben komparaci, je institut výživného mezi rozvedenými manžely. Evropské právní úpravy se shodují v tom, že každý z rozvedených manželů je povinen hradit si své náklady a potřeby ze svých výlučných prostředků, avšak z důvodu zmírnění nestejného ekonomického postavení rozvedených manželů, zakotvují tuto vyživovací povinnost. V práci je zkoumáno, zda přiznání výživného je závislé na důvodu, pro který bylo manželství rozvedeno. Analýze jsou podrobeny předpoklady, za jakých může být výživné přiznáno, stejně jako způsob placení výživného a jeho splatnost. Samostatná kapitola je věnována tzv. tvrdostní klauzuli, tedy otázce ekvity, kterou je chování rozvedeného manžela během manželství. Střetu či konkurenci vyživovacích povinností a nároků na výživné se pak věnuje následující kapitola. V další kapitole je pak podrobena analýze doba, po kterou je výživné poskytováno, stejně tak i zánik vyživovací povinnosti.

2 RODINNÉ PRÁVO V EVROPĚ

Rodinné právo vykazuje určitá specifika oproti jiným právním odvětvím, spočívající mimo jiné v tom, že se přímo a bezprostředně dotýká každého občana a je o to více každým občanem vnímáno. Vychází ze zvyklostí více než např. právo závazkové nebo daňové. Mezi jednotlivými státy, s jejich diametrálně odlišným historickým vývojem a díky stejně různorodým politickým i celkovým společenským uspořádáním a žebříčkem hodnot, je patrný výrazný *rodinněprávní partikularismus*.

Rovněž nepopíratelným faktem je dlouhodobý růst počtu rodinněprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Na evropské půdě tak nalezneme stovky tisíc sňatků, rozvodů, sporů o svěření dítěte do péče, plnění vyživovací povinnosti, mezistátní osvojení atd. Vezmeme-li spolu s těmito fakty v úvahu i předmět úpravy rodinného práva a jeho bezprostřední vliv na základní společenské bytí jednotlivce, jeví se téma tohoto právního odvětví a jeho mezinárodního rozměru ještě aktuálnějším a naléhavějším.

V Evropě již po mnoho let probíhají diskuse o existenci či neexistenci anebo také o původu evropského soukromého práva. Hovořit o „*europeizaci*“ rodinného práva je přirozeně v jistém smyslu slova nadsázkou. Spíše se v poslední době nezděra píše a diskutuje o evropských projektech k harmonizaci či unifikaci rodinného práva.⁹ Rodinné právo je vnímáno jako nejméně vhodné pro harmonizaci, resp. unifikaci, ať již z důvodů tradice, zažitých právních kultur nebo náboženství. Nicméně sbližování rodinných práv v Evropě je nepopíratelnou skutečností. Podívejme se na tyto sbližující se tendence, které nepochybně svědčí o tom, že harmonizace rodinného práva nabývá konkrétních rysů. Sledovat tento vývoj, aktivně se v něm angažovat, je o to důležitější oč většího významu europeizace soukromého práva nabývá, a to právě v souvislosti s tvorbou národní české kodifikace soukromého práva.

⁹ K vývoji rodinného práva v Evropě srov. DOUGLAS, Gillian, LOWE, Nigel. *The Continuing Evolution of Family Law*. Bristol: Jordan Publishing Limited, 2009. Dále MC GLYNN, Clare. *Families and the European Union: law, politics and pluralism*. New York: Cambridge University Press, 2006.

2.1 Historický exkurz

Jak bylo v úvodu zmíněno, je nutné ptát se při analýze po příčinách zkoumaného jevu, situace či problému. Má-li být tímto „jevem“ současný stav rodinného práva v národních právních řádech i v rozměru mezinárodním, je nezbytné zabývat se společenským a kulturním vývojem, s nímž je rodinné právo pevně spjato.

Lidskou společnost v její rozmanitosti a komplikovanosti lze stěží popsat bez generalizace. Vzhledem k tématu této práce, si však tato kapitola nedává za cíl podrobný historický vývoj rodinného práva v Evropě, tato kapitola slouží pouze jako východisko pro hlavní cíl celé práce.

2.1.1 Evropa do 20. století

Úvodem je třeba podotknout, že v této kapitole nebude bráno v potaz období před počátkem našeho letopočtu. Pro účely této práce by nemělo žádný význam rozebírat vzestup Římského impéria a vývoj jeho práva. Důležité je, že po *zániku západořímské říše* padla bariéra občanství jako římanství a v takřka bezvýhradně křesťanské Evropě tak byla otevřena nová cesta pro tzv. *konvergenci rodinného práva*.

Rodinné právo, tedy obzvlášť otázky sňatku a jeho statusových důsledků přebírá katolická církev. Důsledkem toho vzniká s *nástupem středověku*, s jistou nadsázkou řečeno, rodinněprávní *monopol kanonického práva*. Klasické římské právo, které lze považovat za liberální a poměrně flexibilní¹⁰, nahrazuje restriktivní a rigidní model. Co se týká našeho území, tak manželství bylo oficiálně pod kontrolou církve od vydání Břetislavových dekretů z roku 1039.¹¹

¹⁰ Právě flexibilita uplatnění římského práva je potvrzena např. dodnes uznávanými zásady práva rodinného i soukromého vůbec – např. *zásada consensus facit nuptias*.

¹¹ VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1993, Právníké sešity, č. 73. s. 3.

Tento stav přerušila až *reformace v 15. stol.*, kdy luteránská a anglikánská církev se postavila do opozice proti římskému pontifikátu, což vedlo k rozsáhlým společenským změnám jak pro Evropu jako celek, tak pro její jednotlivé země. Důsledkem toho se v rodinném právu začala vytvářet značná *divergence národních úprav*. Reformace odmítá posvátnost manželství, což se projevuje v možnosti rozlučitelnosti manželství a připuštění nového sňatku. V této souvislosti je vhodné poznamenat, že rodinněprávní normy států oponující římskému pontifikátu nebyly co do obsahu zdaleka tak striktní jako v zemích se silným vlivem římskokatolické církve. Klasickým ilustračním příkladem budiž náhled na rozvod manželství v Anglii a Walesu ve srovnání např. se Španělskem. Španělsko bylo vedoucí zemí náboženských bojů proti luteránské reformě a rozvod nebyl ve španělském právu možný. K jeho uzákonění bylo třeba více než čtyř století.

S *nástupem protireformace v 16. stol.*, se historie začala opakovat, když na Tridentském koncilu byly mimo jiné vytvořeny *jednotné kanonické předpisy* pro uzavírání manželství.¹² Katolická církev postupně získávala ztracené pozice, což nakonec vyústilo ve třicetiletou válku. V Evropě opět převládlo římské katolictví a *restriktivní kanonické právo*.

Vzestup osvícenství, který byl zakončen *francouzskou revolucí roku 1789*, je považován za počátek historického novověku. Rázný obrat ve způsobu řízení státu, včetně *sekularizace* zahrnoval i přezkoumání role církve v tvorbě a uplatňování práva. Tato doba byla bezesporu dobou zásadních a z historického pohledu i rychlých zvratů - například Rakousko po éře Marie Terezie a především Josefa II., který roku 1783 svým patentem přenesl rozhodování manželských sporů na státní soudy a roku 1787 zrovnoprávnil manželské a nemanželské děti, se vydalo v celkovém pohledu na státní zřízení cestou uchování starých pořádků a požadavkům moderní doby ustupovalo jen velmi pozvolna. Nicméně v jeho rodinném právu byla situace poněkud jiná – všeobecný občanský zákoník z roku 1811 sice opět stál na zásadách kanonického práva, ale jeho rozlišování mezi vyznáními mělo nemalé hmotněprávní důsledky - např. katolíkům byla rozluka (dnešní

¹² VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. op. cit., s. 5.

rozvod) zapovězena, avšak evangelíkům nikoliv.¹³ I přes shora uvedené, lze v průřezu tímto obdobím nalézt *generální rysy rodinněprávní úpravy společné celé Evropě*. Byly jimi již zmíněná *sekularizace práva*, a též jeho *personalizace*, která byla v nadnárodních monarchiích do té doby nezbytná.

Zmíněné tendence se v průběhu 19. století ještě prohloubily. Nehledě na výše uvedené tvrzení o společných rysech rodinněprávních norem oné doby, panovala v Evropě 19. století notná *národněprávní diverzita*, která byla následkem absence jednotící právotvorné autority, jakou byla ve středověku církev. Na rozdíl od minulé doby již neměla přijít žádná protireformace. V tomto stavu byly jediným zdrojem práva národní parlamenty, které však např. v Bismarckově Německu cítily jako prioritní zcela jiné potřeby než ve viktoriánské Velké Británii.

Počátek této situace spatřuje M. Antokolská ve své neobyčejné studii vývoje rodinného práva v Evropě¹⁴ do doby Francouzské buržoazní revoluce, tedy právě na počátek pomyslné éry *definitivní diverzifikace*. Právě k rozdělení států na konzervativní a progresivní mělo dojít v reakci na dění ve Francii. Diference ve stavu práva jednotlivých států je odůvodněna právě různým tempem společenských změn v průběhu 19. století. Církevní tradicionalismus již neměl přímý vliv na legislativu, nicméně různá intenzita ochoty přijmout pružný a progresivní trend tolerance ve společnosti způsobily, že se národní právní řády modernizovaly jak cestou zdlouhavé evoluce, tak i téměř revolučně. Tyto zmíněné obecné tendence se zákonitě nemohou projevit ve stejnou dobu a bez současného porovnání vývoje celého evropského regionu v dlouhodobějším horizontu tak nelze než konstatovat, že v 19. století byla úprava rodinněprávních institutů včetně rozvodu manželství v Evropě velmi rozdílná.

¹³ Tamtéž, s. 7.

¹⁴ ANTOKOLSKAIA, Masha. *Harmonisation of family law in Europe: a historical perspective: a tale of two millennia*. Antwerpen: Intersentia, 2006. European family law series; s. 13.

2.1.2 Evropa v 20. století

Právě značnými deformacemi „přirozeného vývoje“ práva je typické 20. století. Na tomto stavu se podílí především revoluční společenské změny, způsobené zejména druhou světovou válkou a desetiletími tiché války vedené přes železnou oponu. Máme-li se zabývat posouzením situace ve zbytku Evropy po první světové válce, lze konstatovat, že se nedělo nic pronikavého (za připomenutí stojí snad jen rozpačité pokusy na poli mezinárodního smluvního práva např. v oblasti ochrany dětí¹⁵). Státy Západní Evropy nadále využívaly svých nadčasových kodexů a státy nástupnické pak většinou přejímaly právo platné na jejich území v dobách minulých. Takovým příkladem je i Československo, když problematický právní dualismus byl zakonzervován zcela důslednou recepcí a neodstranila jej ani nová legislativní díla, jako byl rozlukový zákon z roku 1919¹⁶, který sjednocoval režim pouze v otázce formy sňatku.¹⁷ Jeho ustanovení o překážkách manželství a rozluce však neplatila pro Slovensko, čímž se v této právní oblasti nadále prohluboval zcela neprakticky již zmíněný právní dualismus. Práce na moderní rekodifikaci československého rodinného práva nadobro ukončila německá okupace.¹⁸

Nacistickou ideologií bylo k nepoznání zdeformováno i právo rodinné. Byla eliminována *autonomie vůle*, neboť základem německých úvah byla *povinnost*, na rozdíl od liberalistického pojetí občanského práva vycházejícího z římsko-židovského absolutního panství *vůle jednotlivcovy* a z práva subjektivního.¹⁹ V rodinném právu se

¹⁵ JÍLEK, Dalibor. *Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte*. Právník, 1990, č. 4, s. 365.

¹⁶ Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

¹⁷ Blíže viz HRUŠÁKOVÁ, Milana a KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, Edice učebnic PrF; č. 376. s. 23.

¹⁸ Srov. VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*: vysokoškolská učebnice. 3., dopln. a přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1976. s. 465.

¹⁹ K tomu v podrobnostech viz KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Praha, Linhart, 1947, s. 180-181.

nevycházelo z jednotlivce, ale rodina řízená mužem byla pojmána jako základní kolektiv ve struktuře národa. Existence tohoto „práva“ byla naštěstí krátká a osvobozené státy se vrátily k vlastním předválečným normám.

Avšak škody napáchané válečnou destrukcí kodifikačních prací neměly, díky nástupu nové ideologie šanci být napraveny. Státy západní Evropy pokračovaly v tvorbě rodinného práva každý svým tempem a dokonce se objevilo téma, na jehož pojetí zavládla shoda. Tímto tématem byla *lidská práva*, která významně zasáhla i do práva rodinného.²⁰

Svaz sovětských socialistických republik a jeho satelitní státy, mezi které patřilo i Československo, se naopak vydaly vlastní - sovětskou cestou. Toto „*socialistické rodinné právo*“ přežilo pád režimu, jenž mu dal vzniknout. Socialistické rodinné právo²¹ bylo považováno spíše za systém právních norem *kogentního až imperativního* charakteru²², které směřovaly ke garantování veřejných zájmů. Za odmítáním soukromé povahy rodinného práva tehdy stály dvě myšlenky. Tou první byl *transpersonalismus*, jehož podstatou bylo, že stát považoval zájmy socialistické společnosti jako celku za důležitější než zájmy jednotlivých členů; druhou pak byl státní *paternalismus*, který znamenal, že stát věděl lépe než jednotlivec sám, co je v jeho nejlepším zájmu.²³

²⁰ Úlohou mezinárodních smluv, zahrnujících i zde zmíněné úmluvy o lidských právech, v systému rodinného práva se zabývá kapitola 2.2.6.

²¹ O socialistickém právu se začalo hovořit jako o kvalitativně novém typu práva. Bylo definována jako „vůle lidu povýšená na zákon“. Socialistické právo mělo podle této koncepce „poprvé v dějinách stanovit a skutečně zaručit opravdu demokratické svobody“. K tomu srov. ADO, Anatolij Vasil'jevič. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976, s. 371-2.

²² Nelze však než polemizovat s názorem, že v rodinném právu platí zásada *kogentnosti*, to je, že se účastníci mohou odchýlit od dikce rodinněprávní normy jen tam, kde to zákon připouští. Viz HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. Brno, Masarykova univerzita, 1998, s. 67. Jde totiž o to, že v rodinném právu nejde pouze o úpravu statusu, tedy o práva osobního charakteru, pro něž je charakteristická tzv. nedisponovatelnost, ale i o práva osobně-majetková a majetková, která lze plně charakterizovat jako práva tzv. disponovatelná.

²³ K tomu srov. ANTOKOLSKAIA, Masha. *Nové ruské rodinné právo*. Sborník materiálů z konference ISFL. Právní praxe, 1999, č. 2-3, s. 141.

V důsledku této koncepce vznikl stav, kdy socialistické rodinné právo připravovalo členy rodiny o právo na individuální rozhodnutí.²⁴

Ruku v ruce s „podceňováním“ člověka šla koncepce všeobecné negace majetkových vztahů v rodině a mezi manžely, což mělo za následek, že majetkové vztahy mezi manžely byly upraveny nedostatečně, nedůsledně a nekomplexně a ochrana majetku nezletilého chyběla zcela. Socialistické rodinné právo bylo pojímáno jako samostatné odvětví právního řádu²⁵ a bylo reprezentováno samostatným kodexem. Rodinný kodex Ruské republiky (1918) a jeho následovník (1926) posloužily jako vzory pro většinu ostatních států tehdejšího sovětského bloku.²⁶

Od roku 1948 se začalo šířit učení o odvětvové samostatnosti rodinného práva a tedy o jeho vyčlenění ze systému občanského práva.²⁷ Konečný výsledek těchto snah vedl k tomu, že dle sovětského vzoru všechny státy střední a východní Evropy uzákonily postupně zvláštní rodinné kodexy, stojící vedle občanských zákoníků, byť mnohdy s nevyjasněnými vzájemnými pozicemi.²⁸

Nelze opomenout i další důležitý rys socialistického systému, kterým byla jeho snaha vymezit se vůči „druhé straně“. Vznikl tak, kromě nauky o odvětvové samostatnosti rodinného práva, systém zásad tohoto socialistického práva. Avšak tyto „výlučně

²⁴ Tamtéž, s. 142.

²⁵ K obhajobě odvětvové samostatnosti rodinného práva, srov. dílo ČEŠKA, Zdeněk a kol. *Československé rodinné právo: celost. učebnice rodinného práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985., s. 43 a poznámky pod čarou č.7, 8 a 9. Srov. také dílo RADVANOVÁ, S., PLANKOVÁ, O. *Rodinné právo*. Universita Komenského, Bratislava, 1979, s10.

²⁶ K tomu RHEINSTEIN, Max., & GLENDON, Mary Ann. *Interspousal Relations. Persons and Family*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1980.

²⁷ Vyčlenění rodinného práva z občanského práva vedlo v důsledcích k tomu, že se začínalo přemýšlet i o tom, zda rodinné právo má mít vůbec nějaké spojnice s právem občanským a zda by nemělo mít nějakou vlastní obecnou část, zejména pokud jde o jeho subjekty, právní úkony, vady projevu vůle, běh času atd., což naštěstí zůstalo nezrealizováno a nepřekročilo práh teoretizování.

²⁸ V některých státech vzájemný poměr mezi občanským a rodinným právem nebyl výslovně upraven vůbec a byl ponechán výkladu, v jiných byla rámcově stanovena podpůrná použitelnost občanského zákoníku i v oblasti rodinného práva.

socialistické“ zásady rodinného práva typu dobrovolnost vstupu do manželství, monogamie, sekularizace manželství, byly stejnou měrou uplatňovány i na druhé straně železné opony, když jediný rozdíl byl tvořen jen jejich argumentačním základem. Zásadní doktrinální rozpor mezi „východem“ a „západem“ tak tedy panoval jen v přístupu k otázkám majetkoprávním. I když v zemích s demokratickým vývojem se plné ústavní a občanskoprávní zrovnoprávnění muže a ženy uskutečnilo až v 70. letech 20. století, a to díky mnoha reformám.²⁹

Lze tedy shrnout, že v zemích pod nadvládou SSSR došlo v polovině 20. století k *radikální přestavbě rodinného práva podle jednotného vzoru*. V šedesátých letech pak proběhla *druhá rekodifikační vlna*, která byla prosta takových ideových tezí, jako potlačování výchovy rodiči ve prospěch výchovy kolektivní. Avšak ani období normalizace nemělo všude stejnou intenzitu. Situace např. v ČSSR, Polsku a Jugoslávii byly podstatně odlišné. Tyto tendence se naplno se projeví po roce 1989.

S pádem železné opony postupně padla i koncepce jakéhosi zvláštního „socialistického práva“. Muselo k tomu nutně dojít, protože ani žádná „socialistická rodina“ nikdy neexistovala. Trendy demografického vývoje v Evropě byly v podstatě podobné, bez ohledu na železnou oponu, pouze na východ od ní se různé procesy dostavovaly se zpožděním.

Po politických zvratech v někdejších totalitních státech však na rodinu dolehla daleko více tíha ekonomických poměrů, když odvykla samostatnosti a do značné míry si zvykla na státní paternalismus.

Zbývá ještě dodat, že v devadesátých letech se bývalé státy východního bloku vydaly „každý svou cestou“. Některé se od práva, jež jim bylo více či méně vnuceno, distancovaly a vytvořily si nové rodinné právo, jinde se na zásadní reformu stále ještě čeká. Především v důsledku větší participace států Západní Evropy v mezinárodních uskupeních bylo tak paradoxně možné *aproximační tendence* sledovat tam, kde byl

²⁹ K tomuto procesu došlo mimo jiné i díky přijetí Rezoluce Rady Evropy č. 37/1978 ze dne 22.9.1978 o rovnosti manželů v občanském právu.

několik desetiletí prostor pro zcela svobodný rozvoj společnosti, a tedy i práva. Tam, kde měla alespoň teoreticky panovat jakási jednota, bylo možné sledovat spíše razantní divergenci.

V tomto bodě historický exkurs končí. Aktuálním vývojem v rodinném právu evropských zemí se práce zabývá ve své komparativní části, a to podstatně podrobněji, se zaměřením na takové instituty rodinného práva, jakými jsou rozvod a výživné mezi rozvedenými manžely.

2.1.3 Shrnutí

Jaké lze tedy z historického vývoje činit závěry v otázce rozdílnosti rodinněprávních úprav evropských zemí, resp. náročnosti překonání překážek mezi právními řády jednotlivých evropských zemí?

Dějinný vývoj rodinného práva v Evropě tvoří jakousi spirálu, v níž se vystřídala období konvergence k jednotnému restriktivnímu modelu s obdobími uvolnění, sekulárního liberalismu a naopak divergence.³⁰ Máme-li se zabývat srovnáním minulé doby se současností, pak poslední dění nelze než hodnotit jako evoluci, kterou lze očekávat i do budoucna, neboť stabilita a sdílení společných základních hodnot je pro společnost v zemích Evropy typické.

Ovšem je třeba také dodat, že každá země stojí v tomto procesu evoluce na různých startovních pozicích. Jedná se o následek rozdílného tempa vývoje, který je daný dlouhodobým politickým klimatem té které země. Avšak bez ohledu na to, lze ve srovnání v delším časovém horizontu zaznamenat *progresivní tendence*, které jsou společné všem zemím. Má jít o *sekularismus*, *svobodu* a *rovnost*.³¹ Oporou pro tento názor je nejen růst hodnoty lidských práv v druhé polovině dvacátého století, ale i trend odklonu rodinného

³⁰ ANTOKOLSKAIA, Masha. *Harmonisation of family law in Europe: a historical perspective: a tale of two millennia*. Antwerpen: Intersentia, 2006. European family law series; 13. s. 488.

³¹ Tamtéž, s. 490.

práva od rigidního statusového pojetí a orientace na faktické, osobní vztahy, který je typický pro současné rodinné právo.

Jako ukázkou sekularizace lze uvést příklad silně nábožensky založeného Irska, které společenským vývojem, který reprezentovaly výsledky referenda z roku 1986 a z roku 1996, dospělo ke schválení institutu rozvodu manželství, i když s početnými, překážkami, které jsou zakotveny v irské ústavě. Dalším příkladem budiž tradičně katolicky založené Španělsko, které přes dost hlasité protesty náboženských tradicionalistů dalo v roce 2005 průchod registrovanému partnerství, což způsobilo dokonce i diplomatickou roztržku s Vatikánem.

S rostoucím propojením zemí Evropy by se tak snad dalo očekávat, že se „ideologické“ rozdíly budou i nadále zmenšovat. Lze tedy uzavřít, že v rodinném právu evropských zemí stále přetrvává diverzita, která má historický základ a pokud bude zachován současný stav (zejména možnosti EU v tvorbě jednotných předpisů v oblasti rodinného práva), nelze v období nadcházejících deseti let očekávat nějaké razantní změny. Jestli tomu bude jinak v delším horizontu, rozebírá další část této práce, která mapuje realitu současné Evropy na poli rodinného práva.

2.2 Realita současné Evropy

2.2.1 Úvodem

V úvodu lze konstatovat, že i přes jisté společné tendence je současná Evropa v ohledu rodinného práva v důsledku dějinného vývoje silně *partikularizována*. Pokud mají v takovém prostředí vznikat společné evropské standardy, je třeba zjistit, zda je tu vůle k překonání bariér sblížení, ale také zda na evropské půdě existují instituce, které jsou vybavené nástroji k omezení, případně odstranění těchto překážek.

Za situace, že v čele všech evropských států stojí demokraticky zvolené vlády, prosazující většinový názor veřejnosti, lze usuzovat, že hlavním směrovým ukazatelem pro „rodinněprávní politiku“ je veřejné mínění a společenský tlak na legislativní orgány,

a to nejen na orgány vnitrostátní, ale i mezinárodní. EU je vzhledem ke konstantnímu omezování překážek volného pohybu prostorem, kde může nejsnáze docházet ke vzniku rodinněprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Statistiky vedené Evropskou komisí uvádějí počet 17 000 rozvodů „mezinárodních“ manželství ročně.

Všechny evropské země kodifikovaly své právo osobního stavu a rodinné právo, anebo je do větší míry extenzivně regulovaly zákonem. Takové uzákonění specifických právních norem a jejich aplikace demonstruje vzájemné rozdíly i podobnosti. Mezi podobnosti patří s určitými výjimkami např. rovné zacházení s muži a ženami, nutnost rovného zacházení s manželskými a nemanželskými dětmi a možnost ukončení manželství rozvodem. Přesto existence rozdílů ve vnitrostátních legislativách je překážkou k ujednacení. Avšak Evropské rodinné právo jako takové, tedy základní principy, které jsou společné pro instituty rodinného práva v Evropě, se teprve musí objevit.

2.2.2 Mezinárodní společnost pro rodinné právo

Mezinárodní společnost pro rodinné právo (*International Society of Family Law* – dále jen „ISFL“) byla založena v roce 1973 na univerzitě v Birminghamu. ISFL je mezinárodním fórem pro studium a vědeckou diskuzi o otázkách rodinného práva a v současné době sdružuje přibližně 600 odborníků z více než 60 zemí světa. Mezi hlavní cíle ISFL patří zejména: ³²

- mezinárodní spolupráce při bádání na poli rodinného práva, resp. tématech celosvětového významu a zájmu,
- organizace pravidelných mezinárodních konferencí věnované těmto tématům,
- shromažďování a šíření poznatků o globálním vývoji rodinného práva prostřednictvím ediční činnosti,

³² Převzato z domovské stránky ISFL <http://www.isflhome.org/objectives> [cit. 2014-01-24].

- spolupráce s mezinárodními, regionálními a celostátními sdruženími, s obdobným předmětem činnosti,
- mezioborové kontakty a výzkum,
- rozvoj a podpora právního vzdělávání v oblasti rodinného práva všemi dostupnými prostředky včetně výměnných pobytů studentů, pedagogů, soudců a jiných právníků z praxe.

Hlavním prostředkem k naplňování uvedených cílů je právě pořádání světových a regionálních odborných konferencí.³³ Lze říci, že spektrum zájmů ISFL, jak jej lze vyčíst z témat jednotlivých konferencí³⁴, naplňuje beze zbytku cíl interdisciplinarity činnosti tohoto uskupení. V této souvislosti lze však konstatovat, že neobvykle široký záběr není vlastní jen pro světové konference. Jedna z evropských regionálních konferencí³⁵, uskutečněná v červenci 2007 na půdě univerzity v anglickém Chesteru, se zabývala mimo jiné i samotnou definicí rodiny a její měnící se koncepcí, definicí mateřství s ohledem na pokrok lékařské vědy, procesními právy nezletilých dětí, problémem domácího násilí a aktuálními otázkami majetkového práva manželů.

Co se publikační činnosti ISFL týče, ta je realizována především prostřednictvím sborníků referátů přednesených na světových konferencích. Nelze opomenout taktéž *International Survey of Family Law*, jakýsi sborník zpráv, který mapuje vývoj otázek aktuálních pro výzkum a praxi rodinného práva v jednotlivých zemích, které se účastní projektů ISFL. Obdobný charakter má i *The ISFL Family Letter*, který lze označit jako informační oběžník určený nejširší odborné veřejnosti.

³³ V roce 1998 proběhla regionální konference v Praze - k tomu HADERKA, Jiří.: *Mezinárodní společnost pro rodinné právo*. Právní praxe, 1999, č. 2-3, s. 66-68.

³⁴ Např. Brusel, 1985: Rodina, stát a bezpečnost jedince; Opatija, 1991: Rodičovství – význam mateřství a otcovství v měnící se společnosti; Cardiff, 1994: Rodiny napříč hranicemi; Durban, 1998: Rozpad a obnovení rodin; Vídeň, 2008: Rodinné finance.

³⁵ Zatím poslední regionální konference se uskutečnila 6.8.-9.8. 2014 v Brazílii s tématem: Rodinné právo - Universalities and Singularities.

Z výše uvedeného vyplývá, že praktický vliv činnosti ISFL spočívá především ve *zkvalitnění mezinárodního dialogu a komparativním výzkumu* v globálním měřítku. S obtížemi lze však hovořit o přímých zásluhách ISFL na změny právních úprav jednotlivých národních řádů. Jak již bylo řečeno, ISFL je pouze vědeckým fórem, které nedisponuje jakýmkoliv nástroji přímého vlivu na zákonodárský proces. Nelze však opomenout její nepřímý vliv na normotvorbu a právní kulturu vůbec, který je vzhledem k renomé ISFL a její dlouhodobé spolupráci např. s Radou Evropy, neoddiskutovatelný.³⁶

2.2.3 Aktivity Rady Evropy v oblasti rodinného práva

Pokud jde o aktivity Rady Evropy³⁷ na poli rodinného práva, v posledních dvaceti letech je zaznamenáno obzvláště významné úsilí v oblasti právní ochrany rodiny. V současné době odpovídá 47 členských států za přípravu celé řady mezinárodních instrumentů. Tyto nástroje, ať již se jedná o úmluvy zavazující smluvní státy, anebo doporučení obsahující směrnice určené vládám členských států, mohou sledovat podporu reformy práva v jednotlivých státech, prohlubování harmonizace zákonů těchto států, anebo vytvářet rámec pro spolupráci příslušných států v zájmu zkvalitnění právní ochrany rodiny a zejména pak dětí. Mnohé z těchto mezinárodních instrumentů se připravují anebo se již připravily na základě návrhů předložených Parlamentním shromážděním Rady Evropy.

Tak tomu bylo v případě aktivit týkajících se *Evropské úmluvy o výkonu práv dětí*³⁸, jež byla připravena poté, co Parlamentní shromáždění schválilo v roce 1990 Doporučení

³⁶ K tomu srov. HADERKA, Jiří. *Mezinárodní společnost pro rodinné právo*. Právní praxe, 1999, č. 2-3, s. 66-68.

³⁷ Rada Evropy je mezinárodní organizace založená v roce 1949, jejíž členství je otevřeno každému evropskému státu, který akceptuje a zaručí právní stát, lidská práva a svobody pro občany spadající pod jeho jurisdikci.

³⁸ Publikováno jako Sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m.s.

k právům dítěte.³⁹ Reálný dopad této úmluvy zatím není nijak valný, dle poslední dostupné zprávy Stálého výboru pro úmluvu o výkonu práv dětí byla ratifikována jen deseti státy.

Alespoň v ohledu závaznosti je situace zcela jiná u *Evropské úmluvy o uznání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a o obnovení výchovy dětí*⁴⁰ z roku 1980. Ta byla doposud ratifikována 34 členskými zeměmi, avšak jak vyplývá z poslední hodnotící zprávy výboru pro tuto úmluvu, stále přetrvávají problémy s nízkou vynutitelností respektování těchto rozhodnutí a v některých zemích je problematická i rychlost rozhodování v těchto případech. Na půdě EU je sice Úmluva nahrazena Nařízením Brusel IIa⁴¹, ale to nijak neřeší potíže dané neefektivním národním právem.

Dále je nutné poukázat na *Evropskou úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství*⁴² z roku 1975, jejímž účelem je stanovit pro nemanželské děti stejný statut jako pro děti zrozené v manželství a *Evropskou úmluvu o osvojení dětí*⁴³, která si klade za cíl zajistit, aby vnitrostátní právo smluvních států zajistilo, že pravidla o osvojení dětí se budou vztahovat na všechny děti bez ohledu na jejich původ ve vztahu ke smluvním státům.

Mnoho práce na rodinném právu, která se udělala v rámci Rady Evropy, připravil *Výbor expertů pro rodinné právo*. Hlavním úkolem tohoto Výboru expertů je prozkoumat problémy vztahující se k rodinnému právu, které jsou vhodné ke zpracování na evropské

³⁹ Mezinárodní instrumenty obsahující směrnice adresované vládám (Doporučení) anebo zahrnující povinnosti, jež jsou pro smluvní státy závazné (Úmluvy), schvaluje na závěr aktivit realizovaných příslušnými Výbory expertů, Výbor ministrů Rady Evropy. Například většinu prací, týkajících se právní ochrany rodiny zajišťoval Výbor expertů v oblasti rodinného práva. Ostatní výbory, jako je Výbor expertů pro Úmluvu o péči o dítě a Výbor expertů pro oblast státního občanství, jednají o otázkách souvisejících s právní ochranou dětí.

⁴⁰ Publikováno jako Sdělení MZV č. 66/2000 Sb. m. s.

⁴¹ Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti.

⁴² Publikováno jako Sdělení MZV č. 47/2001 Sb. m. s.

⁴³ Publikováno jako Sdělení MZV č. 132/2000 Sb. m. s.

úrovni. Výbor v současnosti připravuje příručku evropských standardů rodinného práva, která bude obsahovat principy odvozené zejména z úmluv a doporučení Rady Evropy⁴⁴ a z rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva.⁴⁵

Je nutné podotknout, že právě precedenční právo Evropského soudu pro lidská práva, zejména štrasburská judikatura k čl. 8 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, který se týká práva na rodinný život značně ovlivnila vývoj rodinného práva směrem k přibližování.⁴⁶

K dalším orgánům v rámci Rady Evropy na poli rodinného práva se řadí *evropští ministři spravedlnosti* a *evropské konference o rodinném právu*. Rada Evropy rovněž již od roku 1969 pořádá kolokvia o evropském právu a některá z nich byla věnována právu rodinnému.⁴⁷

S ohledem na výše uvedené je tedy možné učinit závěr, že Rada Evropy patří k významným subjektům aktivních na poli rodinného práva v Evropě. V její činnosti lze vyzorovat trend posunu koncentrace od obecné ochrany lidských práv k ochraně rodiny, a v letech posledních i k ochraně práv dítěte.

Lze konstatovat, že mezinárodní smlouvy vytvořené Radou Evropy velmi zřetelně napomáhají harmonizačním procesům, pochopitelně s limity danými povahou mezinárodních smluv, především závazností pouze pro signatáře a nutným ponecháním volnosti pro vnitrostátní realizaci bez možnosti zásahu do takovýchto norem.

⁴⁴ Mezi významná doporučení týkající se tématu této práce patří:

- Doporučení (89) I Výboru Ministrů týkající se „příspěvku po rozvodu“
- Doporučení (98) I Výboru Ministrů „o rodinné mediaci“

⁴⁵ K tomu viz BOELE-WOELKI, Katharina. *Cesta k evropskému rodinnému právu*. Sborník materiálů z konference ISFL. In: Právní praxe, 1999, č. 2-3, s. 124

⁴⁶ V podrobnostech viz ČAPEK, Jan. *Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva: přehled judikatury a nejzávažnějších případů*: vzory podání. 1. vyd. Praha: Linde.

⁴⁷ IV. kolokvium: Vídeň 1974, „Právní zastupování a péče o nezletilé“; XI. kolokvium: Messina 1981, „Právní problematika nesezdaných dvojic“; XXIII. Kolokvium: Amsterdam 1993, „Transsexualismus, medicína a právo“; XXVII. kolokvium: Malta 1997, „Právní problémy související s rodičovstvím“

V neposlední řadě je velmi důležitým přínosem také kontinuita práce Rady Evropy, spočívající zejména v reflexi judikatury Evropského soudu pro lidská práva při práci na revizích již existujících smluv i tvorbě doporučení členským státům, byť i zde naráží na limity „nezávaznosti“ svých aktů.

Zbývá dodat, že docílení společné či alespoň kompatibilní úpravy konkrétních institutů v národních právních řádech tak nelze od Rady Evropy očekávat. Není však pochyb o tom, že základní katalog hodnot, postavený na účtě k lidským právům a svobodám, však byl úspěšně nastolen, což lze považovat za první krok na cestě ke „zřetelné“ harmonizaci.

2.2.4 Evropský soud pro lidská práva a vliv jeho judikatury na rodinné právo

Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“ nebo „Soud“) je mezinárodní soudní orgán, na nějž se mohou za splnění podmínek stanovených v čl. 34 a 35 Evropské úmluvy o lidských právech (dále jen „Evropská úmluva“ nebo „EÚLP“), obracet občané signatářských států v případě porušení některého z práv, které jim tato úmluva a jejich čtrnáct dodatkových protokolů zaručuje.

Do 1. listopadu 1998 a vstupu 11. Protokolu k Evropské úmluvě v platnost, byl kontrolní mechanismus tvořen též Evropskou komisí pro lidská práva. Pokud bývalý Soud rozhodoval formou rozsudku o meritu stížnosti, bývalá Komise plnila funkci filtru individuálních stížností podávaných k Soudu, když zkoumala přijatelnost stížností, tedy splnění formálních náležitostí a opodstatněnost.

Nepružnost a pomalost kontrolního mechanismu vedla Radu Evropy k přijetí výše zmíněného Protokolu č. 11, který dvouinstanční systém nahradil stálým Soudem, který tak je od 1. listopadu 1998 povolán k projednávání individuálních stížností, stejně jako k projednávání mezistátních stížností a vydávání poradních stanovisek.

Soud se zabývá dvěma druhy stížností: individuálními a mezistátními. Přestože množství individuálních stížností bezpochyby převažuje nad stížnostmi mezistátními, jejichž počet je skutečně sporadický, jde často o spory mající významný obecný dopad.

Evropská úmluva chrání v oblasti rodinného práva zejména právo na respektování soukromého a rodinného života⁴⁸, právo uzavřít manželství⁴⁹, zákaz diskriminace⁵⁰ a související procesní právo na účinný právní prostředek nápravy⁵¹ a právo na spravedlivé řízení⁵².

Soud opakovaně judikoval⁵³, že jeho rozhodnutí jsou závazná pouze pro strany sporu, nejsou sama o sobě způsobilá vyvolat účinky ve vnitrostátním právu. Rozhodnutí ESLP pouze deklarují porušení práva mezinárodního, zjednání nápravy, ať již formou reparace vzniklé újmy nebo přímo změnou právního předpisu či rozhodnutí státního orgánu, je přikázáno suverénnímu subjektu mezinárodního práva – státu.⁵⁴ V případě, že rozhodnutí ESLP nerespektuje stát, který byl stranou sporu v příslušné věci, vzniká tomuto státu odpovědnost z takového jednání a vystavuje se možnosti postihů. Ostatní smluvní státy rozhodnutím ESLP vázání nejsou, a proto za nepřizpůsobení vnitrostátní úpravy nemohou

⁴⁸ Úmluva čl. 8: „Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.“

⁴⁹ Úmluva čl. 12: „Muži a ženy způsobilí věkem k uzavření manželství mají právo uzavřít manželství a založit rodinu v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.“

⁵⁰ Úmluva čl. 14: „Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení.“

⁵¹ Úmluva čl. 13: „Každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné právní prostředky nápravy před národním orgánem, i když se porušení dopustily osoby při plnění úředních záležitostí.“

⁵² Úmluva čl. 6: „Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu.“

⁵³ Např. viz rozsudek ESLP ze dne 13. 6. 1979, č. 6833/74, Marckxová vs. Belgie; též rozsudek ESLP ze dne 31. 10. 1995, č. 14556/89, Papamichalopoulos a ostatní proti Řecku, kde soud stanovil že „*stát je povinen učinit vhodná opatření dle svého výběru k tomu, aby do budoucna podobnému porušení zabránil a zároveň odstranil jeho následky.*“

⁵⁴ K tomu srov. dodnes nerespektovaný rozsudek ESLP Loizidou v. Turecko z 18. 12. 1966, č. 15318/89, kde Soud znovu potvrdil svou interpretaci pojmu „jurisdikce“ v článku 1 Evropské úmluvy, podle které jsou smluvní strany povinny zajistit práva a svobody uvedené v Hlavě I (jakož i v dodatkových protokolech rozšiřujících materiální právo) nejen všem osobám nacházejícím se na jejich území, ale za určitých okolností i mimo toto území.

být na základě takového rozsudku sankcionovány. Pokud smluvní stát Evropské úmluvy neuspěje ve sporu u ESLP, vystavuje se v případě ignorování judikatury nebezpečí, že budou následovat další a další neúspěšné spory, které budou mít za následek snížení prestiže státu na poli mezinárodního práva.⁵⁵

V této souvislosti nejsou ojedinělé případy, kdy se stěžovatelé obrátí na ESLP s poukazem, že již v obdobné věci rozhodl o porušení Evropské úmluvy jiným státem, tedy, že ESLP vyslovil v jiném případě adresovanému jinému členskému státu určitý právní názor, který je aplikovatelný na projednávaný případ. Dá se v podobném případě mluvit o závaznosti podobného rozhodnutí pro vnitrostátní soud, tedy o případ vnitrostátní aplikace ustanovení Evropské úmluvy?

K závaznosti judikátů ESLP, tedy k povinnosti následovat vyslovený právní názor a bez dalšího jej ve vnitrostátním právu přímo aplikovat, se bezvýhradně nepřiklání právní praxe žádného z větších členských států. To však neznámá, že by obecná hodnota štrasburské judikatury nebyla žádná - právě naopak. Judikatura se ve všech členských státech většinou těší respektu a autoritě a je zpravidla následována. Děje se tak však na podkladě jiných teoreticko-právních zdůvodnění, než by bylo prosté konstatování závaznosti judikatury ESLP.

Francouzská soudní praxe vnímá rozhodnutí ESLP jako druh autoritativního výkladu relevantních ustanovení Evropské úmluvy. Výklad daného ustanovení Evropské úmluvy pak čerpá závaznost ze závaznosti Evropské úmluvy samotné, která ve Francii závazná je a má přednost před zákonem. Stejně tak i německé a rakouské soudy vnímají judikaturu ESLP jako autoritativní výklad ustanovení Evropské úmluvy a v praxi jej neopomenou zohlednit.

Co se týká České republiky, tak vnitrostátní relevance štrasburské judikatury a povinnost orgánů státu ji v rozhodovací praxi zohledňovat, plyne z čl. 10 Ústavy. Jestliže Evropská úmluva, tedy mezinárodní smlouva, k jejíž ratifikaci dal souhlas Parlament a Česká

⁵⁵ K tomu viz ČERNÝ Petr, STAVĚLÍK Petr. *Vliv Evropského soudu pro lidská práva na řízení před Ústavním soudem*. Právní rozhledy, 2006, roč. 14. č. 5, s. 185-187.

republika je jí vázána, stanoví, že výkladem jejích ustanovení je pověřen ESLP, měl by tento výklad mít přednost před výkladem učiněným vnitrostátními orgány. Dle převažujícího názoru⁵⁶ je navíc čl. 10 Ústavy ČR založen na monistickém pojetí vztahu mezinárodního a vnitrostátního práva, z něhož vyplývá, že inkorporace čl. 10 Ústavy učiněná se vztahuje nejen na mezinárodní smlouvy, ale též na relevantní rozhodnutí mezinárodních orgánů tyto smlouvy vykládajících.

Lze tedy konstatovat, že v jiné věci, týkající se jiného státu, ale podobné právní otázky, hraje štrasburská judikatura roli vítaného vodítka při výkladu. Tato role nemusí být omezená na výklad Evropské úmluvy jako takové. „Evropské interpretační vodítko“ může být zohledněno i při výkladu vnitrostátních ústavních norem, které se v rámci katalogu základních práv a svobod s ustanoveními Evropské úmluvy často překrývají.

Je s podivem, že ačkoliv je rozvod součástí všech evropských jurisdikcí a čl. 12 Evropské úmluvy deklaruje právo uzavřít manželství, není jím výslovně garantováno právo na rozvod.

V roce 1979 ESLP v rozsudku Airey v. Irsko⁵⁷ odvodil z práva na spravedlivý proces také právo na bezplatnou právní pomoc v určitých občanskoprávních kauzách. Rozsudek stanoví, že ustanovení čl. 6 odst. 1 ukládá státům povinnost poskytovat bezplatnou právní pomoc v civilních věcech, pokud tato pomoc se prokáže jako nezbytná k efektivnímu výkonu práva na spravedlivý proces.

⁵⁶ Srov. MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní smlouvy podle čl. 10 a Ústavy ČR*. Právník 2003, č. 9, s. 849 a násl. či MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*. 4., opr. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně; s. 403 a násl. ISBN 80-210-3375-4, případně KYSELA, Jan., KÜHN, Zdeněk.: *Aplikace mezinárodního práva po přijetí tzv. Euronovely Ústavy ČR*. Právní rozhledy 2002, č. 7, s. 301-312.

⁵⁷ Rozsudek ESLP ze dne 9. 10. 1979 č. 6289/73.

Airey v. Irsko

Stěžovatelka, matka čtyř dětí, byla opakovaně manželem fyzicky napadána a psychicky týrána, ten nakonec od rodiny odešel a neplatil výživné na děti, které stanovil soud. Stěžovatelka se 8 let marně pokoušela získat souhlas manžela s „formálním odloučením“, protože neměla prostředky na právní zastoupení před rozvodovým soudem. I když stěžovatelka mohla uplatnit nárok sama, neexistovalo povinné zastoupení, nebyla schopna s ohledem na napětí v manželství bez advokátní pomoci řádně uplatnit svůj nárok. ESLP rozhodl, že stěžovatelce byl v důsledku absence bezplatné právní pomoci znemožněn přístup k rozvodovému soudu, nebyla zajištěna ochrana jejího rodinného života. V tomto rozhodnutí jsou zajímavá především odchylná stanoviska soudců Dimitrose Evrigenise (Řecko), Thora Vihjálmosse (Island) a zcela pochopitelně i irského soudce O'Donoghue, který především poukazoval na rozdílnost právních a kulturních hodnot každé země a proto shledává pro mnoho soudců těžko pochopitelný přístup Irska k odluce.⁵⁸

Ve svém dalším rozhodnutí ESLP v roce 1986 v případě *Johnston v. Irsko*⁵⁹ konstatoval, že právo na rozvod není vyjádřeno v žádném článku Evropské úmluvy o lidských právech a nespadá tudíž pod ochranu zaručovanou touto úmluvou a že závazky Irska v rámci čl. 8 Evropské úmluvy o lidských právech nelze rozšířit o povinnost povolit rozvod a opětovný sňatek.

Johnston v. Irsko

Stěžovatel, irský státní příslušník, který uzavřel manželství roku 1952, se s manželkou roku 1965 dohodli na odluce. Od roku 1973 udržoval trvalý poměr s britskou občankou, avšak nemohl s ní uzavřít nový sňatek. Irská ústava zakazovala rozvody⁶⁰ a referendum

⁵⁸ Rozsudek ESLP ze dne 9. 10. 1979, č. 6289/73. Dissenting opinion of judge O'Donoghue.

⁵⁹ Rozsudek ESLP ze dne 18. 12. 1986 č. 9697/82 .

⁶⁰ Ve výjimečných případech irské soudy uznávaly rozvody manželství irských občanů, ke kterým došlo v zahraničí.

v roce 1986 změnu odmítlo.⁶¹ Osoby žijící v rámci stabilních vztahů po rozpadu manželství nemohly uzavřít manželství za života odloučeného manžela nebo manželky a nebyly dle čl. 41 Ústavy považovány za rodinu. Stěžovatel se dovolával čl. 8 a čl. 12 Evropské úmluvy o lidských právech. Ve svém zamítavém rozhodnutí ESLP mimo jiné poukázal na skutečnost, že vzorem pro čl. 12 Evropské úmluvy o lidských právech byl čl. 16 Všeobecné deklarace lidských práv, když z jejího výkladu vyplývá, že garantuje pouze právo uzavřít manželství, nikoliv právo na rozvod. I když Evropská úmluva musí být vykládána ve světle dnešních podmínek, Soud konstatoval, že z toho nemůže být vyvozováno právo, které v ní bylo od počátku úmyslně vynecháno.

V tomto případě posuzoval ESLP spíše dopady svého rozhodnutí, než meritum věci. Lze se domnívat, že v případě, že by dospěl k závěru, že absence právní úpravy rozvodu je v rozporu s Evropskou úmluvou, postavil by Irsko do situace, kdy by bezesporu bylo politicky nuceno rozhodnutí ESLP ignorovat a respektovat výsledek referenda. Navíc v době vydání tohoto rozhodnutí nebyl rozvod manželství akceptován pouze ve dvou zemích, které Evropskou úmluvu ratifikovaly. Většina smluvních států s rozvodem ve své právní úpravě kalkulovala, evropský konsenzus byl tedy v otázce přípustnosti rozvodu téměř jednoznačný. Lze tedy konstatovat, že ESLP v tomto případě opatrně ustoupil za účelem zachování vlastní autority.⁶²

V roce 1987 ESLP v rozsudku *F. v Švýcarsko*⁶³ odvodil z práva na uzavření manželství zaručovaného čl. 12 Evropské úmluvy také právo na jeho znovuzavření bez jakýchkoli dalších omezení.

⁶¹ Dne 26. 6. 1986, tedy pár dní před závěrečnou poradou senátu v případě Johnston, 62,7 % voličů rozvod v referendu odmítlo a neexistence rozvodu v Irsku získala tu nejvyšší politickou legitimaci.

⁶² V podrobnostech viz JOHNSON, Nancy. *The Breadth of Family Law Review Under the European Convention on Human Rights*. 1995, Harvard International Law Journal. 36, no. 2, s. 53.

⁶³ Rozsudek ESLP ze dne 18. 12. 1987 č. 11329/85.

F. v Švýcarsko

Stěžovateli, švýcarskému občanovi, byl při vyhlášení rozvodu manželství uložen zároveň zákaz uzavření manželství na dobu tří let, a to na základě § 150 švýcarského občanského zákoníku, který sankcionoval vinnou stranu rozvodu nemožností uzavřít nové manželství, a to ve lhůtě jeden až tři roky. Stěžovatel poukazoval na to, že zákaz uzavření nového manželství, který mu byl uložen, porušuje jeho právo na manželství, které je deklarováno čl. 12 Evropské úmluvy a taktéž bylo tímto rozhodnutím narušeno jeho právo na respektování soukromého a rodinného života, který je dán jejím čl. 8.

ESLP rozhodl, že i když výkon práva zaručeného čl. 12 je podřízen národním úpravám smluvních států, ty nesmějí příslušné právo omezit takovým způsobem nebo v takové míře, že by byla zasažena sama podstata tohoto práva. Soud zdůraznil, že čl. 12 nerozlišuje mezi uzavřením manželství a jeho znovuzavřením. Argument Švýcarska, že znovuzavření manželství, k němuž dochází po rozvodu, nemůže být přirovnáváno k prvnímu manželství, byl striktně odmítnut. Soud vyslovil názor, že pokud národní legislativa umožňuje rozvod manželství, což Evropská úmluva nevyžaduje, pak čl. 12 zaručuje rozvedenému manželovi právo znovu uzavřít manželství, aniž by byl v této záležitosti vystaven nepřiměřeným omezením. Tento rozsudek si posléze vyžádal novelu švýcarského občanského zákoníku, když předmětné ustanovení § 150, které Soud shledal v rozporu s Evropskou úmluvou, bylo zrušeno.

Z judikatury ESLP mimo jiné vyplývá, že v „respektování“ rodinného života jsou obsaženy pozitivní povinnosti a musí být dosaženo spravedlivé rovnováhy mezi konkurujícími si zájmy jednotlivce a společnosti, včetně dalších dotčených třetích stran, a míře uvážení, kterou má stát. Tam, kde se konkrétní opatření týkají rodinných sporů o děti, není na Soudu, aby nahrazoval vnitrostátní úřady v otázkách úpravy styku s dětmi, ale má přezkoumat podle Evropské úmluvy rozhodnutí, která tyto úřady přijaly při výkonu své pravomoci. Soud musí určit, zda důvody ospravedlňující opatření, přijatá pokud jde o právo na respektování rodinného života stěžovatele, jsou významné a dostatečné.

Na základě výše uvedeného je jisté, že zákonodárci nemohou rozhodnutí ESLP ignorovat, neboť ta mohou sloužit jako východiska pro národní právní řády, v nichž je uplatňován *jednotný evropský standard ochrany lidských práv*. Nelze opomenout, že na judikaturu ESLP často odkazuje i český Ústavní soud. Velmi aktuálním je nález č. 568/2006 Sb.⁶⁴, v němž je citováno hned několik relevantních rozhodnutí ESLP.

Jak máme možnost vidět, důsledky srovnání garantovaného standardu práva na respektování rodinného a soukromého života s existující úpravou, mohou být velmi konkrétní nejen v právním řádu státu, jehož se rozhodnutí týká. Ostatně na půdě Evropy je jediným orgánem, který při tvrzené újmě na lidských právech způsobené jednotlivci, v daném případě dotčenou národní úpravu poměruje se závazným mezinárodním standardem ochrany lidských práv, jakým je Evropská úmluva o lidských právech, pouze a jen ESLP. Štrasburská judikatura zaručeně tedy podněcuje proces harmonizace právních řádů smluvních států, jež vede k prohlubování ochrany lidských práv v Evropě. Není tedy pochyb o tom, že jeho úloha je (a v dohledné době bude) nezastupitelná.

2.2.5 Haagská konference mezinárodního práva soukromého

Haagská konference mezinárodního práva soukromého (dále jen „Haagská konference“) je mezinárodní organizace, která svou členskou základnou přesahuje rámec Evropy a jejímž hlavním cílem je *unifikace kolizních norem*. Poprvé se Haagská konference sešla v roce 1893, tehdy ještě jako ad hoc shromáždění. Od roku 1955, kdy vstoupil v platnost její Statut, obohatila tato organizace mezinárodní právo o smlouvy, z nichž se více než polovina týká rodinného práva.

Plenární zasedání Haagské konference se schází jednou za čtyři roky, schvaluje nové mezinárodní úmluvy týkající se práva soukromého a rozhoduje o dalším postupu. Zasedání svolává vláda Nizozemska a konají se v Haagu. Členy Haagské konference je dnes 65 zemí všech kontinentů. Vstup Evropského společenství (dále „ES“) jako celku se stal nutností po podpisu Amsterdamské smlouvy, kdy ES (v případech, kdy je to nutné

⁶⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 20. 2. 2007, sp. zn. II. ÚS 568/06.

pro řádné fungování vnitřního trhu) získalo oprávnění k „odstraňování překážek řádného průběhu občanskoprávního řízení, popřípadě podpoře slučitelnosti úpravy občanskoprávního řízení v členských státech“. ⁶⁵ Jednotlivé členské státy na něj přenesly své pravomoci v některých oblastech mezinárodního práva soukromého.

Rozhodnutím Rady EU o přistoupení Společenství k Haagské konferenci ⁶⁶ se staly sjednané smlouvy Haagské konference součástí komunitárního práva a je nepochybné, že EU má zájem, aby závazky ze smluv byly vnitrostátně jednotně prováděny. To vše již tradičně s výjimkou Dánska, které zůstalo členem Haagské konference jako samostatný stát. ⁶⁷

Haagská konference vytváří průběžně smlouvy v oblasti vymáhání výživného, mezinárodního osvojení, ochrany dětí, rozvodu manželství, přičemž některé úmluvy již byly revidovány. Příkladem je *Úmluva o uznání a vykonatelnosti rozhodnutí o vyživovací povinnosti k dětem* z roku 1958⁶⁸, *Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení*⁶⁹ z roku 1993, *Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí*⁷⁰ z roku 1980.

Problematikou výživného se Haagská konference zabývá kontinuálně již od 50. let 20. století. V roce 2007 vypracovala Haagská konference prozatím nejnovější úmluvy o výživném *Úmluvu o mezinárodním vymáhání výživného na děti a dalších druhů vyživovacích povinností vyplývajících z rodinných vztahů a Haagský protokol*.

⁶⁵ Viz čl. 65 Smlouvy o ES.

⁶⁶ Rozhodnutí Rady č. 2006/719/ES, o přistoupení evropských společenství k Haagské konferenci o mezinárodním právu soukromém.

⁶⁷ Dánsko díky zvláštnímu protokolu připojenému k Amsterdamské smlouvě není vázáno komunitárními předpisy podle hlavy IV Smlouvy o Evropském společenství

⁶⁸ Publikováno jako vyhláška č. 14/1974 Sb.

⁶⁹ Publikováno jako Sdělení MZV č. 43/2000 Sb. m. s.

⁷⁰ Publikováno jako Sdělení MZV č. 34/1998 Sb.

Přínos Haagské konference pro rodinné právo v Evropě lze spatřovat, podobně jako v případě Rady Evropy, v tvorbě mezinárodních smluv s kvalitní zpětnou vazbou, zde však od počátku se zaměřením na normy kolizní, tedy cíleně na harmonizaci konkrétních oblastí úpravy.

2.2.6 Mezinárodní smlouvy vzniklé na půdě OSN

OSN je bezesporu významným tvůrcem mezinárodních smluv se vztahem k rodinnému právu evropských zemí. Právě na půdě OSN totiž vznikla v roce 1989 *Úmluva o právech dítěte*.⁷¹ Ačkoliv nelze opomenout jejího předchůdce *Deklaraci práv dítěte* z roku 1959 nebo dvojici mezinárodních paktů o lidských právech - *Mezinárodní pakt o občanských a politických právech*, *Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech*⁷² z roku 1966, patří jednoznačně právě *Úmluva o právech dítěte* k nejvýznamnějším dokumentům OSN na poli rodinného práva.⁷³

Dnes, když jsou *Úmluvou o právech dítěte* (dále jen „*Úmluva*“) vázány takřka všechny státy světa, lze ji považovat za globální standard uplatňovaný nezávisle na kulturních a sociálních podmínkách. Jak je však nepsaným pravidlem, některé mimoevropské státy přijaly *Úmluvu* s výhradou, a to v tom smyslu, že se necítí být vázány *Úmluvou* tam, kde jsou její ustanovení v konfliktu s jejich národním právním řádem.⁷⁴ V duchu této výhrady lze připomenout i absenci efektivního kontrolního mechanismu, neboť *Úmluvou* ustanovený Výbor pro práva dítěte přijímá pouze zprávy vypracované jednotlivými

⁷¹ Publikováno jako Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. Díky přijetí *Úmluvy o právech dítěte* se začalo hovořit o katalogu práv dítěte, zejména tzv. participačním právům počala být věnována značná pozornost. K tomu srov. HRUŠÁKOVÁ, Milada. *Dítě, rodina a stát. Úvahy nad právním postavením dítěte*. Brno, Masarykova univerzita, 1993, a dále JÍLEK, Dalibor. *Stručná geneze mezinárodní ochrany dítěte*. Právník, 1990, č. 3.

⁷² Publikováno jako Vyhláška MZV č. 120/1976 Sb.

⁷³ O jejím významu svědčí už fakt, že žádná jiná úmluva nenabyla platnosti v tak krátké době od svého vzniku.

⁷⁴ Viz SCHEU, Harald, Christian. *O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte*. Správní právo, 2003, č. 5-6, s. 270.

signatářskými státy. Důsledkem této úpravy je pak i rozdílný přístup k Úmluvě v otázce její přímé použitelnosti, kdy např. český Ústavní soud přiznává jednotlivým ustanovením přímý účinek, kdežto francouzský Kasační soud toto naprosto odmítl.⁷⁵

Lze však obecně konstatovat, že evropské státy dodržují své závazky plynoucí z Úmluvy. Příkladem plnění takového závazku ze strany České republiky je nález pléna Ústavního soudu z roku 2004⁷⁶, kterým byla zrušena některá ustanovení zákona č. 109/2002 Sb.⁷⁷ V něm Ústavní soud odůvodnil zrušení předmětných ustanovení mimo jiné právě čl. 9 Úmluvy. Nicméně OSN nedisponuje účinným kontrolním orgánem soudního typu a plnění závazků je tak otázkou dobrovolného přístupu státu k nim.

2.2.7 Kompetence EU v rodinných záležitostech

Ačkoliv sféra rodinného práva v souladu s principem subsidiarity nespadá do legislativních pravomocí evropských institucí, v souvislosti s rozšiřováním vlivu Evropské unie ve sféře sociální politiky se v normativních dokumentech stále častěji objevuje *pojem rodiny*. Co se projevů evropské integrace v rodinném právu týče, nelze než konstatovat, že nejsou nějak významné, tedy měrou adekvátní pravomocím Evropské unie, omezeným primárním komunitárním právem prakticky jen na oblast justiční spolupráce tam, kde je tato nutná k řádnému fungování vnitřního trhu.⁷⁸

Je zajímavé, že rodinné právo zůstávalo velmi dlouho zcela mimo zájem evropských institucí a úvahy o evropském právu se dostavily až v důsledku problémů, jež se objevily následkem odstraňování překážek usazování a volného pohybu. Zejména šlo o situace, kdy rozsudky o rozvodu manželství nebyly uznávány za hranicemi státu, který je vydal.

⁷⁵ V podrobnostech viz POLÁKOVÁ, Marie. *Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte*. Právní rozhledy, 2000, č. 2, s. 55-58.

⁷⁶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 30. 6. 2004, sp. zn. Pl. ÚS 23/02, publikováno ve Sbírce zákonů pod číslem 476/2004 Sb.

⁷⁷ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

⁷⁸ Viz čl. 65 Smlouvy o založení Evropského společenství, CELEX 11957E.

Lze mít za to, že výše uvedené problémy sice bylo povětšinou možno řešit podle Haagských úmluv o uznávání takovýchto rozhodnutí, nicméně Evropská unie vyhodnotila pravděpodobný budoucí vývoj, který předurčoval s prohlubující se integrací a rozšiřováním Evropské unie i prohloubení těchto problémů a započala harmonizační proces i v této oblasti.

Na poli rodinného práva to byla *Úmluva o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských z roku 1998*, která byla v roce 2000 transformována do podoby nařízení Brusel II⁷⁹, které však bylo záhy nahrazeno obsahově širším *nařízením Rady (ES) č. 2201/2003, o příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti*, známému jako *Brusel IIbis*.

Věcná působnost nařízení Brusel IIbis se vztahuje ve věcech manželských na věci týkající se rozvodu, rozluky, nebo prohlášení manželství za neplatné.⁸⁰ Kritérii pro založení mezinárodní pravomoci členských států ve věcech rozvodu, rozluky a neplatnosti manželství jsou obvyklé bydliště, státní příslušnost, domicil. Toto ustanovení čl. 3 je považováno za páteř mezinárodní pravomoci a příslušnosti ve věcech manželských pro členy Evropské unie.⁸¹ Avšak co do věcné působnosti jsou pravidla pro mezinárodní pravomoc a příslušnost dle čl. 3 použitelná pouze za situace, kdy podle národního práva jednotlivých členských států dochází k ukončení manželských vztahů jako takových. Na otázky vypořádání vzájemných majetkových práv a povinností manželů se nařízení Brusel IIbis nepoužije.

Nařízení Brusel IIbis se nezabývá pouze určením mezinárodní pravomoci a příslušnosti ve věcech manželských, ale zahrnuje i úpravu uznání a výkonu cizích rozhodnutí, která se řídí dvěma zásadami, a to zásadou vzájemné důvěry členských států v rozhodovací

⁷⁹ Nařízení Rady (ES) č. 1347/2000, o příslušnosti soudů a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti vůči dětem obou manželů.

⁸⁰ Nařízení se použije i na občanskoprávní věci týkající se přiznání, výkonu, převedení a úplného odnětí rodičovské zodpovědnosti.

⁸¹ Viz MAGNUS, Ulrich a MANKOWSKI, Peter. *Brussels IIbis regulation*. Munich: Sellier European Law Publishers, c2012, European commentaries on private international law, s. 87.

činnost soudů a zásadou automatického uznávání cizích rozhodnutí. K uznání rozhodnutí vydaném v jiném členském státě tedy není vyžadováno žádné zvláštní řízení. Avšak zásady uznání a výkonu rozhodnutí nejsou stanoveny jako absolutní, když lze neuznat rozhodnutí ve věci rozvodu, rozluky nebo prohlášení manželství za neplatné pro rozpor s veřejným pořádkem státu místa uznání, pro porušení práva na spravedlivý proces a pro neslučitelnost s dřívějším rozhodnutím, které bylo vydáno mezi stejnými stranami v jiném členském státě.

Do působnosti nařízení Brusel IIbis rovněž nespadá řízení o výživném mezi manžely, které je upraveno samostatným nařízením Rady (ES) č. 4/2009 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovací povinnosti.

Dne 30.12.2012 nebylo účinnosti nařízení č. 1259/2010, kterým se zavádí posílená spolupráce ve věcech rozvodu a rozluky, známé pod názvem Řím III. Česká republika, Nizozemí, Dánsko, Polsko, Spojené království, Švédsko, Finsko, Kypr, Estonsko, Irsko, Řecko a Slovensko, se této posílené spolupráce neúčastní, a proto se na ně toto nařízení nevztahuje. Nařízení Řím III nemá žádný vliv na použití nařízení Brusel IIbis.

Lze plně souhlasit s názorem, že procesní normy sice mohou mít určitý omezený hmotněprávní dopad⁸², to ale zdaleka nemůže stačit. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že evropské rodinné právo má oproti mezinárodním smlouvám několik nesporných výhod, např. je pro členské státy bezpodmínečně závazné. V neposlední řadě nelze při úvahách nad specifičností evropského práva opomíjet existenci evropských orgánů s kontrolní i sankční pravomocí stejně jako i fakt, že evropské právo připouští jediný výklad a to ten, který poskytne *Evropský soudní dvůr*.

Obecně lze tedy říci, že Evropská unie je v oblasti harmonizace rodinného práva teprve na počátku cesty. Je však nepochybné, že její zájem o tuto oblast roste. Při jednáních o možném projektu evropského soukromoprávního kodexu v polovině devadesátých let se s rodinným právem vůbec nepočítalo, a dnes již lze konstatovat spolupráci Evropské

⁸² Viz COESTER-WALTJEN, Dagmar. *Transpozice nařízení Brusel I a Brusel IIa do národního procesního práva*. Právní fórum, 2006, č. 3, s. 38-44.

unie i Komisi pro Evropské rodinné právo. Cíl je jasný – harmonizace a možná i následná unifikace⁸³ rodinného práva v zemích EU.

Spontánní i řízená harmonizace rodinného práva se stává součástí evropské denní reality. Je však třeba mít na paměti, že bez významného posílení pravomocí, respektive jejich částečného převedení ze členských států na Unii, nelze očekávat žádný významný pokrok směrem k harmonizovanému rodinnému právu cestou komunitární úpravy.

2.2.8 Komise pro Evropské rodinné právo

Komise pro Evropské rodinné právo (*Commission on European Family Law* – dále také „CEFL“) byla založena v září 2001 skupinou mezinárodních odborníků v oboru rodinného a srovnávacího práva ze všech členských zemí Evropské unie a dalších evropských zemí jako komise zcela nezávislá na jakékoli organizaci nebo instituci.⁸⁴

Hlavním cílem CEFL bylo zahájit teoretické a praktické aktivity ve věci harmonizace a unifikace rodinného a dědického práva v Evropě prostřednictvím vytvoření katalogu *Principů Evropského rodinného práva* (*Principles of European Family Law*). Americký právní institut (*American Law Institute – ALI*) a National Conference of Commissioners on Uniform Laws (*NCCUSL*) je nyní doplněna i o evropský „produkt“. Na poli rodinného práva totiž donedávna chyběl evropský protějšek NCCUSL's Uniform Laws a Model Acts a Principů Amerického právního institutu. Díky práci CEFL bylo toto bílé místo konečně zaplněno. Na druhou stranu nelze pominout fakt, že americké zkušenosti v oblasti unifikace a harmonizace principů rodinného práva jsou pro výzkumy CEFL velice důležité.

Prvotním cílem CEFL bylo zahájení komparativního výzkumu rodinného práva jednotlivých členských zemí EU (a států, jejichž vstup se očekával v roce 2004). Tento

⁸³ Unifikace jako dosažení stavu doslovné totožnosti právních úprav. Harmonizace jako vytváření stavu kompatibility právních úprav jejich shodou obsahovou, nikoliv doslovnou.

⁸⁴ Z právního hlediska jde o nadaci založenou dle nizozemského práva, sídlící na univerzitě v Utrechtu.

výzkum měl identifikovat společné rysy úpravy, z nichž by bylo možno vypracovat *Principy Evropského rodinného práva* (dále také „Principy“), jež by sloužily jako model pro národní, tak i evropské zákonodárce. Konečným cílem se stává harmonizace rodinného práva v Evropě.

CEFL sestává ze dvou skupin, a to z *Organizačního výboru*, sestávajícího ze šesti zakládajících členů⁸⁵ a z *Komise expertů*.⁸⁶ Organizační výbor sestavuje Komisi expertů a celkově připravuje a koordinuje její práci. Členové Organizačního výboru jsou současně i členy Komise expertů, kterou tvoří přední odborníci v oboru rodinného a srovnávacího práva ze všech zemí Evropské unie. Komise expertů se účastní i experti z dalších evropských zemí, jako jsou Norsko, Rusko nebo Švýcarsko.

Jak již bylo řečeno, je činnost CEFL čistě vědecká a není závislá na žádné organizaci či instituci. V této souvislosti je však nutné dodat, že hlavním „klientem“ CEFL je Evropská unie, respektive Evropská komise.⁸⁷

Jako výchozí oblastí byla CEFL zvolena problematika rozvodu a porozvodového uspořádání a vypořádání manželů včetně výživného pro dobu po rozvodu, neboť na tomto poli byly shledány styčné body i společné tendence vývoje. Mimo jiné byla patrna vzrůstající konvergence rozvodového práva v Evropě.

⁸⁵ Katharina Boele-Woelki (NL), Frederique Ferrand (FR), González Beilfuss (ES), Maarit Jänterä-Jareborg (SE), Nigel Lowe (UK), Dieter Martiny (DE), Walter Pintens (BE).

⁸⁶ Masha Antokolskaia (RU), Katharina Boele-Woelki (NL), Nina Dethloff, Dieter Martiny (DE), Heinz Hausheer, Ingeborg Schwenzer (CH), Milada Hrušáková (CZ), Achilleus Koutsouradis (GR), Kirsti Kurki-Suonio (FI), Ingrid Lund-Andersen (DA), Andrej Maczynski (PL), Miquel Martín-Casals, González Beilfuss (ES), Anne Barlow, Nigel Lowe, Jana Mair, Geoffrey (UK), Shannon (IE), Valentinas Mikelenas (LT), Guilherme De Oliveira (PT), Salvatore Patti, (IT), Marianne Roth (AT), Tone Sverdrup (NO), Velina Todorova (BG), Emila Weiss, Orsolya Szeibert (HU), Walter Pintens (BE), Maarit Jänterä-Jareborg (SE), Frederique Ferrand (FR), Miloš Haťapka (SK), Ruth Farrugia (MT).

⁸⁷ Evropská komise finančně podporuje CEFL formou grantů a financování výzkumných projektů.

Jako další zkoumaný okruh byla tedy CEFL vybrána problematika rodičovské zodpovědnosti⁸⁸, a to především z důvodu, že v této oblasti již proběhl rozsáhlý výzkum provedený Radou Evropy a také Haagskou konferencí. Téma rozvodu a porozvodového uspořádání včetně výživného pro dobu po rozvodu, stejně jako i téma rodičovské zodpovědnosti byla v posledních letech v evropských jurisdikcích modernizována a není pochyb o tom, že právě výše zmíněná Nařízení Rady č. 1347/2000 a č. 2201/2003 hrála v tomto ohledu velkou roli. Právě harmonizační a unifikační činnosti mezinárodních a evropských organizací, které na poli rodičovské zodpovědnosti proběhly v posledních desetiletích, musela CEFL při tvorbě Principů zohlednit.

Jako třetí pole působnosti bylo CEFL zvoleno téma majetkových vztahů mezi manžely. Práce na nich začala po konferenci CEFL, která se konala v roce 2010 v Cambridge, a jejímž tématem byly otázky týkající se budoucího uspořádání rodinného majetku v Evropě.⁸⁹ Vzhledem k rozmanitosti a obsáhlosti problematiky rodinného majetku a majetkového společenství manželů byly Principy manželského majetkového práva publikovány až v roce 2013.⁹⁰ Srovnávací analýza CEFL identifikovala na základě národních zpráv pět různých režimů majetkového práva. CEFL vyslovuje názor, že systém založený na společenství majetku manželů, který vzniká vstupem do manželství, je navzájem rovný systému, kde majetek manželů zůstává oddělen. K základním hodnotám a smyslu Principů týkajících se manželského majetkového práva patří prosazování rovnosti práv manželů, dosažení rovnováhy mezi jejich vzájemnou manželskou solidaritou a autonomií a v neposlední řadě také spravedlivé sdílení práv a povinností plynoucích ze společného majetku během manželství.

⁸⁸ BOELE-WOELKI, Katharina. *Principles of European Family Law regarding parental responsibilities*. Antwerpen: Intersentia, 2007, European Family Law series, 16.

⁸⁹ BOELE-WOELKI, Katharina, MILES, Joanna a SCHERPE, Jens M. *The future of family property in Europe*. Intersentia, 2011., European Family Law series, 29.

⁹⁰ BOELE-WOELKI, Katharina, FERRAND, Frédérique, GONZÁLEZ BEILFUSS, Cristina, JÄNTERÄ-JAREBORG, Maarit, LOWE, Nigel, MARTINY, Dieter a PINTENS, Walter. *Principles of European family law regarding property relations between spouses*. xiii, 420 pages. European family law series, 33.

Problematicke sociálního, biologického a právního rodičovství, stejně jako otázkám neformálního soužití se věnovala 5. Konference CEFL, která se konala v srpnu 2013 v Bonnu.⁹¹

Jak bylo uvedeno výše, hlavním úkolem CEFL je vytvoření Principů Evropského rodinného práva, které by následně vytvořily základ pro harmonizaci rodinného práva v rámci celé Evropy. Pro dosažení tohoto cíle zvolila CEFL následující postup.

Prvním krokem je výběr oblasti rodinného práva, která je k harmonizaci nejvhodnější.⁹² Druhým krokem je návrh dotazníku, jehož otázky jsou formulovány čistě funkčně a nemají žádný vztah ke konceptům jakéhokoliv právního systému. Vypracování dotazníku je běžně používanou a velmi praktickou metodou právní komparistiky. Třetím krokem tohoto koordinovaného srovnávacího výzkumu je vytvoření národních zpráv, které neberou v úvahu pouze „*právo v knihách*“, ale i „*právo v akci*“, tedy v praxi. Národní zprávy vypracovávají členy Komise expertů mají přispět nejen k objasnění toho, jak jsou právní předpisy skutečně používány v praxi, ale i k výkladu terminologie rodinného práva, která se v dané zemi užívá se zohledněním její skutečné funkce a s přihlédnutím k aktuální akademické diskuzi.⁹³ Čtvrtým krokem je sběr a následná publikace tohoto materiálu na webových stránkách CEFL, když elektronická publikace materiálů je jednoznačně pozitivním počinem, neboť veškeré reporty jsou snadno dostupné a lehce aktualizovatelné.

Takto získaný komparativní materiál je analyzován pomocí metod *common core a better law*, kdy první z nich spočívá v nalezení společných principů úpravy co do její funkce a druhá pak slouží ke zvolení jednoho přístupu na základě zhodnocení toho, která úprava převažuje, která je přijatelnější pro většinu, v potaz je brána i důležitost jednotlivých

⁹¹ 5th CEFL Conference, August 2013, Bonn. Program [online]. 2013. [cit. 24. 01. 2014]. Dostupné z: <http://www.cefl2013.org/program.html>

⁹² BOELE – WOELKI, Katharina. *The working method of Commision on European Family Law*. In BOELE-WOELKI, Katharina. ed. *Common core and better law in European Family Law*. Antwerp: Intersentia, 2005, xxi, s. 18.

⁹³ Tamtéž, s. 21-22.

chráněných zájmů. Sumarizováno, zatímco metoda common core je založena na objektivních zjištěních, volba better law je založena na subjektivních preferencích dotyčných odborníků, které musí v případě absence objektivních měřítek nevyhnutelně nastoupit. Nicméně je třeba konstatovat, že tato „volba stran v politické diskuzi“ je CEFL vytýkána.⁹⁴ Je však nesporné, že takovouto diskuzí je dosaženo výsledku, kterým je ucelený komplex principů založených na aktuálně existující úpravě evropských zemí.

Vzhledem k snadné dostupnosti k podrobnému a rozsáhlému srovnávacímu výzkumu CEFL je nepochybné, že Principy by měly sloužit jako inspirace pro legislativu všech evropských zemí, zejména pak posttotalitních států nacházejících se v tzv. přechodném období a hledajících cestu k rekodifikaci soukromého práva. Dnes to jsou právě srovnávací studie CEFL, s jejich obsáhlými informacemi o šestadvaceti právních systémech rodinného práva v Evropě, které jsou odbornou veřejností pravidelně vyhledávány. Snadná dostupnost informací k otázkám, jako jsou např. důvody rozvodu ve Francii či úprava rodičovské zodpovědnosti v italské legislativě, je neocenitelná, a to zejména pro právníky. Samozřejmostí je, že všechny národní zprávy jsou psané v anglickém jazyce (nelze předpokládat, že italština, španělština či skandinávské jazyky patří do pohotové jazykové výbavy průměrného českého právníka zabývajícího se srovnávacím právem).

Práce CEFL již byla legislativou využita jako zdroj pro návrh na novelizaci skotského rozvodového zákona. Skotskému parlamentu byl v únoru 2005 předložen návrh novely rozvodového zákona, který mimo jiné mění důvody pro rozvod, když pětiletá doba odděleného soužití manželů, nutná pokud jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí, je změněna na dvouletou a dvouletá doba stanovená pro rozvod dohodou manželů je nahrazena jedním rokem separace manželů.

⁹⁴ K tomu viz ANTOKOLSKAIA, Masha. *Convergence and divergence of family law in Europe*. Antwerpen: Intersentia, 2007, s. 271-281.

První Principy Evropského rodinného práva, a to Principy týkající se rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely, vydala CEFL v prosinci roku 2004.⁹⁵ Komise expertů připravila na základě rozsáhlého dotazníku dvaadvacet národních zpráv, které vycházely z právního stavu k roku 2002. Na základě tohoto srovnávacího materiálu formulovala Komise pro Evropské rodinné právo deset principů v otázkách rozvodu a deset principů v otázkách úpravy výživného mezi bývalými manžely. Speciální pozornost je jim věnována v části 3 této práce, která je částí komparativní.

Je jisté, že založení CEFL dalo harmonizačním pracím v oblasti rodinného práva zřetelný impuls. Vize reálné harmonizace a unifikace rodinného práva získala akademický kredit i zájem evropských institucí. Počet studií a odborných publikací, které se zabývají harmonizací rodinného práva nadále roste. Návrhy evropských nařízení jsou toho jasným důkazem.

2.2.9 Model Family Code

Zvláštní pozornost si v souvislosti s činností CEFL zaslouhuje vize úpravy rodinného práva, tzv. *Model Family Code* (dále jen „MFC“), dílo jedné ze členek expertní skupiny, švýcarské profesorky Ingeborg Schwenzerové. Úvodem je třeba zmínit, že MFC je inspirován nejen právem evropských zemí, ale čerpá i z kanadského nebo australského rodinného práva. Značná rozsáhlost materie, kterou se MFC snaží pokrýt, zahrnuje všechny *aspekty forem soužití* a také *vztahů rodičů a dětí*, coby základu každého národního rodinného práva.

MFC na rozdíl od Principů úpravy jednotlivých institutů vytvářených CEFL, nespolehá na metodu *common core*, což je při větší míře zohlednění právní kultury zemí common law vlastně prakticky nemožné. Podle slov autorky je MFC kompaktním systémem rodinného práva, který je založený na moderních přístupech k rodinněprávním vztahům

⁹⁵ BOELE-WOELKI, Katharina a kol. *Principles of European Family Law regarding property relations between spouses*. Cambridge: Intersentia, 2013.

a institucím, je systémem naprosto nezávislým na jakékoliv existující vnitrostátní úpravě.⁹⁶

Je třeba říci, že MFC formuluje velmi liberální principy, na kterých by mělo být nové rodinné právo koncipováno. Jako jeden z hlavních principů zdůrazňuje *zákaz zasahování státu do privátní sféry jednotlivce* společně s respektem k jeho *autonomii vůle* v rámci partnerského života a vztahů k dětem, avšak stanovuje i limity, které jsou spatřovány v odpovědnosti vyplývající z rodinněprávního vztahu, který byl danou osobou založen. Tak pojem *soužití* mimo jiné zahrnuje i nemanželské svazky, pokud trvají déle než tři roky nebo z nich vzešlo společné dítě. MFC tak buduje koncepci vzniku rodinněprávních vztahů dospělých osob nezávisle na právních úkonech či splnění náležitostí vyžadovaných zákonem pro kvalifikovanou institucionální formu soužití.

Máme-li se zabývat posouzením otázky rozvodu, popř. vyživovací povinnosti rozvedeného manžela, můžeme konstatovat, že MFC reaguje na skutečnost, že stále roste počet právních systémů, které umožňují za splnění určitých podmínek zjednodušený, administrativní rozvod, když diferencuje mezi rozvodem smluveným a rozvodem v případě porušení překážek manželství.

Pokud jde o úpravu případné vyživovací povinnosti po ukončení partnerského soužití, ta vychází z myšlenky, že člověk má mít rodinněprávní odpovědnost jen za následky svých činů, nikoli za vnější jevy a události. V duchu této myšlenky pak stanoví pravidlo, že pokud neschopnost druhého partnera po ukončení partnerského soužití je dána jeho nemocí či trhem práce a nemá tedy původ v rodinném soužití, nesmí být odpovědností za jeho výživu stížen první partner.

V neposlední řadě nelze opomenout zcela *převratné pojetí určování rodičovství*, které je založené na autonomii vůle rodičů. Cílem MFC je zdůraznit význam zamýšleného neboli chtěného rodičovství a potlačit tak systém domněnek. Právní rodičovství tak lze založit prohlášením osoby, která o něj usiluje, za souhlasu matky, která dítě porodila. V rámci

⁹⁶ Viz SCHWENZER, Ingeborg H a DIMSEY, Mariel. *Model family code: from a global perspective*. Antwerpen: Intersentia, 2006, European Family Law series, s.5.

úvah nad specifičností tohoto pojetí určování rodičovství nezbývá než konstatovat, že tato koncepce plně vyhovuje tendencím, které nastoluje judikatura Evropského soudu pro lidská práva, jejichž cílem je nalezení rovnováhy mezi biologickým, sociálním a právním rodičovstvím.

Lze mít za to, že MFC je skutečně významným inspiračním zdrojem, který by mohl přispět alespoň k diskusi na téma modernizace a harmonizace klíčových institutů, mezi které patří rodičovství a partnerství. I když je pro MFC charakteristické respektování svobody člověka a jeho autonomie vůle a v tomto rámci pak vymezení prostoru pro uplatnění solidarity, dobré víry a dobrých mravů, pravidel usilujících o rozumné a spravedlivé uspořádání poměrů mezi partnery a bývalými partnery, bylo by, vzhledem k jeho velmi obecnému charakteru, idealistické věřit v unifikaci rodinného práva podle MFC ve světovém měřítku.

2.2.10 Shrnutí

Jaký je tedy současný stav rodinného práva v Evropě?

Je jisté, že konstruktivní přístup odborné veřejnosti reprezentované především CEFL, dává vzniknout bezpochyby přínosným konceptům různých principů rodinněprávních institutů, které vycházejí z rodinných práv evropských zemí. Avšak vzhledem k pravomocím centrálních orgánů EU nelze výsledky komparativních studií převést do adekvátně pokrokového harmonizačního (v případě nařízení unifikačního) komunitárního kodexu hmotného práva.

Pokud jde o mezinárodní smlouvy, tak se lze domnívat, že jsou k harmonizační úpravě nevhodné, neboť pokud smlouva prosazuje koncepci v určitém signatářském státu neuznávanou a nepřijatelnou, dotyčná země prostě ke smlouvě nepřistoupí vůbec, nebo, což je častější případ, učiní výhradu. Také je nutné vzít v úvahu, že skutečně celoevropský dopad lze mezinárodními smlouvám přiznat až po roce 1989, což je z hlediska formování právní kultury poměrně krátká doba. Pojem evropské právní kultury je totiž i po 50 letech existence evropských společenství stále velmi mlhavý.

V rámci úvah nad výše položenou otázkou lze souhlasit s názorem doc. Králíčkové, že „stav rodinného práva evropských zemí a rodinného práva zemí EU není dán stavem komunitárního práva, ale stavem a vývojovými trendy univerzálního mezinárodního práva (Haagská konference mezinárodního práva soukromého) a evropského mezinárodního práva vytvářeného aktivitami Rady Evropy“.⁹⁷ Rada Evropy je v současné době jediným evropským subjektem, který poskytuje výklad celoevropských rodinněprávních institutů, a zároveň disponuje alespoň nějakými kontrolními mechanismy.

Jak již bylo uvedeno, mají orgány EU největší potenciál k vytvoření funkčního Evropského rodinného práva. K uplatnění tohoto potenciálu je však nutná změna primárního komunitárního práva, neboť EU, byť s pozoruhodnými hmotněprávními dopady, prozatím reguluje jen procesní právo ve smyslu usnadnění práce s výsledky vnitrostátních řízení vedených podle rozdílných národních úprav práva hmotného. Hovořit však o tzv. europeizaci rodinného práva by však bylo v jistém smyslu nadsázkou. Je totiž jisté, že díky argumentu nezbytnosti zachovat svébytnou právní kulturu každého státu, zaostává rodinné právo v tomto ohledu za odvětvími, které jsou blíže spojeny s původními cíli evropských společenství, tedy cíli ekonomickými.

Je jisté, že i současnou situaci lze hodnotit jako pokrok. Vždyť ještě v nedávné minulosti neexistovaly v Evropě ani základní společné hodnoty vštípené evropským právním řádům ustanoveními mezinárodních smluv a myšlenka jakési harmonizace byla označována za utopickou. Dnes se dá konstatovat, že téměř všechny evropské země poskytují stejný standard ochrany lidských práv a nyní svoji pozornost soustřeďují k upevnění ochrany práv dětí.

Na základě výše uvedeného je tedy zřejmé, že institucionální harmonizace rodinného práva musí ujít ještě dlouhou cestu, přičemž musí být předmětem důkladného výzkumu a vzdělávání. Tato harmonizace bude úspěšná, pokud bude kladen důraz na to, co je běžné

⁹⁷ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Evropský kontext vývoje českého rodinného práva po roce 2004*. In: Sborník z workshopu konaného na Právnické fakultě MU v Brně dne 26. 9. 2006. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 207.

evropským právním systémům, a rozdíly budou zohledněny a nikoli popírány. Zbývá dodat, že generální trendy k liberalismu a flexibilitě spolu s koncentrací na faktický obsah a nikoliv na formální statut jsou nastaveny.

3 KOMPARATIVNÍ ČÁST

3.1 Přehled právní úpravy rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely

Německo

V Německu byl rozvod do právní úpravy zaveden v roce 1875 tzv. zákonem o osobním stavu. Do roku 1938 byla úprava rozvodu manželství součástí občanského zákoníku (*BGB*). Zákon o manželství z 6.6.1938 reguloval zánik manželství rozvodem tím, že byl sice zachován princip rozvodu na základě viny, ale poprvé se objevuje možnost rozvodu na základě kvalifikovaného rozvratu manželství, avšak byla stanovena podmínka tříletého odděleného soužití manželů.

V letech 1949-1990, za existence Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo, bylo k rodinnému právu v těchto zemích odlišně přistupováno. V roce 1965 zavedla bývalá Německá demokratická republika rodinným zákoníkem jediný důvod rozvodu, a to kvalifikovaný rozvrat. Po pádu komunistického režimu v roce 1989 bylo rodinné právo od základů přepsáno. V roce 1990 se předpisy platné ve Spolkové republice Německo staly platnými i pro bývalou Německou demokratickou republiku.

Rodinné právo se stalo znovu součástí *BGB* v roce 1977. Princip viny byl zcela nahrazen principem trvalého rozvratu manželství. Reforma dále představila speciální úpravu rodinných soudů s pravomocí rozhodovat v manželských sporech a sporech souvisejících. Právní úprava rozvodu manželství provedená zmíněnou novelou je platná dodnes. *BGB* ji upravuje v § 1564 - 1569. Procesní úprava rozvodu manželství je obsažena v zákoně o řízeních ve věcech rodinněprávních a podpůrně v civilním soudním řádu v § 606 - 630. Výživné mezi rozvedenými manžely pak upravuje *BGB* v § 1569 - 1576.

Polsko

Rozvod manželství je v Polsku možný teprve od roku 1946. Manželský zákon, který rozvod do polské právní úpravy přinesl, zůstal v platnosti do roku 1950. Byl prvním zákonem, který upravoval manželské právo. Rodinný zákoník z roku 1950 upustil od jmenovitého výčtu důvodů rozvodu a namísto toho zavedl jako jediný důvod úplný a trvalý rozvrat manželství.

Hmotněprávní úprava rozvodu manželství, stejně jako výživného mezi rozvedenými manžely, je v současnosti zakotvena v zákoníku o rodině a opatrovnictví č. 59/1964. Novelou č. 532/1999 byl do polského právního řádu zaveden institut rozluky manželství. Procesněprávní úprava rozvodového řízení je upravena v občanském soudním řádu č. 296/1964.

Nizozemí

Právní úprava rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely je obsažena v občanském zákoníku (*Dutch Civil Code*) Kniha 1 „Osoby a rodinné právo“, oddíl 9 „Ukončení manželství“. Rozvod manželství je pak obsažen v čl. 1:150-166 a výživné rozvedeného manžela v čl. 1:157-160, když obecná úprava výživného jako takového je dále obsažena v čl. 1:401-403. Procesněprávní úprava rozvodu manželství, případně rozluky manželství je obsažena v občanském soudním řádu (*Dutch Civil Procedural Code*), a to konkrétně v Knize 3, oddílu 6, v čl. 814-827.

Zásadní novela občanského zákoníku z roku 1971 zakotvila jako jediný důvod rozvodu nenávratný rozvrat manželství a odstranila tak původní důvody, kterými bylo cizoložství, pravomocné odsouzení jednoho z manželů za úmyslný trestný čin a krutost. Touto novelou se také povinnost vyživovat rozvedeného manžela oprostila od prokázání viny na rozvratu manželství.

Norsko

Rozvod manželství zná norská právní úprava již od roku 1687, kdy byl však rozvod možný pouze z důvodů násilného chování, impotence nebo opuštění druhého manžela. Od roku 1790 je do právní úpravy zaveden i tzv. administrativní rozvod manželství, kdy rozvodu bylo možné dosáhnout, pokud spolu manželé nežili minimálně 6 let nebo po tříleté odluce. Rozvod manželství dohodou zná norské právo od roku 1909. Manželský zákon z roku 1918 upravoval jak rozvod na principu viny, tak i rozvod na základě kvalifikovaného rozvratu.

Rozvod a výživné mezi rozvedenými manžely je v současnosti upraven manželským zákonem z roku 1991 (*Marriage Act 1991*), který nahradil manželský zákon z roku 1918.

Podmínky rozvodu manželství jsou obsaženy v kapitole 4, § 19-25 a výživné rozvedeného manžela je zakotveno v kapitole 16, § 79-85. Manželský zákon také řeší procesní otázky rozvodu manželství, a to v kapitole 5, § 26-30.

Dánsko

Zákon o uzavírání a zrušení manželství z roku 1922 zavedl právo na soudní odluku za předpokladu kvalifikovaného rozvratu manželství a právo na rozvod manželství na základě odluky po určitou dobu.

Novela z roku 1969 umožnila rozvod po třech letech odloučeného soužití manželů. Následující novela z roku 1989 zavedla právo na odluku na základě pouhého návrhu jednoho z manželů a jako důvody rozvodu manželství uváděla bigamii, cizoložství, vystavování manžela pohlavní chorobě, násilí, odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody na minimálně dva roky a duševní chorobu jednoho z manželů. Pozdějšími novelami byly důvody rozvodu manželství zjednodušeny na odluku, cizoložství, násilí, bigamii a oddělené soužití manželů v trvání minimálně dvou let.

V současné době je rozvod spolu s výživným mezi rozvedenými manžely upraven zákonem o uzavírání a zrušení manželství z roku 1969 (*Act on the contraction and*

dissolution od marriage), ve znění pozdějších změn. Rozvod manželství je spolu s rozlukou upraven v kapitole 4, § 29-44, vyživovací povinnost rozvedených manželů pak v kapitole 5, § 49-53.

Francie

Dnešní stav rodinného práva, zejména úprava rozvodu je výsledkem složitého historického vývoje, který navazoval na nerozlučitelnost manželství a právní nerovnost muže a ženy. Teprve francouzská revoluce zavedla v roce 1792 nové nazírání na ukončení manželského soužití. Úprava rozvodu manželství byla do občanského zákoníku začleněna sice již v roce 1803, avšak nepřežila ponapoleonskou restauraci prosazenou hledisky katolické církve. Rozvod byl znovu zaveden do francouzského právního řádu až v roce 1884.

Úprava rodinného práva ve Francii a v jejím rámci rozvodového práva a práva na výživné pro rozvedeného manžela je obsažena v občanském zákoníku (*Code Civil*). Díl první občanského zákoníku nazvaný „Osoby“ uceleně zachycuje v ust. § 228-309 celý právní režim rozvodu manželství včetně tzv. vyrovnávacího příspěvku, tedy výživného pro rozvedeného manžela.

Rozvod coby sankce byl před reformou z roku 1975 jedinou zákonem aprobovanou možností, jak manželství rozvést. Novela č. 2004/439 se dotkla jak hmotněprávní úpravy, tak i procesní problematiky. Jejím hlavním přínosem bylo odklonění se od rozvodu na základě viny, který do té doby představoval nejčastější typ rozvodu. Novela tak zavedla čtyři způsoby rozvodu manželství (rozvod po vzájemné dohodě, rozvod po oboustranném akceptování manželského rozvratu, rozvod pro definitivní narušení manželského pouta, rozvod pro zavinění). Zmíněná novela se tak dotkla i problematiky výživného rozvedeného manžela, když toto výživné ve formě odškodnění ⁹⁸ je možné

⁹⁸ Institut výživného rozvedeného manžela je ve francouzské úpravě pojímán zcela odlišně od české. K tomu více kapitola 3.3.2.

poskytovat i ve smíšené formě (např. doživotní renta a nepeněžitý kapitál, jakým je užívací právo k bytu).⁹⁹

Itálie

Rozvod manželství je v Itálii právně možný až od roku 1970. Reformní zákon č. 898/1970 byl přijat proti silnému odporu katolické církve, avšak pokusy o jeho zrušení z důvodů poukazování na jeho neústavnost za pomoci referenda se ukázaly neúspěšnými. Právní úprava pak prošla dalšími změnami, a to v roce 1978 a 1987.¹⁰⁰ Reforma z roku 1987 se dotkla především institutu výživného, když jako jeho hlavní funkci zakotvila výpomoc druhému manželovi.

Hmotněprávní úprava rozvodu, stejně jako výživného rozvedeného manžela je upravena v zákoně č. 898/1970 (*Code Civile*), který byl změněný a doplněný zákonem č. 436/1978 a zákonem č. 74/1987. Tento reformní zákon výraz „divorzio“ nepoužil, stejně tak jako všechny jeho novely. Současná právní úprava jej tedy také nepoužívá.

Portugalsko

Do portugalského právního řádu byl rozvod manželství zaveden v roce 1910, prakticky po vyhlášení republiky. Zánik manželství rozvodem byl založen především na principu zavinění, který byl modifikován rozvodem na základě shodného projevu vůle manželů. Právní úprava z roku 1910 doznala zásadních změn v roce 1940, kdy byl uzavřen konkordát mezi Vatikánem a Portugalskou republikou. Tento konkordát stanovil nerozlučitelnost katolicky uzavřených manželství rozvodem. Nicméně rozvod manželství byl u civilně uzavřených sňatků nadále zachován.

⁹⁹ ELISCHER, David. *Nová právní úprava rozvodu ve Francii*. Právní fórum, 2005, 2(7), s. 260-263.

¹⁰⁰ V literatuře se v této souvislosti hovoří o fenoménu dekodifikace italského občanského zákoníku a jeho krizi. Zákon z roku 1970, umožňující rozvod, zákon z roku 1987 nebyly inkorporovány do italského občanského zákoníku. K tomu více KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Vztahy mezi manžely, odluka a rozvod podle italského práva.

Občanský zákoník z roku 1966 zachoval nerozlučitelnost katolických manželství, stanovenou konkordátem. Reakcí na veřejnou kritiku nemožnosti rozvést katolická manželství, bylo v roce 1975 uzavření dodatku ke konkordátu z roku 1940.

V současné době je rodinné právo v Portugalsku upraveno zákonem č. 47433/1966, občanský zákoník (*Código Civil*). Zásadní novela v roce 1977 přinesla nové rozvodové důvody, jako je odloučení ve smyslu neexistence společného života manželského páru nebo změna duševního stavu jednoho z manželů. Novela také opustila od principu viny, který byl stěžejní při rozhodování o výživném mezi rozvedenými manžely.

Procesní úprava rozvodu manželství je obsažena v občanském soudním řádu. Od roku 1995 je v Portugalsku možný i správní rozvod, ke kterému je příslušná matrika.

Ruská federace

Rozvod manželství byl do ruské legislativy zaveden rodinným zákoníkem z roku 1918. Ten zavedl nenávratný rozvrat manželství jako jediný formální důvod pro jeho rozvod a zároveň zjednodušil jeho procesněprávní úpravu, když upravil tzv. správní rozvodové řízení u matričního úřadu. Další rodinný zákoník z roku 1926 úpravu rozvodového řízení učinil ještě jednodušší. Manželství mohlo být rozvedeno na základě návrhu jednoho z manželů, a to bez jednání u matričního úřadu, kdy druhý manžel byl o rozvodu vyrozuměn pouze písemným oznámením z matričního úřadu.

V roce 1944 se však rozvod manželství stal znovu složitou záležitostí. Právní regulace již nevycházela z možnosti shodného projevu vůle manželů rozvést se. Pod vlivem působení teorie socialistické ideologie se stal rozvod řízením dvouinstančním, s odkazem na potřebu stability rodiny byly často návrhy na rozvod zamítány, a to i když oba manželé s rozvodem souhlasili.

Nový rodinný zákoník z roku 1969 možnosti rozvodu manželství znovu zjednodušil. Správní řízení u matričního úřadu bylo obnoveno a existovalo vedle řízení soudního.

I když nenávratný rozvrat manželství zůstal jediným důvodem pro rozvod, nemusel být ve správním řízení prokazován.

Dnešní úprava rozvodu manželství je zakotvena v kapitole 4 rodinného zákoníku z roku 1995 a směrnicí Nejvyššího soudu Ruské federace O aplikaci rozvodové legislativy soudy při rozvodu manželství. Výživné mezi rozvedenými manžely je upraveno ve stejném rodinněprávním kodexu, a to v kapitole 14 - 17.

Anglie a Wales

Rozvod manželství rozhodnutím soudního orgánu zná Anglie a Wales od roku 1857. Jediným rozvodovým důvodem, který tento zákon o manželských sporech zakotvil, byla nevěra, a to především nevěra manželky, když nevěra manžela musela být ve spojení např. s bigamií, incestem či násilným jednáním manžela.

Zákon o manželských sporech z roku 1937 (*Matrimonial Causes Act 1937*) zjednodušil rozvodové řízení, a to hlavně pro ženy, neboť sjednotil důvody pro rozvod manželství bez ohledu na to, zda návrh podává žena nebo muž. Byla prokazována vina, která byla spatřována v cizoložství, krutosti, nevyléčitelné nemoci nebo trvalého opuštění druhého manžela nejméně na tři roky.

Reformní zákon o rozvodu z roku 1969 (*Divorce Reform Act 1969*) zavedl jednotný důvod pro rozvod manželství, a to nenapravitelný rozpad manželství.

Současná právní úprava rozvodu manželství je obsažena v zákoně o manželských sporech z roku 1973 (*Matrimonial Causes Act 1973*), který ve své první části řeší otázku rozvodu manželství a v části druhé otázky financí a majetku po rozvodu včetně výživného. Procesní stránka rozvodového řízení se v anglickém právu řídí Předpisem o soudním řízení ve věcech rodiny z roku 2010 (*Family Procedure Rules 2010*).

Česká republika

Po vzniku ČSR byly nadále manželské a rodinné poměry upraveny Všeobecným občanským zákoníkem rakouským z roku 1811. Všeobecný občanský zákoník byl založen na konfesním principu, když rozlučitelnost manželství byla možná jen u nekatolicky uzavřených manželství. Upravoval též institut tzv. svatebních smluv, které mohly pojednávat také o doživotním požívání jmění pro případ smrti. Pro případ rozvodu, event. rozluky, mohli manželé uzavřít dohodu, zda ponechají své svatební smlouvy v platnosti nebo uzavřou smír v tom smyslu, že se jmění pojaté do společenství statků rozdělí jako v případě smrti. Nevinný rozvedený manžel se mohl také domáhat toho, aby se mu dostalo výživy, a to v přiměřeném rozsahu.¹⁰¹ Krátce po vzniku ČSR zasáhl do právní regulace manželského práva zákon č. 320/1919 Sb., tzv. manželská novela, která sjednotila manželské právo pro všechny konfese. Zavedla rovněž možnost rozluky manželství jako právního zániku manželství a ponechala v platnosti i dřívější institut „rozvodu od stolu a lože“, který však neměl účinky právního zániku manželství. Povoláním rozvodu od stolu a lože zanikla pouze povinnost manželů žít spolu.

Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb., silně vycházel ze sovětského pojetí rodinného práva. Tento zákon byl vypracován smíšenou československo-polskou odbornou komisí, proto se v podstatě shodoval s polským zákonem o právu rodinném. Tímto zákonem zákonodárce oddělil právní úpravu rodinného práva od úpravy obsažené v občanském zákoníku do speciálního zákona. Rozvod manželství terminologicky nastoupil namísto rozluky a představoval trvalé ukončení manželského soužití s možností uzavření nového sňatku. Zákon o právu rodinném přinesl jediný zákonný důvod¹⁰², na jehož základě mohlo být manželství rozvedeno, a to hluboký a trvalý rozvrat manželství. Rozvod tak byl založen na tzv. objektivním principu, který byl modifikován principem zaviněného

¹⁰¹ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely podle velké novely zákona o rodině účinné k 1.8.1998*. Právní rozhledy. Praha: Beck, 1998, roč. 6, č. 8, s. 389-393.

¹⁰² ČEŠKA, Zdeněk. *Československé rodinné právo*. 1. Vydání. Praha: Panorama, 1985, s.66.

rozvratu.¹⁰³ Manželství nebylo možné rozvést bez souhlasu tzv. výlučně nevinného manžela. Následkem takové úpravy vznikala tzv. mrtvá manželství, protože byl zákon o právu rodinném novelizován zákonným opatřením předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu. Výjimečně bylo tak možné povolit rozvod i proti vůli výlučně nevinného manžela, jestliže manželství, které bylo hluboce a trvale rozvráceno, již delší dobu neplnilo svůj společenský účel. Výživné rozvedenému manželovi zákon přiznával tomu z manželů, který nebyl rozvodem vinen a zároveň nebyl schopen uspokojovat samostatně své osobní potřeby.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině opustil princip viny na rozvodu manželství, jediným důvodem nadále zůstal kvalifikovaný rozvrat manželství. Tento kvalifikovaný rozvrat vztahů mezi manžely musel vést k tomu, že manželství již neplnilo svůj účel. Byl zdůrazněn společenský význam manželství a rozvod bylo možné soudem povolit jen ve zvláště odůvodněných případech.¹⁰⁴ Novelou občanského soudního řádu č. 49/1973 Sb., došlo k zavedení smírčího řízení, které obligatorně předcházelo řízení o rozvod manželství. Toto smírčí řízení se po určité době stalo značně formálním, proto bylo zrušeno. Nahrazeno bylo povinností soudu pokoušet se o smír v každé fázi rozvodového řízení. Zákon přiznával bývalému manželovi tzv. příspěvek na výživu rozvedeného manžela. Až do přijetí novely zákona o rodině (zák. č. 132/1982 Sb.) byl rozsah vyživovací povinnosti stanoven termínem příspěvek na „nutnou výživu“, když zmíněná novela vyhověla dlouholetým připomínkám z praxe a stanovila příspěvek šířeji, jako příspěvek na „přiměřenou výživu“.

V roce 1998 došlo zákonem č. 91/1998 Sb., k dlouho očekávané nové úpravě rozvodu manželství. V právním řádu zůstal zachován jako jediný důvod rozvodu kvalifikovaný rozvrat manželství. Podstatou této nové právní úpravy nebylo rozšíření důvodů rozvodu, ale míra zjišťování příčin rozvratu manželství. Rozvod manželství se tak stal výlučně

¹⁰³ HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: MU Doplněk, 2006, s.25.

¹⁰⁴ Ust. § 23 odst. 2 ZOR (ve znění do novely č. 91/1998 Sb.) zněl: „lehkomyslný poměr k manželství je v rozporu se zájmem společnosti. Proto lze ke zrušení manželství rozvodem přistoupit jen ve společensky odůvodněných případech.“

soukromou záležitostí manželů. Společenský zájem se pak nepřímo projevoval jako soulad zájmu nezletilých dětí s rozvodem manželství. Byl zaveden tzv. nesporný rozvod, tedy rozvod bez zjišťování příčin rozvratu. Do českého právního řádu tak byl nově začleněn postup za situace, kdy jsou oba manželé na ukončení manželského soužití dohodnuti a soudu předloží dohody o vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení, případně vyživovací povinnosti a pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů k nezletilým dětem. Velká novela opouští termín „příspěvek na výživu rozvedeného manžela“, když pro tento druh vyživovací povinnosti je zaváděn termín „výživné rozvedeného manžela“. Tato novela taktéž dospěla, v souvislosti se sporným rozvodem s tvrdostní klauzulí, k vyživovací povinnosti rozvedeného manžela ve stejné úrovni jaká byla mezi manžely za trvání jejich manželství.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „NOZ“) právní úpravu rozvodu manželství nějak zásadně nezměnil, jedná se spíše o změny formulační povahy. Právní úprava rozvodu manželství je upravena v Části druhé, Hlava I, Díl 5. Jediným důvodem rozvodu manželství i nadále zůstává kvalifikovaný rozvrat, tedy rozvrat trvalý a hluboký, u něž nelze očekávat obnovení manželského soužití. Zákonodárce nezvolil ani jinou právní regulaci nesporného rozvodu, když zachovává konstrukci rozvodu bez zjišťování příčin rozvratu, a to za předpokladu, že se druhý manžel k návrhu na rozvod připojí a soud dojde k závěru, že tvrzení manželů o rozvratu a záměru dosáhnout rozvodu je pravdivé.¹⁰⁵ Novým občanským zákoníkem doznal změn i institut výživného mezi rozvedenými manžely. Právní úprava tohoto institutu je zakotvena v ust. § 760 a násl. Pro vyživovací povinnost rozvedených manželů platí obdobně společná ustanovení o výživném, ust. § 910 a násl.

¹⁰⁵ Stejně jako za účinnosti předchozí právní úpravy, musí manželé předložit soudem schválenou dohodu o úpravě poměrů pro dobu po rozvodu k dítěti, které dosud nenabýlo svéprávnosti, a písemnou dohodu obou manželů o úpravě majetkových poměrů, bydlení, popř. vyživovací povinnosti pro dobu po rozvodu, a dále spolu nesmí žít déle než šest měsíců a jejich manželství musí trvat alespoň jeden rok.

Procesněprávní úprava rozvodu manželství je upravena zákonem č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Řízení o rozvod manželství je tak nově potvrzeno jako zvláštní řízení, které v sobě spojuje prvky sporného a nesporného řízení, resp. vykazuje výrazné procesní odlišnosti oproti řízením, v nichž se postupuje dle občanského soudního řádu.

3.2 Rozvod

3.2.1 Obecné úvahy

Rozvod, jako jeden ze způsobů zániku manželství, je upraven ve všech právních řádech Evropy a můžeme jej obecně definovat jako zrušení platného manželství za života obou manželů vyslovené kompetentním orgánem na základě důvodů uvedených v zákoně s účinky *ex nunc*.

Jedním ze znaků současné společnosti je tzv. „*krize rodiny*“, a to zejména rodiny založené manželstvím.¹⁰⁶ Rodina ve svém tradičním pojetí jako by ztrácela vlastní opodstatnění a své nezastupitelné místo ve společnosti.¹⁰⁷ Projevem této situace je určitá specifická společenská dynamika, která svým způsobem ovlivňuje nazírání rodinných vztahů a podoby rodiny vůbec. Tento trend vede ke stále se zvyšujícímu počtu nesezdaných párů, svobodných matek a především stálý nárůst počtu rozvodů.¹⁰⁸ Země, které tento nárůst nezaznamenávají tak masivně, jsou především ty, které jsou tradičně silně nábožensky založené, jako jsou např. Polsko, Itálie, Řecko, Španělsko.

¹⁰⁶ Srov. EAKELAAR, John, KATZ, N. Sanford. *Crisis in the Institution of Marriage: An Overview*. In: *Marriage and Cohabitation in Contemporary Societies*, Butterworths, 1989, s. 450 a násl.

¹⁰⁷ Viz RADVANOVÁ, Senta. *Stav české rodiny a rodinného práva v současné době*. Právní praxe, 1999, 47(2-3), s. 99.

¹⁰⁸ K tomu srov. *Marriage and divorce statistics* [online]. [cit.18.05.2014]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics

Do začátku 60. let 20. století se konzervativním silám v západní Evropě, až na několik málo výjimek, dařilo úspěšně bránit jakékoli dalekosáhlé liberalizaci (a v některých zemích dokonce i zavedení) rozvodu. Reformy byly umožňovány jen neochotně pod nátlakem společenského vývoje. Rozvod na základě zavinění byl stále jedinou možnou cestou ke zrušení manželství ve většině zemí Evropy. Ponižující obviňovací proces zvyšoval odpor a hořkost mezi manžely a jejich intimní život byl předmětem veřejného zkoumání. Vinný manžel neměl, alespoň teoreticky, nárok na to, aby manželství bylo rozvedeno, pokud nevinný manžel s rozvodem nesouhlasil.

Od 60. let 20. století získali v Irsku, Portugalsku, Španělsku a Itálii zastánci liberalizace zavedení rozvodu převahu.¹⁰⁹

Rozvod, jako sociální situace, se stal pro drtivou většinu společnosti běžnou a přijatelnou záležitostí, která je považována za poměrně dostupný, rázný a účinný způsob řešení neshod a problémů v manželství. Pravděpodobně právě tato liberalizace názorů výrazně přispívá k tomu, že počet rozvodů za posledních 50 let se rapidně zvyšuje. Velkou měrou se na zvyšující se rozvodovosti podílí také dostupnost rozvodu jako snadného řešení. Existující legislativa a liberální postoje soudů v tomto ohledu vedou také k tomu, že jen velmi malé procento rozvodů dnes končí smírem partnerů.

Na druhou stranu však nelze význam právní úpravy pro stabilitu manželství přeceňovat. Není totiž žádoucí právní úpravou ztížit možnost dosáhnout rozvodu natolik, aby se tím stimulovalo zakládání volných partnerských svazků.¹¹⁰ Subjektu rodinněprávních vztahů by mělo být umožněno zvolit si životní styl, formu rodinného soužití, a v jejich rámci pak i úpravu nejsoukromějších poměrů osobních, včetně způsobu řešení eventuální krize.

¹⁰⁹ V podrobnostech viz kapitola 3.2.2 Konvergence právní úpravy rozvodu v Evropě.

¹¹⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana a KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, ©1998. 398 s. Edice učebnic PrF; č. 376. s 102-103.

Z hlediska obecného mínění nelze na nikom žádat, aby setrval v manželském svazku, který je nefunkční a de facto neexistující.¹¹¹

Evropské rozvodové zákonodárství se vyznačuje některými společnými charakteristikami zejména v oblasti práva hmotného. K zásadním změnám zde došlo v sedmdesátých letech, kdy padl princip nerozlučitelnosti manželství. Následně pak došlo k novelizacím příslušných zákonných ustanovení upravujících rozvod manželství. Podstatné reformy rozvodu manželství se uskutečnily ve Francii, Německu, v Itálii a posléze i v dalších státech.

Důvody pro právní ukončení manželství se v národních legislativách jednotlivých evropských zemí intenzivně měnily. Tradice postavená na židovsko-křesťanských hodnotách připouštěla v minulosti pouze rozlučku, rozvod se svými právními důsledky byl zaveden do právního řádu u většiny zemí až v průběhu 19. století. V severských zemích, jako jsou Norsko a Švédsko, bylo ukončení manželství rozvodem možné již dokonce v 17. století, v Rakousku ve 30. letech 20. století.

Evropská legislativa v minulosti umožňovala zánik manželského svazku pouze z důvodů manželské nevěry, neplodnosti či hrubého porušení zákona. Postupem času jednotlivé země zlegalizovaly rozvod i z jiných závažných důvodů, při rozvodovém řízení přihlížely k faktoru výhradního zavinění jednoho z manželů. Od faktoru výhradního zavinění později mnohé evropské země ustoupily, i když dodnes se uplatňuje např. v Belgii, Francii, Polsku a Rakousku.

Od 90. let 20. století se mnohé národní legislativy začaly vyvíjet podobným směrem. V současnosti je obecně možné podstoupit rozvod na základě některých zákonem stanovených důvodů, jako např. manželská nevěra, vědomé porušování manželských povinností, bigamie, oddělené soužití, opuštění rodiny, fyzické či psychické násilí, dlouhodobé trestní stíhání, psychická nemoc, alkoholismus, toxikomanie.

¹¹¹ K tomu srov. SVOBODA, Emil. *Rodinné právo československé*. Vydání druhé. V Praze: Čs. Kompas, 1946. Právnícká a hospodářská knihovna Československého Kompasu. Učebnice o právu a hospodářství.

Pro evropské rozvodové zákonodárství je charakteristická především *pluralita rozvodových důvodů*. Ke klasickému rozvodovému důvodu – kvalifikovanému rozvratu manželství se připojuje i rozvod po vzájemné dohodě manželů, zatímco tzv. sankční rozvod je naopak na ústupu. Je patrný i odklon od kodifikace viny a jejího významu, ať již v souvislosti se zamítnutím rozvodu či ve spojení s dalšími právními účinky na poměry rozvedených manželů.

Dalším charakteristickým rysem evropského rozvodového práva, poté, co vina buď vůbec není v souvislosti s rozvodem upravena, nebo je upravena jen pro některý případ¹¹², je skutečnost, že zákony obvykle vyslovují právní ochranu tomu z manželů, který se na rozvratu manželství nepodílel a pro něhož by rozvod manželství znamenal zvlášť závažnou újmu. V takovém případě zákon obvykle vyžaduje souhlas tohoto manžela s rozvodem.

První Principy Evropského rodinného práva, a to Principy týkající se rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely, vydala CEFL v prosinci roku 2004. Komise expertů připravila na základě rozsáhlého dotazníku dvaadvacet národních zpráv, které vycházely z právního stavu k roku 2002.¹¹³ Na základě tohoto srovnávacího materiálu formulovala CEFL deset principů v otázkách rozvodu a deset principů v otázkách úpravy výživného mezi bývalými manžely.

Vytvořené principy sice nejsou závazné, ale měly by být pokládány za celistvý model práva, který může být jednotlivými zákonodárci přejímán. Jde tedy o určitá doporučení zákonodárcům, a to na základě zvážení a vyhodnocení historického vývoje vybraných

¹¹² V Rakousku je princip provinění stále součástí právní úpravy, a to v § 49 a násl. občanského zákoníku (EheG), když jeden z manželů může podat návrh na rozvod manželství, pokud se druhý z manželů dopustil vážného provinění proti manželství nebo jej nečestným nebo nemorálním jednáním - tedy svým zaviněním tak rozvrátil, že se nedá předpokládat, že bude manželské soužití obnoveno. Těžké provinění se projevuje např. tím, že jeden z manželů manželství rozbil mimomanželským vztahem, nebo používal fyzické násilí, nebo přivodil druhému z manželů těžkou psychickou újmu.

¹¹³ Divorce / Maintenance reports by jurisdiction [online] [cit. 25. 05. 2014]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/divorce-maintenance-reports-by-jurisdiction>

evropských zemí, budoucích trendů a sociologických aspektů. Budoucnost jistě ukáže, zda Principy vypracované CEFL budou schopny národní zákonodárce inspirovat.¹¹⁴

3.2.2 Konvergence právní úpravy rozvodu v Evropě

Jak již bylo uvedeno, rozvodové právo bylo hluboce ovlivněno revolucí v oblasti rodiny v 60. až 70. letech 20. století. Nejdůležitější změnou bylo to, že rozvod ztratil své společenské stigma a již se na něj nehledělo jako na „deviantní čin“, nýbrž jako na nedílnou součást nové koncepce manželství a rodiny.¹¹⁵ Tento nový pohled na rozvod šel ruku v ruce s jeho „mutací v manželském modelu“¹¹⁶, manželství již nebylo považováno za celoživotní monogamii, nýbrž pouze za monogamii dočasnou.

Je zajímavé, že období vývoje práva v oblasti rozvodů, které začalo po skončení 60. let 20. století, bylo některými uznávanými odborníky označováno za období nepopíratelné konvergence¹¹⁷, zatímco jiní významní akademici¹¹⁸ v tomto období žádnou konvergenci nespatřují. Vysvětlením může být skutečnost, že někteří odborníci mají sklon přisuzovat příliš velkou váhu rozšíření rozvodu bez ohledu na zavinění.¹¹⁹

¹¹⁴ K Principům Evropského rodinného práva a jejich reflexi v NOZ srov. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Podněty Komise pro Evropské rodinné právo (CEFL) pro další vývoj českého rodinného práva*. In: Anonymus., ed. *Európske a národné rozmery civilného práva, etický rozmer a zodpovednosť právnických profesií*. 1. vyd. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2011. s. 89-98.

¹¹⁵ COMMAILLE, Jacques. *Towards a New Definition of Divorce*. In: TROST, Jan., *Family in Change*, International Library, Västerås, 1980, s. 105-111.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 108.

¹¹⁷ Viz NEUMAYER, Karl., *General Introduction*. In: CHLOROS, Aleck., ed. *The Reform of Family Law in Europe*, Kluwer, Deventer, 1978.

¹¹⁸ BRADLEY, David. *A Family Law for Europe? Sovereignty, Political Economy and Legitimation*. In: BOELE-WOELKI, Katharina., ed. *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*. European Family Law Series No.4. Intersentia, Antwerp, 2003, s. 65-104.

¹¹⁹ K tomu např. SCHWENZER, Ingeborg., *Methodological aspects of Harmonisation of Family Law*. In: BOELE-WOELKI, K., ed. *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*. European Family Law Series No.4. Intersentia, Antwerp, 2003, s. 143-158.

Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, tak navzdory optimistickým očekáváním od „*no-fault revolution*“, je rozdíl v evropském rozvodovém zákonodárství z hlediska nákladů, času a zásahů státu do soukromých životů manželů stále velmi významný. Ve skutečnosti se za označeními „rozvod na základě zavinění“ a „rozvod bez ohledu na zavinění“ skrývají dalekosáhlé odlišnosti.

Bylo by však nesprávné vnímat celkový vývoj směrem k modernizaci jako důkaz o konvergenci rozvodového zákonodárství v Evropě. V důsledku rozdílů v rovnováze moci mezi progresivními a konzervativními silami se tedy stalo, že ve stejném období reagovaly různé země na celoevropské výzvy odlišnými způsoby. Po skončení 60. let 20. století tedy stále existovala výrazná divergence jak v rychlosti, tak i v hloubce modernizace rodinného práva mezi jednotlivými evropskými zeměmi. Tento rozdíl je odpůrci konvergence vnímán jako důkaz toho, že se rozvodové zákonodárství nesbližuje.

Uveďme několik údajů, týkajících se vývoje rozvodu bez ohledu na zavinění. V roce 1960 čtyři evropské země nepřipouštěly vůbec žádný rozvod: Irsko, Španělsko, Itálie a Malta. Rozvod na základě zavinění existoval v naprosté většině třinácti západoevropských zemí. Zavinění bylo jediným důvodem pro rozvod v Anglii a Walesu, Skotsku, Francii, Nizozemí. Rozvod na základě nenapravitelného rozpadu manželství existoval v sedmi západoevropských zemích, kterými byly z velké části skandinávské a východoevropské země. Rozvod na základě vzájemné dohody byl umožněn např. v Belgii a tehdejší Spolkové republice Německa. Všude v Evropě, snad s výjimkou skandinávské oblasti, byl rozvod vzácným a dosti obtížně dosažitelným.

Dnes je situace velmi odlišná. Malta, která jako jediná evropská země neumožňovala až do roku 2011 úplný rozvod¹²⁰, byla vnímána jako pouhý přežitek. Důvody na bázi zavinění dosud existují ve významné menšině rozvodových zákonů, avšak žádná evropská země neudrzuje zavinění jako jediný důvod pro rozvod. Liberalizace rozvodu je tedy zřejmá.

¹²⁰ V referendu, konaném v květnu 2011, se pro rozvod vyslovalo 53 % Malt'ánů. Na základě tohoto výsledku přijal parlament zákon o rozvodech, který v říjnu 2011 vstoupil v platnost.

Současná mapa rozvodového zákonodárství v Evropě představuje rozvod na základě zavinění, rozvod v důsledku nenapravitelného rozvratu manželství, rozvod dohodou a i tzv. rozvod na základě pouhého návrhu jednoho z manželů.¹²¹

Před padesáti lety nejkonzervativnější země neumožňovaly rozvod vůbec, zatímco ty nejprogresivnější země umožňovaly rozvod na základě vzájemné dohody nebo nenapravitelného rozvratu, i když s určitými omezeními. Tak tedy existuje velký rozdíl mezi například irským právem na straně jedné a norským okamžitým rozvodem na návrh jednoho z manželů na straně druhé. Tento rozdíl existuje nejen na úrovni pozitivního práva, nýbrž také na hluboké ideologické úrovni.¹²²

Společný základ rozvodového práva v Evropě je tedy v současné fázi pravděpodobně pouze o něco málo širší, než jaký byl před padesáti lety. Vysvětlení je takové, že ačkoli sklon k modernizaci rozvodu má vliv na každou evropskou zemi, rychlost postupu z jedné etapy do druhé v rámci progresivního vývoje práva rozvodu je odlišná. Tento rozdíl v rychlosti se zdá být trvalým faktorem, i když je zřetelné, že proces modernizace a liberalizace rozvodového práva jde v ruku v ruce s procesem modernizace práva manželského.

Když se kanadský familiarista Roderick Phillips v roce 1986 pokusil ve své publikaci systematizovat rozvodové právo¹²³, byl přesvědčen, že nově zavedené krajně liberální švédské rozvodové právo nezapadalo do „jeho systému“. To, co tehdy vnímal jako odklon od „sklonu k jednotnosti práva rozvodu v západní Evropě“¹²⁴, bylo ve skutečnosti

¹²¹ Tak je tomu např. ve Švédsku, Finsku a Španělsku.

¹²² K tomu srov. názor, že právní řád, který nechá manžele několik let „čekat na rozvod“, je zjevně odrazem odlišného chápání manželství než právní řád, který rozvede manžele rychle, a to pouze na základě návrhu jednoho z manželů. Srov. GLENDON, Marry, Ann. *The Transformation of Family Law. State, Law, and Family in the United States and Western Europe*. The University of Chicago Press. Chicago.

¹²³ PHILLIPS, Roderick. *Putting asunder: A history of divorce in Western Society*. Cambridge University Press, Cambridge, 1988. s. 570.

¹²⁴ Tamtéž, s. 571.

počátkem nové generace rozvodového zákonodárství, a to rozvodu manželství, ke kterému postačuje pouze návrh jednoho z manželů.

Výše uvedený historický nástin ukazuje, že ve chvíli, kdy některé země činí krok směrem k modernizaci (například zavedením rozvodu bez ohledu na zavinění), činí jiné další krok kupředu (jako například zavedení rozvodu pouze na návrh jednoho z manželů), takže propast mezi nimi trvá. Stejně jako u manželského práva tedy vývoj pokračuje, ale rozdíly zůstávají.

3.2.3 Soudní odluka

Za trvání manželství mohou nastat situace, kdy spolu manželé fakticky nežijí. Na rozdíl od faktické odluky, kdy povinnost manželského soužití není plněna, při soudní odluce rozhodne kompetentní orgán o zrušení povinnosti manželského soužití. Jde o situace, kdy se manželé z nějakého důvodu nemohou či nechťejí rozvést, přesto však nehodlají dále žít spolu. Pravidlem je, že manželé, které soud odloučil, nemohou uzavřít nové manželství. Odluka jako zvláštní institut rodinného práva byl součástí právních řádů mnoha evropských zemí, a to v důsledku vlivu římského a kanonického práva. Soudní odluka existuje nadále jako samostatný institut paralelně vedle rozvodu nebo jako jeho předstupeň. Institut soudní odluky je zakotven v právních řádech Polska, Dánska, Anglie a Walesu, Itálie, Portugalska. Naproti tomu v právní úpravě v Rusku, Německu a České republice se s ním nesetkáváme.

Důvody soudní odluky jsou v *Anglii a Walesu* totožné s důvody pro rozvod manželství. Nejde tu však o prokázání nebo zjišťování rozpadu manželství, ale o prokázání skutečností, kterými jsou např. cizoložství, závadné chování druhého manžela nebo oddělené soužití manželů. Soud může v rámci odluky rozhodnout i o finančních záležitostech manželů a nezletilých dětí. Co se týče otázky případných dědických práv, má rozhodnutí o odluce stejné účinky, jako by se jednalo o rozvod. Soudní odluka není v Anglii a Walesu příliš častá, avšak může být pojímána jako přechodné řešení za situace, kdy manželství netrvalo ani rok, manželé se tedy rozvést nemohou, ale chtějí mít

do budoucna vyřešeny finanční záležitosti a výchovu dětí, když odluku lze pak přeměnit na rozvod na základě odloučení.

V *Itálii* je soudní odluka chápána jako odluka osobní nikoli jako majetková. Může k ní dojít na základě soudního příkazu, tak i na základě vzájemné dohody manželů, která však aby vyvolala následky, je nutné její soudní schválení. Předpokladem soudní rozluky je prokázání takových skutečností, které činí soužití nesnesitelným, když je nutné prokázat i existenci důvodů jakými jsou vážné porušení povinností manželů (např. nevěra), jednání bránící vzájemnému soužití manželů (např. impotence) nebo jednání které vzájemné soužití manželů znevažuje (např. morální a náboženské rozpory). Vzhledem k tomu, že klíčovým institutem italského rozvodového práva je zavinění, soud rozhodne o tom, kdo je za rozlukou zodpovědný. Rozhodnutí o rozluce má důsledky jak osobní, tak i majetkové, když zaniká majetkové společenství a modifikuje se dědické právo. V určitých případech vzniká i nárok na výživné.

V *Polsku* je institut rozluky v jeho současné podobě zakotven od roku 1999. Pokud mezi manžely nastane úplný rozvrat vzájemného manželského soužití, může kterýkoli z manželů požádat soud, aby rozhodl o rozluce manželství. Na rozdíl od předpokladu pro rozvod manželství, hovoří zákon pouze o úplnosti rozvratu soužití, nikoli o jeho trvalosti. Stejně jako v případě rozvodu manželství soud posoudí, zda rozlukou nebudou ohroženy zájmy nezletilých dětí. V mnohém se následky rozluky podobají následkům rozvodu. V rozhodnutí, kterým je rozhodováno o rozluce manželů upraví soud též rodičovskou moc a vyživovací povinnost k nezletilým dětem. Rozluka manželství je na rozdíl od rozvodu manželství v katolickém Polsku církví tolerována.

V *Portugalsku* je soudní rozluka možná, avšak méně častá. Důvody soudní rozluky jsou stejné jako důvody rozvodu manželství. Soudní rozlukou je ukončena povinnost manželů žít spolu ve společné domácnosti, avšak vzájemná alimentární povinnost i nadále trvá. Rozhodnutí o soudní rozluce je možné přeměnit po uplynutí dvou let od jeho vydání na rozhodnutí o rozvodu manželství.

Francie zná soudní rozluku od stolu a lože¹²⁵ od roku 1804. V současnosti není však příliš častá, neboť novela rodinného práva z roku 1975, která zavedla rozvod pro definitivní narušení manželského pouta, s lhůtou odloučení dvou let, potlačila zájem na řízení vedoucí přes rozluku k rozvodu manželství. Na rozdíl od úpravy v Anglii a Walesu nemá rozhodnutí o rozluce účinky na dědická práva manželů, manželé dědí jako by k rozluce nedošlo. Výjimečně může být přiznáno i výživné pro potřebného manžela.

Stejně jako ve Francii, jsou i v *Nizozemí* soudní odluky poměrně vzácné. Strany mohou obdržet soudní rozhodnutí o rozluce ze stejného důvodu, kterým je nenávratný rozvrat manželství. Průběh řízení je prakticky totožný s řízením o rozvod manželství. K účinnosti rozhodnutí o rozluce se vyžaduje její zanesení do registru manželského majetku. Zajímavostí je, že rozluka může být ukončena i bez příslušného soudního rozhodnutí, avšak tato skutečnost podléhá rovněž publicitě v registru manželského majetku.

V *Dánsku* předchází soudní rozluka většině rozvodů. Je tomu tak především proto, že ji zákon chápe jako jakýsi předstupeň rozvodu. Po šesti měsících rozluky mají totiž manželé právo, aby bylo jejich manželství rozvedeno, a to za podmínek, které byly dojednány při odluce před krajským guvernérem. Stejně jako u rozvodu manželství, je řízení o rozluce před správním orgánem pravidlem, soud rozhoduje výjimečně.

Norsko pojímá institut soudní rozluky velice benevolentně, stejně jako rozvod manželství. Každý z manželů může jednostranně uplatnit nárok na rozluku manželství a podobně jako o rozvodu manželství, rozhoduje správní úřad v podobě krajského guvernéra. Po rozhodnutí o rozluce může kterákoliv ze stran požádat o rozdělení majetku popř. o výživné. Jediným rozdílem mezi právními následky rozluky a právními následky rozvodu manželství, je právo znovu uzavřít sňatek v případě rozvodu. Jinak jsou právní následky obou institutů zcela totožné.

¹²⁵ Pro francouzský termín „*séparation de corps*“ je mnohdy českou literaturou překládán jako „odloučení“. Přesnější a hlavně s ohledem na terminologii práva je užití sousloví „rozluka od stolu a lože“.

V *České republice* byl institut soudní rozluky z právního řádu odstraněn zákonem o právu rodinném č. 265/1949 Sb. Do té doby právní úprava rozluky manželství byla poměrně komplikovaná. Tzv. manželská novela, zákon č. 320/1919 Sb., výrazným způsobem novelizovala ustanovení obecného občanského zákoníku týkající se rodinného práva, a to především v oblasti uzavírání manželství, překážek manželství a rozluky manželství.¹²⁶ Tato novela odstranila všechny rozdíly vyplývající z vyznání manželů a sjednotila tak manželské právo pro všechny konfese. Stanovila tzv. absolutní důvody rozluky, znala však i tzv. relativní důvody, kterými byl nepřekonatelný odpor a rozvrat vztahů.¹²⁷ Řízení však bylo poměrně komplikované, v některých případech bylo dokonce nutné nejprve žalovat na rozvod od stolu a lože a poté znovu žalovat o rozluku.

V rámci dílčího závěru lze konstatovat, že i když má institut soudní rozluky v evropských zemích různé důsledky, můžeme jej charakterizovat jako zrušení povinnosti manželského soužití bez současného zrušení manželství, a tedy bez možnosti uzavření manželství nového. Toto lze označit jako všeobecné znaky soudní odluky.

3.2.4 Přípustnost rozvodu v Evropě

S rozvodem, jako jedním ze způsobů zániku manželství, se setkáváme ve všech právních řádech Evropy. V této souvislosti nelze nezmínit tradičně silně nábožensky založenou Itálii, která nezná termín „rozvod“, nýbrž používá termín „rozvázání manželství a zrušení jeho civilních důsledků“ (*scioglimento del matrimonio e cessazione degli effetti civil del matrimonio*). Zákon o rozvázání manželství byl v Itálii přijat v roce 1970, kdy právní úprava pak prošla dalšími změnami, a to v roce 1978 a 1987. V literatuře¹²⁸ se v této

¹²⁶ KRČMÁŘ, Jan a ANDRES, Bedřich. *Právo občanské. IV, Právo rodinné. III.* doplněné vydání. Praha: Spolek československých právníků Všehrd, 1936. 153-[II] s. Publikace Všehrdu; č. 25. s. 5.

¹²⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana a KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo.* Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 312 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně; sv. 198. s. 24.

¹²⁸ Viz PATTI, Salvatore. *Diritto Privato. Introduzione. La Famiglia. Le Successioni.* Milano, Giuffrè Editore, 1999, s. 92.

souvislosti hovoří o *fenoménu dekodifikace občanského zákoníku* a o jeho krizi. Je však nepochybné, že „rozvod“ je v italském právu pojat jako výjimečná záležitost.¹²⁹

Co je však méně pochopitelné než nešťastná historie případu *Johnston v. Irsko*¹³⁰, kde ESLP konstatoval, že právo na rozvod nespadá pod ochranu zaručovanou Evropskou Úmluvou a že závazky Irska v rámci čl. 8 nelze rozšířit o povinnost povolit rozvod a opětovný sňatek, je to, že právo jednotlivce na zrušení jeho manželství není zakomponováno do Smlouvy o EU ani do neratifikované Ústavy EU. To je dosti pozoruhodné, uvažíme-li celkovou evropskou situaci ve vztahu k rozvodu manželství na počátku třetího tisíciletí. Lze stěží odhadovat, zda to bylo záměrným opomenutím nebo opomenutím neúmyslným. Jeden praktický důsledek tohoto opomenutí však již vyšel najevo. V případě, že by rozvod byl získal status individuálního lidského práva ve Smlouvě o EU, bývala by Malta byla nejspíše nucena zavést rozvod jako nezbytnou podmínku svého přistoupení k EU. Prozatím tedy není právo na zrušení manželství chráněno ani podle Evropské úmluvy o lidských právech, ani v rámci práva EU.

Principy Evropského rodinného práva ve svém čl. 1:1 zakotvují přípustnost rozvodu a s ohledem na shora uvedené nezbývá než konstatovat, že reflektují současný stav v evropských právních řádech, kde zakotvení manželství jako nerozlučitelného již vymizelo.

V *České republice* má rozvod dlouhou tradici. Civilní rozvod je možný od roku 1919, kdy tzv. manželská novela (zák. č. 320/1919 Sb.) zavedla možnost rozluky manželství jako právního zániku manželství bez ohledu na vyznání manželů a ponechala v platnosti i dřívější institut „rozvodu od stolu a lože“ (*separatio a mensa et thora*), který však neměl účinky právního zániku manželství, povolením rozvodu od stolu a lože zanikala pouze povinnost manželů žít spolu.¹³¹ Na území České republiky byly rozvod od stolu a lože

¹²⁹ Nerozlučitelnost manželství byla v Itálii zakotvena již v občanském zákoníku z roku 1865. Je zajímavé, že tento kodex nesledoval mode Code Napoleon (1804) ani ABGB (1811).

¹³⁰ V podrobnostech viz kapitola 2.2.4.

¹³¹ V podrobnostech viz VESELÁ, Renata a SCHELLE, Karel. *Rodina a rodinné právo, historie, současnost a perspektivy*. Eurolex Bohemia, Praha, 2003.

a rozluka upraveny až do roku 1950, kdy nabyl účinnosti zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Ten upustil od další úpravy rozvodu od stolu a lože a institucionálně začal pro zrušení manželství se všemi právními následky používat pojmu „rozvod“.

Je jisté, že boj manželských párů na půdě soudu nemá „vítěze a poražené“.¹³² Spíše než o „sporném řízení“ v rodinných věcech by mělo být uvažováno o „smírčích prostředcích“ vedoucích k „sanaci“ rodinněprávních vztahů. V evropské literatuře se v této souvislosti hovoří o potřebě alternativního řešení konfliktů a také o *rodinné mediaci*¹³³, zejména v souvislosti s rozvodem manželství s nezletilými dětmi¹³⁴ a výživným.

Je nesporné, že připuštění rozlučitelnosti manželství v právu, zejména však akceptace rozvodu na základě souhlasné žádosti manželů, otvírají cestu k uvolnění prostoru k smluvní úpravě práv a povinností muže a ženy v období trvání manželství, ale i pro fázi manželské krize, odluky a rozvodu.

3.2.5 Minimální délka manželství

V Evropě pouze Irsko, Anglie a Wales a Španělsko¹³⁵, zakotvují jako jednu z podmínek rozvodu skutečnost, že manželství trvalo minimálně po zákonem stanovenou dobu. V *Anglii a Walesu* nemůže být žádost o rozvod manželství podána během prvního roku jeho trvání a v Irsku dokonce až po pěti letech manželství.¹³⁶ V této souvislosti je třeba

¹³² V České republice žádá v případě zásadní neshody týkající se manželského a rodinného života jeden z manželů spíše o rozvod než o autoritativní intervenci soudu.

¹³³ K problematice mediace srov. ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Facilitativní mediace: řešení konfliktu prostřednictvím mediátora*. 1. Vydání. Praha: Portál, 2012

¹³⁴ K tomu srov. HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Tzv. nesporný (smluvný) rozvod a mediace*. Bulletin advokacie, 1999, 5, s. 29-35.

¹³⁵ Reforma španělského občanského zákoníku z roku 2005 nahradila rozvod, kde byla jeho možnost vázána na zákonem stanovené důvody, rozvodem, založeným pouze na vůli manželů bez zjišťování příčin, avšak jednou z podmínek je skutečnost, že manželství trvalo minimálně tři měsíce.

¹³⁶ Z tohoto pravidla neexistují žádné výjimky, nicméně zákon stanoví, že okolnosti, jež se staly v prvním roce manželství mohou být použity v návrhu na jeho rozvod.

dodat, že většina evropských jurisdikcí trvá na odděleném soužití manželů po určitou dobu jako podmínce rozvodu na základě dohody¹³⁷, čímž je nepřímo stanoven i požadavek minimální délky manželství, které má být rozvedeno.

Ruská právní úprava upravuje v rodinném zákoníku časový limit, který lze vnímat jako pozitivně diskriminační opatření, když není možné, aby manžel požádal o rozvod bez souhlasu své manželky v době, kdy je těhotná a rok po narození dítěte.¹³⁸

Principy Evropského rodinného práva nepřipouštějí žádné právní překážky rozvodu, které by spočívaly ve stanovené minimální délce manželství. V duchu této myšlenky je koncipován i čl. 1:4 Principů, který stanoví, že rozvod by měl být manželům umožněn již na základě jejich vzájemné dohody. Předpoklad odděleného soužití manželů v délce jednoho roku, je uváděn pouze tehdy, pokud jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí (čl. 1:8). Podmínka určité minimální délky manželství není Principy Evropského rodinného práva vyžadována vůbec. Jednak je tímto respektována úprava ve většině evropských zákonodárství a jednak požadavek určité délky manželství by byl v rozporu s potřebou ochrany „slabší strany“ a ve skandinávských jurisdikcích, kterým je cizí institut neplatnosti manželství, by měl až absurdní důsledky.

V *Norsku* manželský zákon nemá speciální ustanovení o zrušení manželství.¹³⁹ Manželství zaniká dvěma způsoby, a to pokud jeden z manželů zemře, nebo pokud soud rozhodne o jeho rozvodu. Tam, kde evropské jurisdikce sankcionují bigamii či příbuzenství manželů neplatností manželství, shledává norská právní úprava tyto skutečnosti jako důvody pro rozvod manželství, které může být zahájeno i bez návrhu jednoho z manželů, tedy z úřední povinnosti.

¹³⁷ V podrobnostech srov. kapitulu 3.2.11 Rozvod bez souhlasu jednoho z manželů.

¹³⁸ ANTOKOLSKAIA, Masha. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Russia*. Molengraaff Institute for Private Law, University of Utrecht. 2002, s. 2.

¹³⁹ Stejně tak ho nezná švédské a finské rodinné právo nemá speciální předpisy o zrušení manželství.

V *České republice* je minimální délka manželství jednoho roku považována za jeden z předpokladů tzv. smlouveného neboli nesporného rozvodu.¹⁴⁰ Podstata této varianty rozvodu je spatřována v tom, že pokud je splněna minimální délka manželství a manželé spolu šest měsíců nežijí, druhý manžel se k návrhu na rozvod připojí a manželé předloží soudu dohody, jejichž obsah a formu zákon stanoví, je manželům umožněn kultivovaný rozchod současně s komplexním vyřešením zásadních právních následků spojených s rozvodem manželství. Soud pak nezjišťuje příčiny rozvratu manželství. V této souvislosti je však třeba podotknout, že tu nejde o rozvod „konsenzuální“, nýbrž o rozvod na podkladě dohody manželů bez zjišťování příčin rozvratu manželství. Pokud byl podán návrh na rozvod manželství trvajícího méně než jeden rok, soud zkoumá příčiny rozpadu manželství. A to i za situace, že se druhý manžel k rozvodu připojí.

Máme-li se zabývat posouzením minimální délky manželství, kterou zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník stanoví jako jednu z podmínek nesporného rozvodu, lze mít za to, že navazuje na zákon č. 94/1963 Sb., o rodině právě s ohledem na požadavek trvalosti manželství, kdy jejím smyslem je předejít zcela neuváženým rozvodům. Současná právní úprava napravila chybu zákonodárce, který při koncipování tzv. nesporného rozvodu v ZoR opomenul *aspekt plynutí času*, když nestanovil, zda předpoklad trvání manželství po dobu alespoň jednoho roku a faktická odluka v době trvání nejméně šesti měsíců musí být splněny v okamžiku podání návrhu na rozvod nebo dokonce až ke dni rozhodnutí soudu o rozvodu¹⁴¹. NOZ stanoví již podmínku dovršení těchto hmotněprávních lhůt ke dni zahájení řízení o rozvodu manželství a zákon v tomhle ohledu nezná konvalidaci, kterou by bylo nedodržení těchto lhůt napravitelné. Zákonodárce tak striktně zavřel dveře předčasnému uplatňování této varianty rozvodu, s umožněním spekulace účastníků, že řízení si stejně vyžádá určitou dobu a lhůty v tomto mezidobí uplynou, když za účelem zajištění právní jistoty je tato otázka řešena zákonem výslovně.

¹⁴⁰ Srov. znění § 757 odst. 1 písm. a) NOZ.

¹⁴¹ Tak HADERKA, Jiří F. *Rozvod a rozvodové řízení od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb.* Právní praxe, 1998, s. 353. ISSN 1211-0825.

3.2.6 Rozvodové řízení a kompetentní orgán

Ve většině evropských zemí je rozvodové řízení řízením soudním. Nicméně existují evropské jurisdikce, kde rozhodování o rozvodu a manželské odluce je rozděleno mezi soudy a správní orgány.

S touto dvojkolejností rozvodového řízení se setkáváme *Dánsku*, kde soudy rozhodují v řízení sporném rozsudkem a správní orgány, tj. krajský guvernér, rozhodují mimo sporné řízení vydáním přivolení k rozvodu, případně k manželské odluce, nebo jeho odepřením.¹⁴² Administrativní procedura je tedy v Dánsku možná, pokud se manželé na rozvodu dohodnou stejně tak jako na jeho důvodu. V 90 % případů je však dánské manželství rozvedeno správní cestou, a to i do 1 měsíce.¹⁴³

Rozvod před správním orgánem zná i Norsko, Rusko, Portugalsko či Nizozemí. V *Norsku* jsou manželství rozváděna krajským guvernérem (některé literatury používají označení „prefect“) a jen tzv. administrativní rozvod je zde pravidlem, když pravomoc ve věci rozvodu manželství přechází na soud pouze tehdy, pokud je návrh na rozvod napadán, což se děje zřídka.¹⁴⁴

Správním orgánem příslušným pro rozvod manželství může být i matriční úřad, tak je tomu např. v Rusku, Portugalsku a Nizozemí.

Současný *ruský rodinný zákoník* umožňuje administrativní rozvod formou správního řízení za podmínky, že manželé spolu nemají nezletilé děti a oba s rozvodem souhlasí. Stejně tak i matriční úřad bude rozhodovat o rozvodu manželství, pokud jeden z manželů

¹⁴² MATĚJKOVÁ, Barbora, PALONCYOVÁ, Jana. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I*. Praha: VÚSPV, 2003, s. 29.

¹⁴³ LUND-ANDERSEN, Ingrid, KRABBE, Lise. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Denmark*. Departement of Private Law, Universty of Arhus. 2002, s. 5.

¹⁴⁴ SVEDRUP, Tone. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Portugal*. University of Coimbra, 2002, s. 3.

ztratil způsobilost k právním úkonům, je nezvěstný nebo byl pravomocně odsouzen k více než tříletému trestu odnětí svobody.¹⁴⁵

Rozvod správní, ke kterému je příslušná matrika, je v *Portugalsku* zaveden od roku 1995. Původně byl správní rozvod umožňován pouze manželům, kteří neměli nezletilé děti, nebo o péči o děti již bylo rozhodnuto soudem. Změnu přinesl zákon č. 272/2001, když byla zavedena výlučná pravomoc pro smluvené rozvody, a to i v případě, že manželé mají nezletilé děti a o péči o ně dosud soud nerozhodl.¹⁴⁶

Obecně lze říci, že předpokladem tzv. administrativního rozvodu, tedy rozvodu před správním orgánem je, že se manželé na rozvodu dohodli a dohodou vyřešili některé jeho důsledky, jak to příslušná právní úprava předepisuje. Výjimkou je snad jediné *Norsko*, kde o rozvodu manželství rozhoduje pouze výjimečně soud¹⁴⁷, když pak rozhodování správním orgánem je zde pravidlem, nezávisle na tom, zda se manželé na rozvodu dohodli či nikoliv. Zajímavostí norské právní úpravy je, že manželé, kteří mají nezletilé dítě, se musí před zahájením řízení o rozvod manželství účastnit mediačního sezení za účelem uzavření dohody ve věcech rodičovské zodpovědnosti.

Naprosto ojedinělý přístup můžeme nalézt v *Nizozemí*, které sice umožňuje rozvod jen soudní cestou, ale v důsledku přijetí zákona umožňujícím manželství párům stejného pohlaví (*The Act Opening Marriage to Same-Sex Couples*) je od dubna 2001 umožněn tzv. „bleskový rozvod“, který spočívá v „přeměně“ manželství do registrovaného partnerství¹⁴⁸, a to bez soudního řízení, teoreticky do 24 hodin. Registrovaní partneři pak

¹⁴⁵ V těchto případech je příslušný matriční úřad, i když manželé mají nezletilé děti nebo manžel pravomocně odsouzený k trestu odnětí svobody na více než tři roky s rozvodem nesouhlasí.

¹⁴⁶ DE OLIVEIRA, Guilherme. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Norway*. Department of Private Law, Faculty of Law, University of Oslo, 2002, s. 3.

¹⁴⁷ Tomu tak je zejména, pokud důvodem k rozvodu manželství je násilí, nebo např. bigamie či manželství uzavřené mezi přímými příbuznými (jak již bylo řečeno výše, Norsko nezná institut anulování manželství).

¹⁴⁸ V Nizozemsku existuje možnost legalizovat partnerský vztah formou civilního sňatku, registrovaného partnerství a smlouvy o nesezdaném soužití. Od dubna 2001 je každá z těchto forem přístupná jak pro partnery opačného, tak stejného pohlaví. Srov. § 1 zák. č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství.

mohou zrušit jejich partnerství dohodou bez intervence soudu. I když tato forma rozvodu vyvolává v Nizozemí četné diskuze, když je zejména poukazováno na ohrožování zájmů nezletilých dětí, je nepochybné, že tento postup lze chápat jako první krok směrem k rozvodu administrativnímu, tedy správnímu.¹⁴⁹

V Evropě je popsán nizozemský způsob rozvodu bezesporu tím nejrychlejším, ačkoliv se Dánsko, Norsko a Rusko v případě, že se manželé dohodli, také řadí k reprezentantům jednoduchého a rychlého rozvodového řízení. V *Rusku* vydá ve správním rozvodovém řízení matrika rozvodový certifikát, a to po uplynutí jednoho měsíce od podání žádosti a v *Norsku* je manželství rozvedeno ve lhůtě šest až osm týdnů po podání žádosti a rozhodnutí je konečné v den vydání licence o rozvodu manželství, kterou vydal krajský guvernér.

Je zřejmé, že počet právních systémů, které umožňují při splnění daných zákonných podmínek zjednodušený, administrativní rozvod, roste velmi pomalu. I když je to bezesporu rychlejší a levnější způsob ukončení manželství rozvodem, zastánci soudních rozvodů argumentují potřebou ochrany instituce manželství. Nicméně jediným opodstatněným důvodem pro soudní rozvod je ochrana slabší strany.¹⁵⁰ Zatím je však skutečností, že administrativní rozvod je upraven jen v pěti evropských zemích, jak bylo zmíněno výše.

Jak bylo uvedeno, je ve většině evropských zemí rozvod prováděn soudním orgánem. Tam, kde je zaveden administrativní rozvod před správním orgánem, je do pravomoci soudů svěřen rozvod manželství, kdy jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí, nebo nejsou splněny další zákonné podmínky, které zákonodárce stanovil pro možnost rozvodu správní cestou. Tak je tomu i v *Portugalsku*, kde sporné rozvody jsou řešeny soudně, když je pro tento způsob rozvodu dokonce stanoveno obligatorní zastoupení právníkem.

¹⁴⁹ BOELE-WOELKI, Katharina a kol. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. The Netherlands*. Molengraaff Institute for Private Law, University of Utrecht. 2002, s. 10-11.

¹⁵⁰ SCHWENZER, Ingeborg H. a DIMSEY, Mariel. *Model family code: from a global perspective*. Antwerpen: Intersentia, ©2006. xii, 257 s. European Family Law series; 12.

Naproti tomu pravomoc soudu pro rozvod manželství v *Norsku* je dána ojediněle. V *Rusku* je manželství rozvedeno soudem v případě, že mají manželé nezletilé děti nebo jeden z nich s manželstvím nesouhlasí.

Ostatní evropské země povolávají k rozhodnutí o rozvedení manželství výhradně soudní orgán.¹⁵¹

Ve většině evropských zemí je osobní účast manželů u jednání o rozvod manželství nezbytná, avšak v *Anglii a Walesu* platí, že pokud se manželé ještě před zahájením řízení dohodnou na rozvodu i jeho příčinách, uspořádají si poměry dětí a ujednájí své majetkové záležitosti, nemusí se k soudu ani dostavit¹⁵² a soud tak manželství rozvede pouze na základě listinných podkladů.¹⁵³ Lze tedy říct, že jde v podstatě o administrativní úkon soudu.

Povinné právní zastoupení je stanoveno v soudním řízení o rozvod manželství v *Portugalsku* u sporného rozvodu a taktéž v *Německu* procesněprávní úprava stanoví povinné zastoupení advokátem, a to jak pro rozvod sporný, tak i nesporný - tedy rozvod smluvený.¹⁵⁴ V tomto případě však je umožněno, aby rozvádějící se manželé byli zastoupeni společným advokátem. Obligatorní právní zastoupení zná i *Francie* a její úprava řízení o rozvod¹⁵⁵, přičemž, stejně jako v Německu, je možné, aby manželé, kteří podávají návrh společně, pověřili jednoho právního zástupce.¹⁵⁶ Jednání o rozvod

¹⁵¹ Specifická je v tomto případě právní úprava v Belgii, kde je pravomoc činit rozhodnutí ve věcech úpravy vyživovací povinnosti svěřena soudním úředníkům a nikoli soudcům.

¹⁵² BOELE-WOELKI, Katharina. *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. 1. vydání. Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2004, s. 23. V podrobnostech např. WHITE, Felicity. *Divorce and Separation: A Family Money-Go-Round Special*. London: Telegraph Publications, 1987, s. 24.

¹⁵³ Stejně tak i Švédsko a Finsko zná rozvod manželství bez osobní účasti manželů.

¹⁵⁴ Zákon o řízení v rodinných záležitostech stanoví případy, kdy zastoupení advokátem není vyžadováno. Tak je tomu v např. v řízení o předběžném opatření nebo jestliže je strana řízení zastoupena Úřadem péče pro mládež.

¹⁵⁵ Seznam všech advokátů, kteří poskytují služby v oblasti rozvodového práva je veřejnosti dostupný u soudů prvního stupně.

¹⁵⁶ Tuto možnost volí z finančních důvodů více než 90% rozvádějících se manželských párů.

manželství je ve Francii vždy neveřejné, v odůvodněných případech mohou manželé požádat, aby rozsudek byl vyhotoven bez odůvodnění, a to především aby bylo zabráněno zveřejnění citlivých údajů.¹⁵⁷ Otázka povinného advokátního zastoupení má v teoretické i praktické rovině zastánce, avšak stejně se ozývají i hlasy odpůrců obligatorního zastoupení v řízení o rozvod manželství. Bezpochyby nespornou výhodou však je poskytnutí právních rad již ve fázi, která předchází soudnímu jednání. Manželé se pak lépe orientují ve svých procesních právech a povinnostech.

Principy Evropského rodinného práva ve svém čl. 1:2 požadují, aby rozvodové řízení bylo prováděno státním orgánem, jestli půjde o správní orgán či soud ponechávají již národním jurisdikcím. Samotná pravidla průběhu řízení o rozvodu manželství Principy neupravují, tato problematika je natolik široká a divergentní, že je ponechána národním právním úpravám.

V *České republice* rozvodové řízení nebylo do roku 2014 samostatným řízením a vztahovaly se na něj ustanovení občanského soudního řádu týkající se tzv. sporného řízení. Nový procesněprávní předpis – zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, pak zařadil řízení o rozvod manželství mezi řízení ve věcech manželských a potvrdil jej jako zvláštní řízení, které spojuje prvky sporného a nesporného řízení, resp. vykazuje výrazné procesní odlišnosti oproti řízením, která se řídí zákonem č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád. O rozvodu manželství tak nadále rozhoduje výhradně soud, když důvodová zpráva k NOZ zmiňuje, že není nutné *expressis verbis* uvádět, že rozhoduje soud, neboť o statusové věci manželů nikdo jiný ani rozhodovat nemůže.¹⁵⁸ Co se týká samotného průběhu o rozvod, tak zákon o zvláštních řízeních soudních stanovuje na rozdíl od o.s.ř., že řízení o rozvod manželství není možné vést bez nařízení jednání k projednání věci. Žádný administrativní rozvod NOZ nepřipouští. Účastníci nemusí být v řízení o rozvod manželství zastoupeni advokátem.

¹⁵⁷ DEBOVE, Frédéric, SALOMON, Renaud, JANVILLE Thomas. *Droit de la famille*. 8. vyd. Paris: Vuibert, 2012. s. 417.

¹⁵⁸ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. In: ELIÁŠ, Karel a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Sagit, 2012. s. 328.

3.2.7 Rozvodové důvody

Nejstarší úpravou rozvodu v Evropě je *rozvod na základě viny*. Tento model jako první opustily severské země, a to již na počátku 20. století, avšak tzv. „*no-fault revolution*“ začala až v sedmdesátých letech, kdy většina evropských legislativ upustila od koncepce viny na rozvratu manželství. Vývoj tak dospěl od právní úpravy rozvodu na principu viny (*fault divorce*) k rozvodu na principu kvalifikovaného rozvratu (*irretrievable breakdown*) a k pozvolnému vytváření podmínek pro plnější uplatnění autonomie vůle manželů v rámci odluky a rozvodu založených na „dohodě“ manželů.

Rozvoj rozvodu bez ohledu na zavinění po celé západní Evropě vyvolal představu, že se Evropa posouvá směrem k přirozené harmonizaci rodinného práva. Jde-li o vývojové trendy, šíření rozvodu bez ohledu na zavinění bylo tak značné, že to mnozí uznávání odborníci považovali za znamení přirozené konvergence zákonů o rozvodu v Evropě. Bylo to dokonce optimisticky označováno za „vstup do období, jehož znakem je určitý druh *ius commune*“.¹⁵⁹

V určitém okamžiku to tak skutečně vypadalo. V roce 1960 existoval rozvod na základě zavinění ve třinácti zemích západní Evropy, rozvod na základě nenapravitelného rozpadu manželství v sedmi a rozvod na základě vzájemného souhlasu v šesti, zatímco čtyři země neumožňovaly vůbec žádný rozvod.

O dvacet let později byly důvody zavinění zachovány v osmi jurisdikcích a rozvod bez ohledu na zavinění byl rozšířen do dvanácti, jakož i rozvod na základě vzájemného souhlasu. Jak se však blížil přelom tisíciletí, tendence zavést právní úpravu rozvodu bez ohledu na zavinění postupně ztrácely na své intenzitě.

Rozvod pouze na základě viny znala *Francie* do roku 2005. Pokusy se zbavit důvodů zavinění selhaly v roce 2005, když novela občanského zákoníku č. 2004-439 nepřinesla

¹⁵⁹ Viz NEUMAYER, K., General Introduction. In: CHLOROS, A., *The Reform of Family Law in Europe*, Kluwer, Deventer, 1978.

konec rozvodu pro zavinění nebo jeho náhradu za jiný typ, jak se mnozí francouzští familiaristé domnívali¹⁶⁰. Nedávný pokus v Belgii rovněž selhal.¹⁶¹

Dvě země východní Evropy, Lotyšsko a Litva v nedávné době znovu zavedly důvody zavinění do svých zákonů o rozvodu. Toto retroaktivní hnutí odpovídá situaci ve vztahu k takzvaným „*covenant marriages*“ v USA.¹⁶²

Dokud mnohé země umožňovaly rozvod výhradně na základě zavinění, neměl „nevinný“ manžel žádnou jinou možnost než zasahující obviňovací proces, zatímco „vinný“ manžel neměl vůbec žádnou možnost s výjimkou koupě nebo vynucení spolupráce „nevinné“ strany. Jelikož v současné době si žádná evropská země neponechala zavinění jako jediný důvod rozvodu manželství, situace se naprosto změnila. Odvolání se na zavinění je nyní pouze jednou z mnoha možností, která často představuje nejrychlejší cestu k rozvodu. Ačkoli tedy má zachování důvodu zavinění stále svůj (často symbolický) význam, již toho mnoho nevypovídá o liberálnosti zákonů o rozvodu konkrétní země, a zrušení těchto důvodů neznamena automaticky, že se rozvod stává snadnějším. Neúspěšný pokus odstranit důvod zavinění v Anglii a Walesu představuje dobrý příklad.¹⁶³

Pro evropské rozvodové zákonodárství je charakteristická především *pluralita rozvodových důvodů*. Ke klasickému rozvodovému důvodu – kvalifikovanému rozvratu manželství, jako jediný rozvodový důvod jej zná např. Německo, Itálie, Polsko, Anglie

¹⁶⁰ VICE BELIVIER, F. *Comment réussir son divorce? Par un divorce consensuel, compensatoire, normalisé?* Revue trimestrielle de droit civil, číslo 3. Dalloz s. 568 a násl.

¹⁶¹ Současná právní úprava nabízí manželům možnost získat rozvod na základě zavinění ve lhůtě čtyř až šesti měsíců, zatímco zrušená ustanovení zákona o rodině z roku 1996 způsobila nemožnost získat rozhodnutí o rozvodu dříve než po roční „době na rozmyšlenou“, která měla být prodloužena o šest měsíců, v případě, že manželé měli děti. Dále, ačkoli tento zákon zrušil nutnost prokázat důvod pro rozpad manželství, zrušený systém vyžadoval, aby pár vyřešil vedlejší záležitosti předem, což může být mnohem obtížnější než prokázání cizoložství nebo rozluky.

¹⁶² Tři státy, Louisiana (v roce 1991), Arizona (v roce 1999) a Arkansas (v roce 2001) přijaly legislativu, která umožňuje manželům během manželství uzavřít dohodu (*covenant marriage agreement*), že dobrovolně, pro případ rozvodu, zužují důvody pro tento rozvod na důvody zavinění.

¹⁶³ Reforma z r. 1996 nejenže zachovala princip zavinění, ale rozvod dohodou také podmínila celkem zdoluhavým obdobím rozluky.

a Wales, Rusko, se připojuje i rozvod po vzájemné dohodě manželů, zatímco tzv. sankční rozvod je naopak na ústupu.

Nicméně to, že nastal tzv. kvalifikovaný rozvrat manželství, který lze v širší souvislosti chápat jako kvalifikované narušení manželského svazku, je nutné prokázat existencí různých skutečností. V některých evropských právních úpravách je vyžadováno zjišťování příčin rozvratu, když ten musí být prokázán, některé evropské legislativy existenci rozvratu manželství presumují, pokud nastanou zákonem stanovené objektivní skutečnosti.

V *Polsku* zákoník o rodině a opatrovnictví vychází z vážného rozvratu vztahu mezi manžely, přičemž jde o rozvrat hlubokého a trvalého charakteru a obě podmínky musí být splněny. Důraz je kladen také na povinnost soudu zjistit, kdo rozvrat manželství zavinil, a následně toto zjištění zanést do rozsudku, kterým se manželství rozvádí. Rozvrat soužití musí být objektivně zjiitelný, názor jednoho z manželů, že obnovení jejich soužití je možné nestačí k tomu, aby soud určil, že rozvrat jejich soužití není úplný a trvalý. Zkoumání subjektivního hlediska viny v rozvodovém procesu je zde tedy zachováno.¹⁶⁴

Nenávratný rozvrat, jako jediný důvod pro rozvod manželství se v *Nizozemí* presumuje, pokud o rozvod požádají oba manželé. Zákon nestanovuje manželovi tvrdícímu nenávratný rozvrat povinnost jej prokázat, stačí jen jeho subjektivní tvrzení, že manželství je nenávratně rozvrácené.

V *Anglii a Walesu* se nenapravitelný rozpad manželství prokazuje jedním ze zákonných předpokladů, s jehož splněním je nenapravitelný rozpad manželství presumován. Skutečnostmi, které dokládají nenapravitelný rozpad manželství jsou: cizoložství druhého manžela, oddělené soužití po dobu dvou až pěti let, závadné chování druhého manžela v takové míře, kterou lze považovat za neúnosnou.

¹⁶⁴ HORVÁTH, Edmund, VARGA, Erik. *Zákon o rodině*. Komentár. Bratislava, Iura Edition, 2006.

Manželství v *Německu* může být rozvedeno i s presumovaným nezvratitelným rozvratem manželství, když ten nastane uplynutím lhůty jednoho roku odděleného žití manželů a tří let, pokud jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí.

Naproti tomu prokazování tzv. absolutních důvodů k rozvodu manželství je v *Itálii* nutné i v případě, že zúčastněné strany podají společný návrh na rozvod. Manželství je možné rozvést pouze tehdy, pokud je prokázána existence některého z taxativně uvedených důvodů. Nejběžnějším případem je ten, kdy mezi manžely trvala rozluka (soudní nebo založená dohodou) po dobu alespoň tří let. Ostatní případy jsou v praxi poměrně vzácné a jedná se o skutečnosti když: jeden z manželů byl odsouzen k trestu odnětí svobody pro mimořádně závažný trestný čin, jeden z manželů je cizinec a dosáhl anulace nebo zrušení manželství nebo uzavřel v zahraničí manželství nové, jeden z manželů změnil pohlaví.

Jediným formálním důvodem pro rozvod v *Rusku* je nenávratný rozvrat manželství, avšak je výrazně omezena pravomoc příslušných orgánů vyšetřovat jaké jsou příčiny tohoto rozvratu. Zavinění nemá žádný vliv na rozvod manželství jako takový. Jestliže oba manželé souhlasí s rozvodem, nenávratný rozvrat manželství se předpokládá.

Pokud jde o širší souvislosti, je třeba ve spojitosti s pozvolným upuštěním od koncepce viny na rozvratu manželství (a na vině závislém porozvodovém majetkovém vypořádání) zmínit i nové pojmání rozvodu jako legitimního řešení manželské krize.¹⁶⁵

V této souvislosti je také nutné vzít v úvahu, že rozvod je v současné době považován za legitimní řešení krize manželského soužití, že často dochází k opětovným sňatkům, a že mnohdy je třeba zohlednit specifické poměry snoubenců, např. dítě z prvního manželství.

Jde-li pak o vývojové trendy, nelze opomenout, že teorie „jednostranného rozvodu“, kdy se má za to, že každý z manželů má jednoduše nárok na rozvod bez ohledu na námitky

¹⁶⁵ K vývoji a tendencím právních úprav rozvodu viz GLENDON, Mary Ann. *Abortion and divorce in Western Law*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1987.

druhého manžela, je výslovně uznávána v Norsku, Švédsku a nepřímě v Rusku. Jedná se nesporně o nejjednodušší formu rozvodu, která plně respektuje samostatnou autonomii vůle manželů, a to i pouze jednoho z nich, když přijímá fakt, že stát není schopen udržet manželství proti vůli byť i jen jednoho z manželů. Jediným státním zásahem v tomto druhu rozvodu je možnost tříměsíční usmiřovací lhůty pro sporné rozvody podle ruského práva.¹⁶⁶

Principy Evropského rodinného práva rozlišují rozvod na základě dohody manželů a rozvod bez dohody manželů. Princip kvalifikovaného rozvratu manželství jako takový byl tedy odmítnut.

Je nepochybné, že Principy výrazně preferují rozvod dohodou před jednostranným rozvodem s odůvodněním, že akceptace rozvodu na základě souhlasné žádosti manželů otvírá cestu k uvolnění prostoru k smluvní úpravě práv a povinností muže a ženy v období trvání manželství, ale i pro fázi manželské krize, odluky a rozvodu.

Česká právní úprava zná jen jediný důvod rozvodu, a to tzv. kvalifikovaný rozvrat vztahů mezi manžely. Na rozdíl od právní úpravy v § 24a ZoR není právní úprava nesporného rozvodu v NOZ založena na koncepci „domněnky rozvratu manželství“. Soud tak musí existenci rozvratu zjišťovat (avšak postačí tvrzení účastníků, kteří se shodnou na existenci kvalifikovaného rozvratu), po splnění všech zákonných podmínek pak soud příčiny rozvratu zjišťovat nebude.

Rozvrat manželství jako takový je jevem společenským. Jeho základem je rozvrat osobních vzájemných vztahů manželů – psychických, sexuálních, ale též materiálních, zejména pak soužití ve společné domácnosti, společné rozhodování o záležitostech manželství a rodiny apod. Pokud při rozvodovém řízení bude prokázáno, že rozvrat konkrétního manželství objektivně existuje a vyhovuje charakteristikám trvalosti,

¹⁶⁶ Ve Švédsku zákon stanoví krátkou čekací dobu v délce šesti měsíců pro sporné rozvody nebo rozvody s nezletilými dětmi, stejně tak jako finský zákon.

hloubky a nemožnosti očekávat obnovení manželského soužití, soud manželství rozvede.¹⁶⁷

Lze tedy konstatovat, že rozdíly v současném evropském rozvodovém zákonodárství jsou stále značné. Vzpomeňme například irský Family Law Act, který manželům umožňuje rozvod až po čtyřletém odloučení, když manželství trvalo minimálně pět let (avšak i po této době je soud oprávněn zamítnout návrh na rozvod v případě, že není přesvědčen o tom, že rozpad manželství je nenapravitelný nebo že finanční opatření ve prospěch manžela/manželky a jakýchkoli závislých členů rodiny jsou dostačující) a norský okamžitý rozvod na základě návrhu jednoho z manželů. Je naprosto rozpoznatelné, že rozdíl mezi těmito dvěma zákony bez ohledu na zavinění je stále obrovský, když rozdíl nelze spatřovat jen na úrovni pozitivního práva, nýbrž také na úrovni ideologické. Najít společný základ rozvodového zákonodárství v Evropě je tedy v současné době nesnadné.

3.2.8 Rozvod na základě dohody

Konsenzuální rozvod je vyjádřením společné vůle manželů vůči státnímu orgánu, spočívající v přání zrušit manželství stanovenou právní formou. Dohoda manželů, ať již jako samostatný právní důvod rozvodu či jako jeden z předpokladů rozvratu manželství, se vyskytuje v téměř všech evropských jurisdikcích. Nespornou výhodou konsenzuálního rozvodu je, že takřka vylučuje mnohdy velice nepříjemný detailní rozbor příčin a důsledků, které vedly ke krachu společného života, když již tak mnohdy vyhocené emoce mohou zůstat stranou.

Jako samostatný důvod rozvodu ji zná dohodu manželů Francie a Portugalsko.

Řízení o rozvod na základě vzájemné dohody manželů je v *Portugalsku* zahájeno návrhem, který je předložen matričnímu úřadu. Žádné důvody manželé prokazovat nemusí, musí však být dohodnuti na úpravě poměrů k nezletilým dětem, společného

¹⁶⁷ Viz RADVANOVÁ, Senta a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999. s. 62.

bydlení a výživném. Pokus o smír je během jediného slyšení pravidlem, nicméně, pokud ten není možný matriční orgán manželství rozvede.

Princip vzájemné dohody na rozvodu manželství stojí ve *Francii* na naplnění dvou obligatorních podmínek, a to jednak dohody o rozvratu manželství a jednak dohody o důsledcích spojených se zánikem manželství. Jedná se o nejrychlejší a také nejméně finančně náročný způsob ukončení společného soužití. Vzhledem k obligatornímu zastoupení advokátem v řízení, musí být i dohoda manželů advokátem sepsána.¹⁶⁸ Z podobných východisek jako rozvod po vzájemném souhlasu, který je podáván společnou žádostí manželů, vychází i rozvod na žádost jednoho z manželů akceptovaný manželem druhým. Tato modalita nastupuje v případě, že se manželé sice dohodnou na tom, že rozvrat manželství nastal a že rozvod je jeho jediným řešením, nicméně nejsou se schopni dohodnout na vyřešení jeho důsledků. V terminologii zákonodárce tento rozvod nazývá rozvod oboustranným akceptováním manželského rozvratu.

V některých evropských zemích, jako je např. *Německo, Anglie a Wales* či *Nizozemí*, je považována dohoda manželů za důkaz a neklamnou známku toho, že manželství je nenapravitelně rozvráceno. V případě, že se manželé dohodli, dojde k rozvodu pak automaticky, a to bez zjišťování důvodů.

Většina států však stále považuje rozvod dohodou za nebezpečné snížení státní kontroly nad zrušením manželství rozvodem. Četná omezení práva na rozvod dohodou z něj často činí méně atraktivní a pomalejší formu rozvodu.

V *Rusku* právo fakticky umožňuje rozvod na základě pouhého souhlasu, a to bez jakýchkoli dalších omezení. Lze s jistotou tvrdit, že ruský rozvod se v současnosti vzdaluje konceptu nenávratného rozvratu a existuje de facto rozvod na základě vzájemného souhlasu.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Advokát má vedle sepsání dohody i poradní funkci, je však pravidlem, že oba manželé jsou z důvodů snížení nákladů na rozvodové řízení zastoupeni jedním advokátem.

¹⁶⁹ ANTOKOLSKAJA, Marija Vadimovna. *Semejnoe pravo: Učebnik*. Moskva: Jurist, 1997.

V některých zemích musí manželství po stanovenou dobu existovat a jiné země umožňují rozvod dohodou pouze po určitém období rozluky. Tak odloučení po nepřetržitou dobu dvou let je zákonem stanoveno v *Anglii a Walesu*, jeden rok v *Německu*. Po šesti měsících odluky mají právo dohodnout se na rozvodu manželé v *Dánsku*, nicméně je nutné aby se dohodli také na souvisejících záležitostech s rozvodem manželství. Manželé se však nemusí dohodnout na vypořádání společného majetku ani na výši výživného.

Lze tedy konstatovat, že samotná dohoda o rozvodu většinou nestačí a manželé jsou povinni dosáhnout dohody i o vedlejších záležitostech. Tento výčet omezení ukazuje, že většina těchto zemí se stále zdráhá uznat samostatné rozhodnutí samotných manželů jako dostatečný důvod pro rozvod, a to s poukazem na to, že stát by měl manžele chránit před jejich vlastními „neuváženými“ rozhodnutími.

V této věci nelze nezmínit právní úpravu v *Itálii*, která sice respektuje autonomii vůle¹⁷⁰ subjektů civilněprávních vztahů a umožňuje uzavírání celé řady smluv i v právu rodinném (např. smlouvu o odluce), avšak konsenzuální rozvod nepřipouští.¹⁷¹

Jak již bylo zmíněno, rozvod na základě dohody manželů je jedním z institutů, které jsou upraveny Principy evropského rodinného práva. Rozvod dohodou zde není chápán jako jeden z předpokladů rozvratu manželství. Důsledkem této koncepce je pak skutečnost, že rozvod by měl být povolen na základě pouhého vzájemného souhlasu manželů.¹⁷²

¹⁷⁰ Obecně k problematice autonomie vůle v italském právu srov. SOMMA, Alessandro. *Autonomia privata e struttura del consenso contrattuale: aspetti storico-comparativi di una vicenda concettuale*. Milano: Giuffrè, 2000, č. 4, s. 597 a násl. Dále pak OPPO, G. (1998). *Autonomia negoziale e regolamento tipico nei rapporti patrimoniali tra coniugi*. Studi in Onore Di Pietro Rescigno. s. 19 a násl.

¹⁷¹ K tomu blíže KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Vztahy mezi manžely, odluka a rozvod podle italského rodinného práva*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví, Praha: Beck, 2002, Roč. 10, č. 1, s. 21-24.

¹⁷² Srov. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo ve světle evropských harmonizačních tendencí*. Právník, Praha: Ústav státu a práva ČR, 2012, roč. 151, č. 12, s. 1171. Dále pak PULKRÁBEK, Zdeněk. *Přikazuje § 24 odst. 1 ZOR soudy, aby zjistil příčiny rozvratu manželství?* Právní rozhledy, Praha: C. H. Beck, 2011, roč. 2011, 2, s. 42.

Konsenzus manželů by měl být vyjádřen buď ve společné žádosti manželů nebo souhlasem jednoho manžela s návrhem manžela druhého. Žádné jiné podmínky, jako jsou zjišťování existence či příčin rozvratu manželství, nejsou nutné.¹⁷³

Princip 1:4 nepředpokládá ani faktickou odluku manželů, která je, a to v různé délce, vyžadována např. německou, rakouskou nebo italskou úpravou.

V této souvislosti nelze nezmínit argumenty, které jsou v literatuře zmiňovány právě v souvislosti s odlukou manželů, jako požadavku pro rozvod dohodou. Zastánci obligatorní odluky manželů argumentují, že odluka nemusí nevyhnutelně směřovat k rozvodu manželství. Může se stát, že právě vzájemné odloučení manželů poskytne příležitost zamyslet se nad pozitivy vztahu a nakonec povede k obnovení manželského soužití. Není totiž na druhé straně žádoucí právní úpravou ztížit možnost dosáhnout rozvodu natolik, aby se tím stimulovalo zakládání volných partnerských svazků.

V *České republice*, jak již bylo řečeno, vychází právní řád, resp. NOZ nadále z jediného právního důvodu rozvodu, kterým je rozvrat manželství. Z hlediska celkové koncepce právní úpravy rozvodu manželství nezná české rodinné právo rozvod na základě dohody manželů, tak jak jej znají zahraniční úpravy a jak jej ostatně definují Principy Evropského rodinného práva. Nicméně po přijetí nové právní úpravy rozvodu manželství (provedené tzv. velkou novelou zákona o rodině, zákonem č. 91/1998 Sb.), byla zavedena nová forma „zjednodušeného“ rozvodu, kterou víceméně zachovává i NOZ.¹⁷⁴ Smyslem této právní úpravy je totiž komplexní řešení všech právních následků s rozvodem spojených a umožnění důstojného rozchodu bez následných dlouhodobých, často traumatizujících problémů.

¹⁷³ Blíže BOELE-WOELKI, Katharina. *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. 1. vydání. Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2004, s. 30.

¹⁷⁴ Srov. BĚLOHLÁVEK, Alexander J. a kol. *Nový občanský zákoník: srovnání dosavadní a nové občanskoprávní úpravy včetně předpisů souvisejících*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. s. 248.

S politováním lze konstatovat, že v rámci debaty nad paragrafovým zněním nového občanského zákoníku převážil konzervativní přístup k problematice rozvodu, když nebyl podpořen ani návrh společného podání návrhu na rozvod, jako výrazu autonomie vůle rozvádějících se manželů. Návrh NOZ původně obsahoval tuto formulaci: „Manželství může být rozvedeno na návrh jednoho nebo obou manželů.“¹⁷⁵

Předpokladem pro rozvod manželství tzv. nesporným (smluveným) rozvodem, podle § 757 NOZ, je splnění několika podmínek: druhý manžel se k návrhu na rozvod připojí, přičemž manželství trvalo minimálně rok a manželé spolu déle než šest měsíců nežijí a předloží soudu dohody, jejichž obsah i formu zákon stanoví. Navzdory tomu, že tento způsob je charakteristický právě tím, že manželé jsou schopni se dohodnout na uspořádání vzájemných majetkových vztahů, práv a povinností společného bydlení, případné vyživovací povinnosti a úpravě poměrů k společným nezletilým dětem, požadavek rozvratu manželství je i zde zachován. Avšak za splnění výše uvedených předpokladů je konstruována nevyvratitelná domněnka, že manželství je hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití.

V obecné rovině je třeba konstatovat, že tzv. nesporný rozvod v první řadě zjednodušuje dokazování kvalifikovaného rozvratu manželství. Nejde tu však o rozvod dohodou, neboť rozvod na základě dohody manželů (konsenzuální rozvod) je chápán v právní teorii tak, že rozvrat manželství zákon nepředpokládá ani formulováním nevyvratitelné domněnky rozvratu, na nějž se usuzuje (např. z odděleného soužití manželů po určité stanovenou dobu).

Konsenzuální rozvod má být chápán jako projev společné vůle manželů vůči státnímu orgánu, zrušit manželství, kdy zákon i pro takový případ může uložit splnění dalších povinností a stanovit postup ohledně výkonu rodičovských práv a povinností

¹⁷⁵ Návrh občanského zákoníku - Návrh pracovní komise [online]. [cit. 24. 2. 2014]. Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/files/550/OZ-konsolidovan__verze.pdf

k nezletilému dítěti.¹⁷⁶ Takto však ust. § 757 NOZ konstruováno není, rozvrat manželství se i zde předpokládá.

Na druhou stranu lze značný společenský význam tohoto způsobu rozvodu spatřovat v tom, že neponechává řešení významných majetkových právních otázek na období po rozvodu, ale naopak nutí rozvádějící se manžele dohodnout tyto otázky již v době předcházející podání návrhu na rozvod manželství.

V literatuře bylo v souvislosti s příkloněním se k tradičnímu kvalifikovanému rozvratu manželství na úkor autonomie vůle rozvádějících se manželů, která je představována Principy, uvedeno následující: „*Důvody k odklonu ve prospěch rozvodu založeného dohodou po vzoru Principů Evropského rodinného práva ve věci rozvodu nebyly tvůrci shledány. Důvodem je skutečnost, že česká společnost je v této věci – podobně jako v případě institucionalizace soužití osob téhož pohlaví – poměrně konzervativní. V mnoha rodinněprávních věcech tak bude i de lege ferenda zachována obsahová kontinuita s úpravou zakotvenou tzv. velkou novelou zákona o rodině (zák. č. 91/1998 Sb.).*“¹⁷⁷

Zbývá dodat, že argumentem pro rozvod manželů dohodou je bezpochyby žádoucí podpora svobody manželů ve smyslu práva na ukončení jejich manželství. Proto by neměl být rozvod na základě vzájemné dohody manželů chápán jako jakási subkategorie kvalifikovaného rozvratu manželství a jeho existence by neměla být zkoumána.

3.2.9 Doba na rozmyšlenou

Je s podivem, že většina evropských jurisdikcí neupravuje tzv. dobu na rozmyšlenou. Výjimkou je v tomto směru snad jen Švédsko a Finsko, kde za jistých podmínek musí rozvodu předcházet šestiměsíční doba na rozmyšlenou. Během této doby manželé nejsou

¹⁷⁶ Srov. RADVANOVÁ, Senta a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1999. s. 62.

¹⁷⁷ FIALA, Josef, HURDÍK, Jan, a kol. *Působení práva EU ve sféře českého občanského práva hmotného a procesního a práva rodinného*. Časopis pro právní vědu a praxi. 2011, roč. 19, č. 4, s. 352.

povinni žít odděleně, nejsou zde stanoveny žádné povinnosti, tato doba slouží výhradně ke zvážení rozhodnutí ukončit manželství rozvodem.¹⁷⁸ Finská legislativa oproti tomu považuje šestiměsíční dobu na rozmyšlenou za obligatorní, a to i v případě, že oba manželé s rozvodem souhlasí či jsou bezdětní.¹⁷⁹ Nicméně v obou severských zemích není tato doba na rozmyšlenou požadována, pokud spolu manželé nejméně dva roky nežijí.

Kromě uvedených skandinávských zemí je stanovena tříměsíční lhůta pro rozvod dohodou ve *Francii*¹⁸⁰, když ta musí uplynout mezi první a druhou - opakovanou žádostí o rozvod manželství. Jde o jakýsi pokus o smíření manželů ze strany soudu, když po jejím zbytečném uplynutí musí strany znovu podat své podání, na základě kterého soudce bez zbytečného odkladu vydá rozhodnutí ve věci.¹⁸¹

Zastánci obligatorní doby na rozmyšlenou argumentují, že žádosti o rozvod často podávají manželé ve vypjatém okamžiku, jako projev momentálního emocionálního rozpoložení, aniž by důkladně promysleli veškeré následky, včetně toho, zda o rozvod manželství skutečně stojí.

Ačkoli vzájemná dohoda manželů je ke zrušení manželství rozvodem považována za dostatečnou, rychlého rozvodu nebude dosaženo, pokud v době podání žádosti o rozvod nebyli manželé dohodnuti na právních následcích rozvodu, tak jak je stanoví čl.1:6 Principů Evropského rodinného práva nebo pokud mají manželé děti mladší

¹⁷⁸ JAREBORG, Maarit, Jänterä. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Sweden.* University of Uppsala, 2002, s. 9-10.

¹⁷⁹ SAVOLAINEN, Matti. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Finland.* Helsinki, 2002, s. 8.

¹⁸⁰ DEBOVE, Frédéric, SALOMON, Renaud, JANVILLE, Thomas. *Droit de la famille.* 8. vyd. Paris: Vuibert, 2012. s. 417.

¹⁸¹ Avšak pokud by se v průběhu řízení jeden z manželů od původní dohody odklonil, bude řízení zastaveno a zahájeno řízení o rozvod manželství v režimu sporu.

16 let.¹⁸² V tomto případě totiž stanoví Principy rodinného práva ve svém čl. 1:5 tzv. *dobu na rozmyšlenou*. V případě existence dětí mladších 16 let nebo absence dohody o právních následcích rozvodu, je Principy doporučována tříměsíční lhůta, v případě naplnění obou zmíněných předpokladů je doba na rozmyšlenou šestiměsíční. Doba na rozmyšlenou pak v těchto dvou případech ulehčuje dohodu manželů o právních následcích rozvodu, a to zvláště ve věci péče o děti a dohodě o styku s nimi (za předpokladu, že to národní právo umožňuje), s ohledem na děti samotné. V této souvislosti je však nutné dodat, že pokud manželé v době podání žádosti o rozvod spolu šest měsíců nežijí, není doba na rozmyšlenou vyžadována vůbec.

Lze si představit situaci, že manželé dojdou k dohodě ohledně právních následků rozvodu ještě před skončením doby na rozmyšlenou. Dodržení této doby je však dle Principů obligatorní a manželé tudíž musí počkat, až uplyne. Pokud by tato doba uplynula a manželé se na právních následcích rozvodu nedohodnou, rozhodne o nich příslušný orgán.¹⁸³ Národním legislativám je ponecháno, zda po uplynutí doby na rozmyšlenou musí manželé obnovit jejich žádost o rozvod nebo zda může kompetentní orgán přímo manželství rozvést.

Současná právní úprava v *České republice* nepředpokládá dobu na rozmyšlenou. Nad podmínkou doby na rozmyšlenou se zamýšlí i doc. Hendrychová, když uvádí, že: „*Bez zajímavosti pro naše poměry není stanovení požadavku tzv. doby na rozmyšlenou (pohybující se od tří do šesti měsíců): tato doba trvá různě dlouho, totiž podle toho, zda manželé mají či nemají děti mladší šestnácti let a zda se předem dohodli o všech*

¹⁸² Záměrně není stanoveno, které děti se berou v úvahu, aby nedošlo k interferenci s národním právem té které země, které jasně určuje, jak má být slovo „dítě“ chápáno – národní právní úprava pak určí, zda např. nevlastní dítě náleží do kategorie dětí, jejichž existence ospravedlňuje stanovení doby na rozmyšlenou.

¹⁸³ Opět ponecháno národním legislativám, zda jím bude soud nebo správní orgán.

relevantních následcích rozvodu, resp. zda před zahájením rozvodového řízení spolu již fakticky nežili.“¹⁸⁴

V této souvislosti se však nabízí otázka, jestli když vezmeme v úvahu délku soudního řízení o rozvod manželství, obzvláště pokud manželé mají nezletilé děti, nemůžeme s jistotou rezervou o jakési době na rozmyšlenou hovořit. Obecně lze říci, že rozvodové řízení mezi manžely mající nezletilé děti trvá přibližně deset měsíců, ovšem za předpokladu, že mezi nimi panuje shoda ohledně svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů či v otázce výživného pro dítě. To je dostatečná doba na to, aby manželé zvážili následky svého rozhodnutí, popř. se zamysleli nad pozitivy svého vztahu.

3.2.10 Dohody upravující právní následky rozvodu

Právo by mělo manželům garantovat, aby si v rámci dohody mohli upravit své poměry osobní, osobně-majetkové a majetkové pro období po rozvodu. Lze souhlasit s názorem, podpořeným sociologickými výzkumy, že způsob, jakým je odluka a rozvod realizovány, ovlivňuje porozvodové chování manželů popřípadě vztah k jejich společným dětem.¹⁸⁵

Manželům by mělo být dovoleno, aby si uspořádali dohodou své budoucí poměry komplexně a konečně tak, aby tato dohoda mohla vytvořit základ pro budování nového nekonfliktního vztahu. To je důležité zejména tehdy, mají-li být manželé i v budoucnu ve vzájemném kontaktu především kvůli jejich společným nezletilým dětem.¹⁸⁶

¹⁸⁴ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Nové trendy vývoje rodinného práva* In: PAUKNEROVÁ, Monika a TOMÁŠEK, Michal. et *Nové jevy v právu na počátku 21. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 234.

¹⁸⁵ K tomu mimo jiné HRUŠÁKOVÁ, Milana, KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. op.cit., s. 120.

¹⁸⁶ Srov. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 264 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně = Acta Universitatis Masarykianae Brunensis Iuridica. Řada teoretická; sv. 267. s. 162 a násl.

Právo by tak mělo umožnit manželům, aby vyjádřili svoji autonomii vůle a uzavřeli takovou dohodu, která bude vyváženě zohledňovat současné i budoucí potřeby, přání, představy, schopnosti a majetkové poměry obou manželů a zároveň nebude ve prospěch nezletilých dětí¹⁸⁷ ani třetích osob.

Je třeba mít na paměti, že problémy, které vedly k rozvodu manželství, mohou přetrvávat i manželství samotné a vést k dlouhodobým sporům bývalých manželů, ať již ohledně vypořádání společného jmění, práva společného bydlení, vzájemné vyživovací povinnosti pro dobu po rozvodu či úpravy a následné realizace rodičovských práv a povinností k nezletilým dětem.

Umožňuje-li nějaký právní řád rozvod na základě dohody manželů, obvykle je právní regulace vlastního rozvodu doprovázena detailní úpravou obsahu „před-rozvodových“ smluv tento rozvod podmiňujících či doprovázejících.¹⁸⁸ Nicméně obsah těchto dohod se v jednotlivých evropských jurisdikcích značně liší.

Pro rozvod vzájemnou dohodou předepisuje zákon ve *Francii* vypořádání všech náležitostí, které souvisí se zánikem manželství. Francie zde klade na rozvod dohodou silné požadavky a nutí manžele, aby si uspořádali dohodou své budoucí poměry komplexně. Rozvádějící se manželé se musí dohodnout jak na vypořádání porozvodových poměrů osobních, tak i majetkových. Musí se tedy domluvit na podmínkách výkonu rodičovské zodpovědnosti, na poskytování výživného, na používání příjmení manžela a též na likvidaci a rozdělení majetkového společenství manželů.

¹⁸⁷ Srov. HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině*. Komentář. 2 vyd. Praha, C. H. Beck, 2001, s. 68. Taktéž HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo v aplikační praxi: rozvod, děti, výživné*. Vyd. 1. [Praha]: C.H. Beck, 2000, Edice právních rozhledů; 3. s. 23.

¹⁸⁸ Viz HADERKA, Jiří. *Rozvod v současném světě. Díl 1, Sovětský svaz a evropské socialistické státy*. Praha: SEVT, 1987. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČSR; a HADERKA, Jiří. *Rozvod v současném světě. Díl druhý, Kapitalistické státy Evropy, Severní Ameriky a Oceánie*. Praha: Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1989. 360 s. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČSR.

Rozvod na základě souhlasu musí být v *Dánsku* doprovázen uzavřením dohody v otázkách souvisejících s rozvodem. Avšak manželé se nemusí dohodnout na výši výživného, neboť ta může být určena krajským guvernérem. Nemusí se dohodnout ani na rozdělení společného majetku, neboť tuto otázku může rozhodnout soud. Stejně tak jako není podmínkou rozvodu manželství uzavření dohody ohledně výchovy dětí, neboť do doby než rozhodne soud, pokračuje společná péče obou rodičů.

Správní rozvodové řízení v *Portugalsku*, tedy rozvod po vzájemné dohodě, se skládá z jediného slyšení, kde manželé předloží tři dohody, které zákon vyžaduje: dohodu o výživném na rozvedeného manžela, který je požaduje, dohodu o péči o nezletilé a dohodu o trvalém bydlišti. Generální prokurátor zkoumá zda dohoda o péči o nezletilé je v zájmu nezletilého, pokud ji v zájmu nezletilého neshledá, vyzve rozvádějící se manželé k úpravě dohody, tak aby respektovala zájem nezletilých dětí. V případě, že tak rodiče neučiní, je žádost o rozvod postoupena soudnímu orgánu.

Podmínkou rozvodu manželství dohodou není v *Německu* uzavření dohod o vypořádání porozvodových poměrů osobních a majetkových. Manželům samozřejmě nic nebrání tyto dohody uzavřít, ale soud jimi možnost rozvodu manželství nepodmiňuje. Na rozdíl od české právní úpravy, jestliže se manželé dohodnou, nemusí soud rozhodovat o svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů. Tato dohoda rodičů nepotřebuje schválení soudu. Pouze pokud se rodiče nejsou schopni na úpravě rodičovské zodpovědnosti dohodnout, rozhodne soud.

Proto, aby bylo manželství v *Rusku* rozvedeno, není třeba žádných dohod manželů. Manželé se sice mohou dohodnout na záležitostech, jako je úprava poměrů k nezletilým dětem, rozdělení majetku nebo výživného, nicméně uzavření těchto dohod není podmínkou rozvodu manželství a tyto dohody nepodléhají žádné správní ani soudní kontrole. Až pokud se manželé nemohou na uvedených záležitostech domluvit, rozhodne na návrh jednoho z nich soud.

Platná právní úprava v *Polsku* s rozvratem manželství, jako jediným předpokladem rozvodu manželství, uzavření dohod upravujících poměry manželů po rozvodu nespojuje. Rozvodové řízení je však propojeno s úpravou rodičovské zodpovědnosti. Kromě

rodičovských práv ve vztahu ke společným dětem, se při rozvodovém řízení rozhoduje i o způsobu užívání společného bytu na navrhne-li to jeden z manželů a nepovede-li to k neúměrným průtahům v řízení, i o rozdělení společného majetku. Nicméně uzavření dohody manželů v těchto otázkách není požadováno.

V případě, že se manželé v *Anglii a Walesu* ještě před zahájením řízení dohodnou na úpravě poměrů k nezletilým dětem a majetkových záležitostí manželů, nemusí se ani k soudu dostavit. Zákon rozvede jejich manželství na základě předložených dohod.

Ačkoli, jak již bylo zmíněno, nezná právní úprava v *Itálii* tzv. konsensuální rozvod. Avšak tzv. zkrácené řízení o rozvodu je připuštěno, pokud se manželé uzavřeli dohodu o odluce a jsou dohodnuti o budoucí výchově a výživě dětí a nejsou mezi nimi rozpory o majetkových vztazích.

Principy Evropského rodinného práva upřednostňují dohodu mezi manžely, nejen co se samotného rozvodu týče, ale i s ohledem na jeho právní následky. Mezi právní následky rozvodu, ohledně kterých by manželé měli dosáhnout dohody, řadí Principy Evropského rodinného práva ve svém čl. 1:6 otázku rodičovské zodpovědnosti, úpravy bydlení a úpravy poměrů k nezletilým dětem (včetně výživného), dále otázku rozdělení majetku manželů a případného výživného manžela. Otázka závaznosti těchto dohod je ponechána jednotlivým evropským legislativám. Je třeba zdůraznit, že tyto dohody nejsou Principy Evropského rodinného práva chápány jako podmínka rozvodu na základě dohody manželů.

V *České republice*, jsme se v minulých letech v literatuře s úvahami nad problematikou smluv uzavíraných pro období po rozvodu běžně nesetkávali, což souviselo s dřívější rigidností právní úpravy manželského majetkového práva, práva manželského a rodinného bydlení a rozvodu a jeho majetkových aspektů.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Snad jedinou výjimkou je studie z počátku šedesátých let 20. století Rais, O.: *Komplexní řešení otázek souvisejících s rozvodem manželství*. Právník, 1964, s. 831 a násl. Autor se zde zamýšlí nad možností umožnit „klidný, rozumný a bezkonfliktní rozchod pokud možno *uno actu* – při jediném soudním řízení, ve kterém vidí progresivní prvek jako prevenci zbytečných sporů a také výchovný charakter právní úpravy.

Pokud se jedná o dohody ohledně následků rozvodu, česká právní úprava jimi podmiňuje rozvod dle ust. § 757 NOZ. Jestliže jde o obsah „předrozvodových dohod“, ve smyslu citovaného zákonného ustanovení, musí obsahovat obligatorně úpravu „vzájemných majetkových poměrů manželů“, „společného bydlení“, fakultativně pak „vyživovací povinnosti“. Uvedené dohody vyžadují písemnou formu a podpisy na nich musí být úředně ověřeny. V případě, že jsou manželé rodiči nezletilého dítěte, které ještě nenabylo svéprávnosti, musí být ještě uzavřena dohoda o úpravě poměrů nezletilého dítěte pro dobu po rozvodu. Tato dohoda musí být schválena soudem.

V literatuře bylo již za účinnosti zákona č. 94/1963 Sb., kriticky poznamenáno, že jestliže zákonodárce nepoužívá terminologii legálních institutů vzájemných majetkových vztahů manželů (tedy společného jmění manželů), práv a povinností společného bydlení (zejména společného nájmu manželky) a vyživovací povinnosti (výživné rozvedeného manžela), je problematické stanovení obsahových náležitostí těchto smluv a následně i posouzení jejich platnosti.¹⁹⁰

Interpretační a aplikační problémy působí skutečnost, že NOZ speciálně neupravuje tzv. přechodné období, tedy dobu od uzavření předmětných smluv a právní moci rozsudku o rozvodu manželství. Zejména je za problematický považován fakt, že zákon se skutečností podání návrhu na rozvod nespojuje ex lege zánik institutů společného jmění manželů a společného nájmu bytu manžely, resp. kogentně stanoví, že zanikají až se zánikem manželství. V této souvislosti je nutné dodat, že převážná část současné doktríny zaujímá stanovisko, že problém tohoto období lze překlenout pomocí smluvních ustanovení regulujících právní režim věcí a závazků nabytých v tomto tzv. přechodném období.¹⁹¹

¹⁹⁰ Srov. KRÁLÍK, Michal. *Zamyšlení nad některými novelizovanými ustanoveními zákona o rodině z pohledu soudní praxe*. Právní rozhledy, 1998, 6(7), s. 354.

¹⁹¹ Viz HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo v aplikační praxi: rozvod, děti, výživné*. Vyd. 1. [Praha]: C.H. Beck, 2000, Edice právních rozhledů; 3. s. 8.

Co se týká formy dohod upravujících právní následky rozvodu, stanoví Principy Evropského rodinného práva písemnou formou. Písemný dokument vyjadřuje vážnější úmysl a dobře poslouží jako důkaz obsahu.

I když NOZ *expressis verbis* požaduje pro předrozvodové dohody písemnou smlouvu s úředně ověřenými podpisy účastníků, nelze tyto smlouvy považovat za exekuční titul, a v případě, že by její účastník povinnosti z ní plynoucí nesplnil, musel by se druhý účastník domáhat svého práva v soudním řízení žalobou na plnění. Proto, pokud má smlouva obsahovat závazek jednoho z manželů k plnění konkrétní částky, lze z důvodů snazší vymahatelnosti doporučit formu notářského zápisu s doložkou přímé vykonatelnosti.

Máme-li se zabývat posouzením, zda a popř. do jaké míry má příslušný orgán přezkoumávat dohody o právních následcích rozvodu, je třeba hned na začátku konstatovat, že zodpovězení této otázky nemá souvislost s tím, o jaký typ rozvodu se jedná. Nicméně je nutné rozlišovat mezi dohodami upravujícími právní poměry nezletilých dětí a dohodami upravujícími právní následky rozvodu pro manžele.

Ve většině evropských zemí je příslušný orgán, kterým je nejčastěji soud¹⁹², vybaven pravomocí přezkoumávat dohody týkající se nezletilých dětí, a to zejména z hlediska, zda jsou tyto dohody v souladu s jejich zájmy.

Na skutečnost, že dohoda není v souladu s nejlepšími zájmy dítěte, reagují evropské právní řády různě. Nejčastějším přístupem, který aplikuje *Itálie, Anglie a Wales* je, že ve věci rozhodne soud.¹⁹³ Naopak v *Norsku* legislativa neumožňuje, aby příslušný orgán

¹⁹² Výjimkou je Švédsko a Finsko, kde dohodu upravující právní poměry nezletilých dětí po rozvodu schvaluje Komise sociální péče v obci, kde má dítě bydliště.

¹⁹³ Srov. odlišný francouzský přístup, kde neschválení dohody z důvodů, že nedostatečně zabezpečuje zájmy dětí, vede k odepření povolení rozvodu.

uzavřené dohody týkající se rodičovské zodpovědnosti, dělení majetku či výživného přezkoumával.¹⁹⁴

Principy Evropského rodinného práva sice deklarují ve svém čl. 1:6 kompetenci příslušného orgánu upravit právní poměry nezletilých dětí po rozvodu, zároveň však v tomto směru upřednostňují dohodu manželů. Nicméně i tato dohoda by měla podléhat přezkoumání kompetentním orgánem, nejčastěji soudem. V této souvislosti se nesmí zapomínat na čl. 12 Úmluvy o právech dítěte, podle kterého má dítě právo být slyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká. Způsob, jak a kdy má být dítě slyšeno, je ponechán na národních právních rádech.

Právní úprava v *České republice* požaduje, aby dohoda rodičů o úpravě poměrů nezletilých dětí byla soudem schválena. Soud tuto dohodu schválí za předpokladu, že je v zájmu dítěte. Pokud dohoda schválena soudem není, soud sám rozhodne o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti.

Obecně lze konstatovat, že dohody upravující právní následky rozvodu pro manžele nepodléhají takovému přísnému přezkumu či dokonce schvalování jako dohody rodičů týkající se jejich nezletilých dětí.

Pokud jde o úlohu soudu (popř. správního orgánu) při předkládání dohod upravujících následky rozvodu, lze se v evropském zákonodárství setkat s různými přístupy, počínaje francouzským, který pravomoc soudu v této otázce pojímá velmi široce, neboť u dohod přezkoumává, zda dostatečně zabezpečují zájmy dětí a také každého z manželů (obzvláště pokud se dohoda nezmiňuje o výživném mezi manžely), až po přístup Švédska či Finska, kteří přezkoumávání těchto dohod vůbec nepředpokládají.

Principy Evropského rodinného práva se přiklánějí k možnosti, kdy příslušnému orgánu náleží posoudit platnost dohod upravujících právní následky rozvodu pro manžele. Co se rozumí pod pojmem „platnost právního úkonu“, je ponecháno jednotlivým národním

¹⁹⁴ SVERDRUP, Tone. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Norway*. Departement of Private Law, Faculty of Law, University of Oslo, 2002, s. 10.

právním řádům.¹⁹⁵ V této souvislosti je třeba říci, že i když je míra přezkoumání dohod upravujících poměry mezi manžely po rozvodu ponechána na jednotlivých právních řádech, je nutné mít na paměti, že příliš podrobné zkoumání těchto dohod může rozvod na základě dohody manželů zmařit.

Zbývá dodat, že pokud se manželé na právních následcích rozvodu nedohodnou či se dohodnou pouze částečně, není jim v souladu s čl. 1:6 Principů Evropského rodinného práva uzavřena cesta pro rozvod dohodou, neboť o právních následcích rozvodu rozhodne příslušný orgán.

Česká právní úprava neřeší *expressis verbis* otázku, do jaké míry se má soud zabývat předloženými smlouvami, zejména jejich platností a obsahem. V této souvislosti byl v literatuře vysloven názor, s kterým nelze než souhlasit, jehož podstatou je myšlenka, že soud má především garantovat, aby „předrozvodové“ smlouvy plnily svůj účel, tedy platně, komplexně a konečně upravily situaci po rozvodu.¹⁹⁶ Z povahy právní úpravy „předrozvodových“ smluv, z jejich obsahu a účelu vyplývá, že mají tvořit vyvážený celek a regulovat tak komplexně a konečně zásadní otázky spojené s manželstvím pro případ rozvodu.¹⁹⁷

V neposlední řadě je nutné zdůraznit, že pokud mají účastníci řízení o rozvod nezletilé děti, je při posuzování obsahu „předrozvodových smluv“ třeba pamatovat i na jejich zájmy. Lze mít za to, že i soudu rozhodujícímu o rozvodu manželství přísluší zabývat se blahem těchto dětí¹⁹⁸ a dokonce při shledání rozporu mezi tímto požadavkem a způsobem

¹⁹⁵ Jedná se zejména o to, zda dohoda může být považována za neplatnou, např. z důvodů nesouladu s dobrými mravy, protiprávnosti, uvedením v omyl atd.

¹⁹⁶ Srov. HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině*. Komentář. 2 vyd. Praha, C. H. Beck, 2001, s. 74, bod 7.

¹⁹⁷ Srov. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání*, op. cit., s. 179.

¹⁹⁸ V literatuře je obecně zastáván názor, že dítě nelze chránit před rozvodem manželství jeho rodičů, lze jej však chránit v rámci rozvodu prostřednictvím tzv. kolizního opatrovníka, úpravy, která umožňuje, aby soud ve věci výchovy a výživy rozhodl i proti vůli jednoho z rozvádějících se manželů, event. obou. K tomu srov. dílo HRUŠÁKOVÁ, Milana. a kol.: *Zákon o rodině*. op. cit., s. 68.

vypořádání vzájemných majetkových vztahů manželů a otázek rodinného bydlení v rámci tzv. nesporného rozvodu, manželství nerozvést.¹⁹⁹ Jestliže má totiž rodinné právo účinně a efektivně chránit zájmy nezletilého dítěte, je v jeho rámci nezbytná přítomnost určitého počtu *ius cogens* a ustanovení umožňujících veřejnoprávní zásahy do rodinněprávních vztahů. Pakliže má rodinné právo poskytovat ochranu i tzv. slabšímu partnerovi a zejména ekonomickým zájmům rodiny jako celku, je třeba vymezit prostor pro uplatnění autonomie vůle a jejich limitů tak, aby nedocházelo jak k zneužívání zásady autonomie vůle, tak k nahodilému posouvání její hranice. Jde tedy o nalezení vyváženého systému práv tzv. disponovatelných a nedisponovatelných.

3.2.11 Rozvod bez souhlasu jednoho z manželů

I když jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí, nelze druhého manžela nutit, aby setrval v manželském soužití proti své vůli. Pokud by rozvázání manželství rozvodem nebylo možné, nebo by možné bylo jen s neúměrnými potížemi, vedlo by to ve společenské praxi jen ke vzniku dalších faktických soužití se všemi problémy s tím spojenými.

Velká část evropských právních řádů jako podmínku rozvodu bez souhlasu jednoho manželů stanovuje různě dlouho trvající odluku manželů, která je chápána buď jako důkaz kvalifikovaného rozvratu manželství nebo jako samostatný důvod rozvodu manželství. V některých právních řádech může být rozvodu bez souhlasu jednoho z manželů dosaženo i z jiných důvodů než ukončením společného soužití.

Sporný rozvod na základě odděleného soužití manželů

Jediný zákonný předpoklad pro rozvod manželství, kterým je v *Anglii a Walesu* nenapravitelný rozpad manželství je prokázán, i když druhý manžel s rozvodem

¹⁹⁹ Podle ust. § 757 NOZ však nemá soud povinnost schvalovat předmětné smlouvy, resp. jejich obsah s ohledem na zájmy nezletilého dítěte, event. slabšího partnera. Je třeba říci, že z tohoto aspektu je česká právní úprava značně liberální. K obsahu platnosti a přezkoumávání smluv srov. KRÁLÍK, Michal. *Zamyšlení nad některými novelizovanými ustanoveními zákona o rodině z pohledu soudní praxe*. op. cit., s. 352 a násl.

nesouhlasí, pokud manželé vedou oddělený život alespoň pět let před podáním žádosti o rozvod. Potřebné odloučení musí trvat nepřetržitě, až do dne podání žádosti. Oddělený život manželů je dle výkladu soudu dán, pokud je splněno odloučení jak fyzické, tak i duševní.²⁰⁰ V Anglii a Walesu je požadováno pětileté odloučení manželů. Avšak je pravidlem, že sporný rozvod se v Anglii a Walesu téměř nevyskytuje a tvoří jen méně než 3 % rozvodů.

Nenapravitelný rozvrat manželství je v *Itálii* naplněn tříletou odlukou manželů.²⁰¹ Platí, že manželé byli ze zákona odloučeni nebo se rozešli na základě vzájemné dohody, a to nejméně tři roky ode dne, kdy se dostavili k soudu kvůli řízení o rozluce.

Manželství může být v *Německu* rozvedeno i s presumovaným rozvratem, po uplynutí tří let odděleného soužití manželů, a to i když jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí. Podobně je tomu v *Portugalsku*, kde rozluka po nepřetržitou dobu minimálně tří let zakládá důvod k rozvodu manželství, ať už druhý manžel souhlasí nebo ne.

Délka faktického nesoužití manželů dvou let, je vyžadována ve *Francii* pro tzv. rozvod pro definitivní narušení manželského pouta. Soud v tomto případě již nezkoumá vůli manželů se rozvést, ale to, zda byla splněna podmínka odděleného soužití v požadované délce dvou let. Tento způsob rozvodu manželství přinesla reforma rodinného práva z roku 1975. Zavedením tohoto rozvodu mělo dojít k posílení pozice toho manžela, který setrval jen ve formálním svazku, neboť druhý z manželů s rozvodem nesouhlasil. I když ve své době vyvolalo zavedení tohoto rozvodu poměrně kontroverzní reakce²⁰², je tento

²⁰⁰ Viz případ *Fuller v. Fuller*. Manželé žili fakticky odloučení. Po onemocnění manžela, který potřeboval péči druhé osoby, se ten přestěhoval zpět ke své manželce a jejímu druhovi. Soud dospěl k závěru, že v daném případě se jedná o dvě domácnosti. K tomu aby žili ve společné domácnosti, musel by být jejich vztah fungovat jako vztah muže a ženy, k čemuž nedošlo, konstatoval soud.

²⁰¹ Novela z r. 1987 zavedla jednotnou tříletou lhůtu, které musí předcházet separační řízení před soudem. Po třech letech může jeden z manželů nebo oba požádat o rozvod.

²⁰² Bylo poukazováno především na to, že jde ve skutečnosti o jednostranné zapuzení manželství, které je nepřípustné. Na druhou stranu však zazněly i názory, že by lhůta měla být ještě kratší. Více k tomu srov. ELISCHER, David. *Nová právní úprava rozvodu ve Francii*. Právní fórum, 2005, 2(7), s. 260-263.

typ rozvodu zcela okrajový, neboť jen asi 1,5% všech rozvodů ve Francii ročně je rozváděno právě z tohoto důvodu.

Výjimkou v tomto ohledu je opět specifické Finsko a Švédsko, kde jednostranná žádost o rozvod může být podána a manželství rozvedeno i bez předchozí odluky manželů, avšak i zde je po podání žádosti o rozvod vyžadována šestiměsíční doba na rozmyšlenou.

Nizozemí, Polsko a Rusko odluku manželů, ať již jako důkaz kvalifikovaného rozvratu manželství nebo jako samostatný důvod rozvodu neznají. I přes to, lze obecně konstatovat, že odluka je chápána jako základ pro rozvod bez souhlasu jednoho z manželů ve většině evropských právních úprav.

Principy Evropského Rodinného práva ve svém čl. 1:8 připouští možnost rozvodu bez souhlasu jednoho z manželů za předpokladu, že manželé jsou odloučeni po dobu minimálně jednoho roku. Stejně jako většina evropských právních řádů netrvají Principy Evropského Rodinného práva na tom, že manželé musí žít odděleně. Skutečnost, zda manželé spolu žijí či nikoli, neváží Principy na existenci společného bydliště. Lze si představit jak situaci (která není až tak neobvyklá), že manželé spolu bydlí v jednom domě, ale nežijí spolu, tak i situaci, kdy manželé bydlí např. z důvodů pracovního uplatnění jednoho z manželů odděleně, ale přesto žijí spolu.

I když je jediným důvodem rozvodu manželství v *České republice* existence kvalifikovaného rozvratu, hraje svoji roli, kromě jeho intenzity a jeho délky, i existence faktické odluky manželů. Ta totiž může velkou měrou přispět k prokázání kvalifikovaného rozvratu nebo vedle dalších nutných předpokladů alespoň k jeho presumování.

V úpravě rozvodu s tzv. tvrdostní klauzulí dle § 755 odst. 2 písm. b) NOZ má existence faktické odluky významnou roli. Soud manželství nerozvede v případě, že ten z manželů, který se na rozvratu manželství porušením povinností převážně nepodílel, nesouhlasí s návrhem na rozvod, rozvodem by mu byla způsobena zvláště závažná újma a mimořádné okolnosti svědčí pro zachování manželství. Avšak i když jsou splněny všechny podmínky

tvrdostní klauzule, soud manželství rozvede, pakliže jsou splněny podmínky tzv. sporného rozvodu a manželé žijí ve faktické odluce alespoň po dobu tří let.

Je nepochybné, že záměr vytvoření NOZ byl veden snahou o sestavení moderního a systematicky uspořádaného právního rámce celého soukromého práva, neboť existenci faktické odluky je věnována výrazně větší pozornost než v právní úpravě ZoR. V ust. § 758 přinesl NOZ její definici, když uvádí, že jde o stav, kdy spolu manželé nežijí, netvoří manželské či rodinné společenství a alespoň jeden z manželů nemá na jeho obnovení ani zájem. Zároveň však není rozhodující, zda manželé spolu vedou společnou domácnost či nikoli. Termínem „rodinná domácnost“, zavedeným NOZ, má být zdůrazněn význam společného rodinného bydlení pro existenci manželského resp. rodinného společenství. Manželé i přesto mohou společně bydlet, nebo každý na svoje náklady vést svou domácnost.

Sporný rozvod na základě dalších důvodů

Pokud jeden z manželů s rozvodem nesouhlasí, lze rozvodu manželství dosáhnout i na základě prokázání jiných skutečností, než je právě odloučení manželů.

Tak nenapravitelný rozvrat manželství je *Anglii a Walesu* presumován cizoložstvím, závadným chováním a opouštěním manžela. Je však jisté, že nevěra druhého manžela automaticky neznamená rozpad manželství, proto zákon stanoví podmínku, že žadatel o rozvod nemůže po tomto zjištění se svým manželem žít.²⁰³ Vzhledem k tomu, že soud nezkoumá pravdivost sporných tvrzení manželů ohledně cizoložství, není žádost k rozvodu odůvodněná cizoložstvím, které je druhým manželem popíráno, spolehlivým prostředkem k dosažení rozvodu manželství. Závadné chování je jednou z nejčastějších skutečností, kterou manžel prokazuje nenapravitelný rozvrat manželství. Avšak i u této skutečnosti musí být splněna podmínka, že od navrhovatele rozvodu nelze očekávat, že

²⁰³ Nelze však žádat o rozvod na základě této skutečnosti, pokud spolu manželé žili po dobu šesti měsíců i při vědomí, že se jeden z nich dopustil cizoložství. K tomu více CRETNEY, S.M. *Principles of family law: first supplement to the seventh edition*. 7th ed. London: Sweet, 2003. S. 280-281.

bude s manželem dále žít. Pojem závažného chování není v zákoně definován a proto musí být soudy často interpretovány.²⁰⁴ Další skutečností, která zakládá nenapravitelný rozvrat, je opuštění navrhovatele druhým manželem po dobu alespoň dvou let. Tato skutečnost není příliš častá. Odloučení po dobu nepřetržitě pěti let, je bezesporu nejspolehlivější rozvodová skutečnost, která dokládá rozpad manželství, i když druhý z manželů s rozvodem nesouhlasí.

Manželský zákon v *Dánsku* stanovuje jako jeden z důvodů pro rozvod manželství rozlukou trvající nejméně jeden rok. Tento rozvodový důvod je nejčastější příčinou rozvodu. Pokud manželé nebyli legálně odloučeni, mohou se rozvést po dvou letech odděleného soužití. Za další důvody k rozvodu jsou obecně považovány nevěra²⁰⁵, bigamie a hrubé zacházení s manželem nebo dětmi²⁰⁶.

Francouzský občanský zákoník uznával až do konce roku 2004 jako jediný možný důvod rozvodu manželství zavinění.²⁰⁷ Tento typ rozvodu je i nadále součástí rozvodové legislativy. O rozvod žádá jeden z manželů tehdy, dojde-li k vážnému nebo opakovanému porušení povinností v manželském životě, které činí společný život nemožným. Francouzská judikatura jako skutečnosti, které mohou být považovány za vážné porušení manželských povinností, shledává např. nevěru, opuštění společného bydlení, násilí, nedostatek respektu k druhému manželovi, alkoholismus a další. Jediným případem, kdy soud vinu nezjišťuje, je spáchání zvláště závažného zločinu, v ostatních případech je vina soudem zjišťována.

²⁰⁴ Původně bylo navrhováno definovat závažné chování v návaznosti na historickou úpravu, jako kruté a nesnesitelné chování. I když je častým stěžovaným chováním v dnešní době i fyzické násilí bylo činilo by takové pojetí závažného chování rozvod značně stresujícím.

²⁰⁵ Stejně jako v Anglii a Walesu není nevěra platným důvodem rozvodu, pokud manžel po uplynutí šesti měsíců od doby, kdy se o ní dozvěděl nepodal žádost o rozvod manželství.

²⁰⁶ Manžel, který žádá o rozvod z důvodů násilného chování musí prokázat, že na něm nebo na dětech druhý manžel spáchal závažný násilný čin.

²⁰⁷ Do přijetí novely představoval tento důvod až 40 % žádostí o rozvod.

Italský právní řád umožňuje rozvést manželství, a to bez souhlasu druhého manžela, pokud ten byl obviněn z mimořádně závažného trestného činu. *Portugalský* občanský zákoník jako důvod pro sporný rozvod uvádí vážné porušení manželských povinností (domácí násilí, nevěra), změnu duševního zdraví jednoho z manželů trvající nejméně tři roky a zmizení manžela beze stopy po dobu minimálně dvou let.

Jak již bylo uvedeno, Principy odmítají koncepci zavinění či kvalifikovaného rozvratu manželství, z tohoto důvodu pak považují podrobné zkoumání rozpadu manželství za nežádoucí. Faktické odloučení manželů po dobu minimálně jednoho roku je považováno pro vyslovení rozvodu manželství za dostatečné.

Ve výjimečných případech však Principy na jednorroční odluce netrvají. Dle čl. 1:9 Principů Evropského rodinného práva, umožní příslušný orgán rozvod manželství ve výjimečných případech i tehdy, pokud manželé nežili ve faktickém odloučení po stanovenou dobu. Je však třeba říci, že tento tzv. „*hardship*“ by měl být uplatňován opravdu jen výjimečně a měly by pod něj spadat pouze takové skutečnosti, jako je týrání, domácí násilí, které jsou nepochybným důkazem toho, že pokračování manželství je nemožné.

Pokud jde o evropské právní řády, tak i ty, v určitých případech netrvají na podmínce odluky manželů a manželství může být rozvedeno i bez souhlasu jednoho z manželů z jiných důvodů, než je ukončení společného soužití. Zavinění pak jako důvod k rozvodu manželství stále přetrvává v Belgii, *Francii* a *Itálii*, kde je dokonce klíčovým institutem rozvodového práva.²⁰⁸ Cizoložství, jako důvod pro rozvod manželství, shledává jako dostačující dánská a anglická právní úprava, duševní poruchu jednoho z manželů právní úprava v *Portugalsku*, spáchání trestného činu jedním z manželů je důvodem rozvodu manželství v *Itálii*.

²⁰⁸ Podle italské právní úpravy se soudce musí zabývat úmyslem a vinou toho kterého manžela na zavinění, tzn. nesnesitelnosti soužití. Podle některých italských familiaristů, opírajících se o rozhodnutí italského kasačního soudu, je dokonce nutné, aby se soudce zabýval zaviněním „vinného manžela“ i tehdy, jestliže „neviný manžel“ má k zavinění zcela lhostejný postoj, resp. nepocítuje žádnou újmu. Vyslovení „zavinění“ totiž není samoučelné. Naopak, zakládá pro „vinného“ manžela nemožnost požadovat výživné a ztrátu dědických práv.

Jde-li o NOZ, i ten počítá s tím, že druhý manžel nebude s navrhovaným rozvodem souhlasit. Jeho nesouhlas se stává relevantním tehdy, a tzv. *klausule proti tvrdosti* bude v souladu s ust. § 755 NOZ aplikována, jestliže tento manžel prokáže, že se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel a že by mu rozvodem byla způsobena zvlášť závažná újma. Zvlášť závažná újma, jež má zákon o rodině na mysli, spočívá převážně v osobních dopadech na postavení toho z manželů, jež s rozvodem nesouhlasí. Jedná se např. o případy, kdy bránící se manžel je invalidní, odkázaný na pomoc druhého manžela.

Pokud jde o tvrzenou újmu v oblasti majetkové, má značná část současné české doktríny za to, že pouhá skutečnost, že rozvodem dojde k zániku společného jmění manželů a v rámci jeho vypořádání jeden z manželů ztratí polovinu svého majetku, nebo že rozvodem značně klesne bránícímu se manželovi životní úroveň, nelze považovat za zvlášť závažnou újmu ospravedlňující použití tzv. *tvrdostní klauzule*.²⁰⁹ Je pak úkolem soudu, aby zjistil a posoudil, zda ve prospěch zachování manželství v takovém případě svědčí tzv. *mimořádné okolnosti*. Mimořádné okolnosti případu je třeba posuzovat individuálně případ od případu jak z hlediska okamžitých a krátkodobých, tak i dlouhodobých dopadů na životní postavení rozvodu se bránícího manžela.

Obecně lze tedy říci, že právně morální zásada „*nemo audiatur turpitudine suam allegans*“ je i NOZ vyjádřena pouze částečně, totiž tím, že ponechává na posouzení soudu, aby zhodnotil mimořádnost okolností, pro které poskytne ochranu před rozvodem bránícímu se manželovi.

Nicméně ochrana rozvodu bránícímu se manželovi nemůže být poskytována absolutně a neomezeně. Proto, jestliže před zahájením rozvodového řízení již předcházely tři roky rozvratu manželství, který byl doprovázen tím, že manželé spolu nežili, nemůže manžel, který by se chtěl rozvodu ve smyslu § 755 NOZ bránit, svůj nesouhlas relevantně uplatnit, byť by jinak předpoklady jeho uplatnění byly splněny.

²⁰⁹ Srov. HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině*. op. cit str. 76.

Lze souhlasit s názorem, že manželství je vedle instituce i úmluvou muže a ženy o společném životě se vzájemnými právy a povinnostmi. Je také jakousi nejistou životní investicí, která se pro někoho z manželů, případně i pro oba, může ukázat fatálním krachem, s těžkými osobními a ekonomickými důsledky. Ale na druhé straně není výjimkou, že jeden z manželů na této „joint venture“ může i dost vydělat, a to právě na úkor toho, který se ukáže slabším a zranitelnějším, zejména proto, že se staral o domácnost a o děti. Je nepochybně spravedlivé, jestliže tato zranitelnost nachází ochranu v ust. § 755 NOZ, popř. ust. § 762 odst. 1 NOZ, zakotvující možnost soudu rozvedenému manželovi, který se porušením manželských povinností na rozvratu manželství převážně nepodílel a kterému by byla rozvodem způsobena zvlášť závažná újma, přiznat proti jeho bývalému manželovi výživné ve stejném rozsahu, jako je výživné mezi manžely.²¹⁰

3.2.12 Rozvod s nezletilými dětmi

Je obecným pravidlem, že v případě, že mají manželé nezletilé děti, je kladen důraz na to, aby jejich poměry byly pro dobu po rozvodu manželství řádně upraveny. Existence nezletilých dětí je okolností, která má v rámci rozvodu manželství nebo v souvislosti s ním zásadní význam. Evropské právní řády kladou na ochranu zájmu nezletilých dětí velký důraz. Ochrana nezletilých dětí v souvislosti s rozvodem manželství je však v evropských právních úpravách pojímána různým způsobem. Je ale nesporné, že moderní evropské úpravy důsledně sledují naplnění požadavku ochrany právních zájmů nezletilého dítěte.²¹¹

Společná rodičovská zodpovědnost se v případě rozvodu manželství předpokládá v *Německu, Francii, Itálii a Anglii a Walesu*.

²¹⁰ Blíže viz kapitola 3.3.4.

²¹¹ Viz RADVANOVÁ, Senta a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999. s. 70.

Dle platné právní úprava není v *Německu* spojeno rozvodové řízení s úpravou rodičovské zodpovědnosti a ani rozhodnutí o rozvodu nemá právní následky na rodičovskou zodpovědnost. Tu lze na návrh zcela nebo z části převést na jednoho z rodičů, když pak dojde ke spojení obou řízení. Avšak pokud se manželé dohodnou o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z nich, tato jejich dohoda nepotřebuje schválení soudu.

Podobnou právní úpravu má i *Francie*, když platí, že společná rodičovská odpovědnost je po rozvodu manželství pravidlem.²¹² Pouze ve výjimečných případech lze rodičovskou odpovědnost svěřit do výkonu jednomu z rodičů, ve zvláštních případech dokonce třetí osobě. Bez ohledu na to, s kým nezletilé dítě bydlí, oba rodiče jsou povinni rozhodovat o všech záležitostech života dítěte.

V *Itálii*, pokud se rozvádějící rodiče nedohodnou na péči o děti, soud, který povolí rozvod, svěří děti do péče jednomu z rodičů nebo, je-li to v zájmu nezletilých dětí oběma rodičům společně nebo do střídavé péče. Dále rozhodne o úpravě styku dítěte s rodičem, kterému dítě do péče svěřeno nebylo. Soudní rozhodnutí rovněž obsahuje pokyny týkající se správy majetku dítěte a výživného, které je stanoveno druhému rodiči.

Jak již bylo zmíněno, v *Anglii a Walesu* pokračuje rodičovská odpovědnost i po rozvodu manželství. I když primárním cílem je, aby se v otázce výchovy nezletilého dítěte dohodli rodiče sami, soudní intervence nastupuje, když se v otázce svěřeni dítěte do výchovy nedokáží dohodnout. Je však pravidlem, že soudy mnohem častěji rozhodují o otázkách styku rodičů s dítětem než o otázkách svěřeni dítěte do výchovy. Pokud dojde až na rozhodování soudu, jde většinou o případy velmi složité, zahrnující bránění styku druhého rodiče s dítětem. Předchozí rozhodnutí soudu o úpravě poměrů k nezletilým dětem, tedy není v *Anglii a Walesu* podmínkou, aby soud manželství rozvedl.

V *Polsku* rodinný kodex stanovuje povinnost v rozhodnutí o rozvodu manželství vyřešit otázku úpravy poměrů k nezletilému dítěti. V rozhodnutí, jímž se manželství rozvádí,

²¹² DEBOVE, Frédéric, SALOMON, Renaud, JANVILLE, Thomas. *Droit de la famille*. 8. vyd. Paris: Vuibert, 2012. s. 417.

soud rozhodne o rodičovské moci²¹³ nad společným nezletilým dítětem obou manželů. Soud současně určí, v jaké výši je povinen každý z manželů povinen nést náklady na výživu a výchovu dítěte. Zákon se však nezmiňuje o tom, podle čeho by se měl soud řídit při rozhodování o tom, komu svěří dítě do péče a tento výklad přenechává judikatuře. Podobně jako česká úprava, chrání i polská zájmy nezletilého dítěte manželů, když manželství soud nerozvede, pokud by byl rozvod v rozporu se zájmy nezletilého dítěte.

V *Norsku* je právní ochrana nezletilých dětí rozvádějících se rodičů řešena také formou povinné mediace. Manželé, kteří mají děti mladší 16 let, se musí před zahájením řízení o rozvodu účastnit mediačního řízení. Účelem tohoto řízení není, aby se manželé smířili, nýbrž dosažení dohody ve věcech rodičovské zodpovědnosti, práva styku druhého rodiče s dítětem a bydliště dítěte. Pokud se manželé nedohodnou na záležitostech týkajících se dětí, rozhodne o rodičovské zodpovědnosti, právu styku a bydlišti dítěte soud.

Principy Evropského rodinného práva ve svém čl. 1.10 ohledně právních následků rozvodu²¹⁴, které se týkají dětí poskytují pouze určitá vodítka, nenavrhují nějaký obecný postup a většina hlavních otázek dané oblasti je ponechána na národním právu. Je stanoveno, že příslušný orgán, pokud je potřeba, může určit také rodičovskou zodpovědnost včetně úpravy otázek bydlení a styku s dítětem, pokud je pod daným národním právním systémem takovéto oddělené rozhodnutí potřeba. Pokud se rodiče nedomluví na výživném pro dítě, je rozhodnutí přenecháno kompetentnímu orgánu. Principy deklarují přednost dohody rodičů o úpravě poměrů k nezletilému dítěti, když tu by měl vzít příslušný orgán v úvahu, a to do té míry, dokud sleduje nejlepší zájem dítěte.

V *České republice* klade současná právní úprava v NOZ i nadále důraz na ochranu nezletilých dětí. Mají-li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, soud manželství nerozvede, dokud nerozhodne o poměrech dítěte pro dobu po rozvodu manželů. Na rozdíl

²¹³ Polský zákon o rodině a opatrovnictví nepoužívá pojem rodičovské zodpovědnosti, ale hovoří o tzv. rodičovské moci.

²¹⁴ Čl. 1:10 dále stanovuje, že kompetentní orgán může upravit i „ekonomické poměry“ jako právní následky rozvodu. Společné principy však s ohledem na právní následky rozvodu manželství musí být ještě vyvinuty. Termín „ekonomické poměry“ je velmi široký a zahrnuje v sobě jak rozdělení společného majetku, tak i společného bydlení apod.

od úpravy v ZoR neobsahuje NOZ výkladové ustanovení úpravy poměrů k nezletilým dětem.²¹⁵ Avšak z logiky věci a účelu právní úpravy, která směřuje k tomu, aby nezletilému dítěti byla do budoucna zajištěna řádná výchova a výživa, jakožto elementární atributy pro jeho další řádný vývoj, je dovozováno, že soud má i nadále rozhodovat o tom, kdo dále dítě bude vychovávat, kdo bude o dítě pečovat a dále kdo a v jaké výši bude přispívat na jeho výživu.

Ochrana nezletilých dětí v souvislosti s rozvodem manželství se také projevuje v ust. § 755 odst. 2 písm. a) NOZ tím, že manželství nelze rozvést v případě, že rozvod manželství by byl v rozporu se zájmem nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, když tento zájem je dán zvláštními důvody. Toto ustanovení i nadále ukládá soudu, který rozhoduje o rozvodu manželství posoudit před tím, než manželství rozvede, zda není rozvod v rozporu se zájmy nezletilých dětí, danými zvláštními důvody. Těmito důvody jsou např. invalidita dítěte, psychické či fyzické postižení nezletilého dítěte apod.²¹⁶ NOZ změnil klauzuli na ochranu nezletilého dítěte v tom smyslu, že řádné zjištění a zajištění ochrany jeho zájmu provede soud též dotazem na opatrovníka dítěte, který je soudem ustanoven pro řízení o úpravě poměrů k nezletilému na dobu po rozvodu.

Ochranu nezletilých dětí v souvislosti s řízením o rozvod manželství lze spatřovat i v rovině procesní, a to v oddělenosti řízení o rozvod manželství od řízení ve věcech péče soudu o nezletilé. Řízení o úpravě poměrů k nezletilým dětem je tak i nadále dle současné procesněprávní úpravy řízením nesporným, jehož úprava je obsažena v § 466 a násl. zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. Tato oddělenost byla v českém právním řádu zakotvena tzv. velkou novelou zákona o rodině z devadesátých let minulého století a i v současné době je nadále zachována koncepce oddělenosti řízení rozvodového a řízení, v němž jsou upravovány poměry k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu.

²¹⁵ Srov. § 26 odst. 1 ZoR. „Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu“.

²¹⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: komentář*. 3. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2005, Beckova edice komentované zákony, s.71.

3.2.13 Shrnutí

V rámci dílčího závěru, lze konstatovat, že rozdíly v současném rozvodovém zákonodárstvím v Evropě již nemohou být výstižně popsány z hlediska prostého rozdělení na důvody zavinění a důvody bez ohledu na zavinění. Pokud na to pohlédneme nikoli z hlediska rozdělení na rozvod z důvodu zavinění a rozvod bez ohledu na zavinění, nýbrž spíše z hlediska míry obtížnosti, se kterou lze rozvodu dosáhnou, pokud jde o čas, náklady, rozsah zkoumání a překážky, vidíme, že mezi evropskými legislativami upravujícími rozvod manželů je stále mnoho rozdílů.

Lze tedy souhlasit s názorem známého britského familiaristy Stephana Cretneyho, který ve svém článku z roku 2005, zabývajícím se rozvodem v Evropě v historickém kontextu, uvádí následující:

„Výrazně zmenšený vliv náboženství a dalších ideologických faktorů v žádném případě neznamena, že rozvodové zákonodárství přestalo být silně kontroverzní. Domnívám se, že pravda je opačná: naopak se stalo to, že se změnil důraz. Je pravdou, že důvod pro rozvod již nemá takový význam, který kdysi míval, avšak na jeho místě stojí pozornost na celý proces rozvodu, pozornost na to, jak právní systém řeší veškeré okolnosti a důsledky rozpadu manželství.“²¹⁷

Najít společný základ rozvodového zákonodárství v Evropě je tedy v současné době nesnadné, a to i kdyby důvody založené na zavinění z evropského prostředí v dohledné budoucnosti zcela vymizely, což by s ohledem na to, že pokusy odstranit zavinění v Anglii a Walesu, ve Francii a také v Belgii v nedávné době selhaly, mohlo nějakou dobu trvat.

²¹⁷ Citace CRETNEY, Stephen. *Breaking the Shackles of Culture and Religion in the Field of Divorce*. In: BOELE-WOELKI, Katharina., ed. *Common Core and Better Law in European Family Law*. Intersentia, Antwerp-Oxford, 2005, s. 3-15.

3.3 Výživné mezi rozvedenými manžely

3.3.1 Obecné úvahy

Existence a rozsah výživného mezi bývalými manžely obecně závisí na legislativním určení, zda a jak dalece si bývalý manžel zaslouží být chráněn. Velmi podstatný význam mělo v této oblasti Doporučení Rady Evropy o výživném po rozvodu z roku 1989.²¹⁸ To totiž vyslovalo myšlenku, že výživné mezi bývalými manžely by mělo být zpravidla dočasné povahy, pokud potřebný partner se nevyrovná s nově vzniklou situací a nebude schopen zajistit si alimentaci vlastními silami. V této souvislosti bylo také konstatováno, že tento druh výživného by se měl do značné míry odpoutat od závislosti na manželském provinění.

Pojem výživného není v právních normách EU nikde specifikován, proto vzhledem k jeho rozdílnému vnímání v národních právních řádech podléhal autonomnímu výkladu Evropského soudního dvora, který se jím zabýval ve svém rozhodnutí č. 120/79 *Cavel v. Cavel*, v souvislosti s otázkou, zda rozhodnutí o výživném může být uznáno v jiném členském státě Bruselské úmluvy, i když se jedná o věci osobního stavu, které jsou z působnosti úmluvy vyloučeny. Bylo judikováno, že za výživné je možné požadovat i jednorázovou dávku výživného po dobu po rozvodu a soud vyloučil z výživného nároky plynoucí z náhrady škody a majetkového vypořádání manželů.²¹⁹

Základním účelem výživného mezi bývalými manžely je *poskytnutí ekonomické podpory potřebnému bývalému manželovi*. Obecné pravidlo, které je zakotveno i v čl. 2.2. Principů Evropského rodinného práva, že každý z rozvedených manželů by se do budoucna měl

²¹⁸ Srov. Doporučení výboru ministrů Rady Evropy č.1/1989, o přispívání po rozvodu.

²¹⁹ K tomu také Rozhodnutí Evropského soudního dvora ze dne 27.2.1997, ve věci *C-220/95 Antonius van den Boogaard v. Paula Laumen*, kde vyvstala otázka, zda rozsudek vydaný po rozvodu manželství zaručující vlastnické právo rozvedené manželky k části majetku, spadajícího do společného jmění manželů, a současně stanovící povinnost rozvedeného manžela vyplatit jí jako výživné jednorázovou částku, je vykonatelné podle Bruselu I. Bylo konstatováno, že jedno a totéž soudní rozhodnutí může upravit nejen majetková práva vyplývající z manželského svazku, ale i výživné manželů, a proto je takový rozsudek vykonatelný v souladu s Bruselem I.

postarat o zajištění své osoby po stránce materiální, je modifikováno možností uplatnění vyživovací povinnosti mezi bývalými manžely.

V řadě případů jsou za trvání manželství rozděleny úlohy a povinnosti manželů, které se mohou projevit jako závislost jednoho z manželů na podpoře manžela druhého. Je nesporné, že v případě, kdy manželství trvalo po dlouhou dobu, však může mezi manžely existovat vzájemná solidarita, kdy rozvedení manželé mají zájem na tom, aby i po rozvodu měl druhý manžel zajištěnou stejnou nebo alespoň podobnou životní úroveň jako v době manželství. Důležitým faktem pak může být skutečnost, že jeden z manželů se stará o společné děti a nemá tedy takovou příležitost k získání finančních prostředků, kterou má manžel, jež nemá děti ve své péči.²²⁰

Je však třeba říci, že rozvod manželství může mít pro některého z rozvedených manželů závažné nepříznivé majetkové dopady, které tento manžel žádným způsobem nezavinil. Institut výživného se pak jeví jako akt kompenzace neschopnosti rozvedeného manžela zajistit sám sebe, která vznikla jako důsledek předchozího manželství. Tato situace může nastat obvykle na straně rozvedené manželky.

Jde-li o rozvod starších lidí nebo o rozvod déletrvajícího manželství, spočívá důvod pro stanovení výživného v převážné míře v tom, že starší žena, která se po dobu manželství věnovala péči o děti a o společnou domácnost, postupem času pozbyla svou pracovní kvalifikaci a není tedy pro ni snadné si svoji kvalifikaci obnovit, najít si odpovídající zaměstnání a zapojit se do pracovního procesu. Může se také jednat o ženu na mateřské dovolené nebo o ženu pečující o invalidní dítě. V takovém případě je možné, že žena má odpovídající pracovní kvalifikaci, ale s ohledem na nedostatek času však pracovat nemůže.

Není samozřejmě vyloučeno, aby byl také muž z nějakého důvodu po rozvodu neschopen sám se živit, a aby mu tedy vzniklo právo na výživu rozvedeného manžela. V tomto

²²⁰ BOELE-WOELKI, Katharina. *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. 1 vydání. Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2004, s. 69.

případě by důvodem pro přiznání výživného pro rozvedeného manžela byl např. jeho nízký starobní důchod nebo důchod invalidní.

Cílem vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely je především „zmírnění“ nestejně ekonomické úrovně rozvedených manželů, která nastala v důsledku rozvodu.

3.3.2 Výživné a právní důvod rozvodu

V minulosti bylo v evropských právních řádech základní podmínkou nároku na výživné pro bývalého manžela, že šlo o *manžela nevinného*, tj. manžela, který není rozvodem vinen. Takový předpoklad byl stanoven i zákonem č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, který ve svém § 34 omezoval povinnost vyživovat rozvedeného manžela pouze na případy, kdy manžel, který neměl na rozvodu vinu, se nemohl postarat sám o sebe. Od 70. let minulého století je v evropském právu patrný odklon od kodifikace viny a jejího významu, ať již v souvislosti se zamítnutím rozvodu či ve spojení s výživným mezi bývalými manžely.²²¹

V některých evropských jurisdikcích se podmínky pro přiznání výživného odlišují v závislosti na právním důvodu rozvodu²²². V právních systémech rozlišujících pouze jeden druh rozvodu, resp. jeden právní důvod rozvodu manželství se většinou vyskytuje pouze jeden druh výživného mezi rozvedenými manžely. Tak je tomu v *Nizozemí, Rusku, Portugalsku*.

Dánsko, ačkoli rozeznává více důvodů rozvodu manželství, upravuje pouze jeden druh výživného mezi rozvedenými manžely. Do roku 1969 však výživné nemohlo být přiznáno straně, která byla shledána vinnou z rozvodu. I když se stále objevuje názor, že by mělo být přihlíženo ke skutečnostem, na základě kterých došlo k rozpadu manželství, otázka

²²¹ Nizozemí, Anglie a Wales „princip viny“ opouštějí roku 1971, Německo roku 1976, Řecko roku 1983, Dánsko roku 1989. Avšak „otázka viny“ hraje např. v Rakousku stále významnou roli, i když koncepce výživného, kdy „vinný manžel“ neměl nárok na výživné byla reformou roku 1999 opuštěna a právo na výživné bylo za splnění určitých předpokladů přiznáno i „vinnému manželovi“.

²²² Tak je tomu např. v Rakousku a Belgii.

viny nehraje při rozhodování o výživném žádnou roli. Stejně tak má jeden druh výživného rozvedeného manžela ve své úpravě i *Norsko a Anglie a Wales*.

Polsko má právní úpravu výživného mezi rozvedenými manžely založenou na zásadě viny a nevin na rozvratu manželství. O tom, zda a který z manželů zavinil rozvrat manželství rozhoduje výlučně stanovisko v pravomocném rozsudku, kterým bylo manželství rozvedeno, není proto možné ve sporu o výživné dovolávat se viny manžela, pokud nebyla shledána soudem při rozvodovém řízení. Tak je rozeznáváno tzv. „obvyklé výživné“ a tzv. „zvláštní výživné“, když pro oba je společné, že vycházejí ze zásady viny a nevin na rozvratu manželství. Manžel, který je uznán vinným má povinnost se o druhého manžela náležitě postarat.

Německo, ačkoli zná jeden druh vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely, rozeznává v jeho rámci tzv. opatrovnické výživné, výživné z důvodu stáří, výživné z důvodu nemoci, výživné z důvodu nezaměstnanosti, výživné z důvodu rozdílu v příjmech, výživné z důvodů vzdělání a tzv. výživné z důvodu spravedlnosti.

Ve většině evropských jurisdikcí má výživné zásadně alimentační funkci. Avšak ve *Francii*, je tento institut pojímán zcela odlišně, když výživné rozvedeného manžela má především odškodňovací funkci²²³ a je možné jej přiznat i ve smíšené formě např. kombinace doživotní renty a kapitálu, který nemusí být vždy peněžitý.

Specificky byl pojímán také příspěvek na rozvedeného manžela v *Itálii*. Současná úprava tohoto institutu je výsledkem rozsáhlé novely z roku 1987, která stanovila, že při rozhodování o rozvodu manželství soud stavoví, jsou-li k tomu dány důvody, povinnost plnění výživného tomu z manželů, který z objektivních důvodů nedisponuje adekvátními prostředky. Bezprostředně po přijetí této novely se rozhořela debata o funkci tohoto příspěvku. Byla zmiňována funkce asistenční, kompenzační a nahrazující

²²³ Ostatně i zvolený termín „*pension compensatoire*“ to dostatečně evokuje.

škodu.²²⁴ Tato trojí funkce výživného trvala až do zlomového rozhodnutí Kasačního soudu v roce 1989, který deklaroval asistenční funkci výživného.²²⁵

Principy Evropského rodinného práva zavádějí jeden druh výživného mezi bývalými manžely. Jednotný výraz „výživné“ („*maintenance*“) je používán v souladu s Úmluvou o uznávání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti z 2.10.1976 a Nařízením Brusel I.

Ve všech evropských jurisdikcích je činěn rozdíl mezi majetkovým vyrovnáním po rozvodu a výživným mezi rozvedenými manžely. Jsou to zcela samostatné instituty. Výjimkou je *Anglie a Wales*, která má systém odděleného majetku manželů a institut společného jmění manželů nezná.

Principy Evropského rodinného práva chápou výživné bývalého manžela jako samostatný nárok, který je nutno oddělit od majetkového vyrovnání manželů po rozvodu. Ovšem je třeba říci, že majetkové vyrovnání má nepřímý vliv na výživné mezi bývalými manžely, resp. na potřeby oprávněného a schopnost povinného výživné platit.

V *České republice* se problematice vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely věnuje NOZ sice pozorněji než ZoR, avšak i tak je úprava tohoto institutu tradičně velmi obecná. Vzhledem k tomu, že právní úprava v NOZ nezná ani institut minimálního či maximálního výživného, klade na soudní praxi vysoké nároky, čímž dává prostor pro zohlednění specifik každého jednotlivého případu.²²⁶ Nadále zůstává pravidlem, že

²²⁴ ARCIULI, Francesca. *L'assegno di mantenimento*. Matelica: Nuova Giuridica, 2012. s. 89.

²²⁵ GOVERNATORI, Silvia. *Come calcolare gli assegni di mantenimento nei casi di separazione ed divorzio: un approccio interdisciplinare tra diritto, statistica ed economia*. Milano: Giuffrè, 2009. s. 103.

²²⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, TELEČ, Ivo. *Výživné v novém občanském zákoníku*. Bulletin advokacie, Praha: Česká advokátní komora, 2014, roč. 2014, č. 3, s. 23.

tento druh výživného nemá sankční charakter²²⁷, je tedy nepodstatné a soud nezkoumá z jakého důvodu k rozvodu došlo. Výjimkou je tzv. tvrdostní klauzule v § 762 NOZ.

3.3.3 Předpoklady pro přiznání výživného

Právo na výživné manžela po rozvodu není všeobecným následkem rozvodu, ale může být přiznáno jen po splnění zákonem daných podmínek. Většina evropských jurisdikcí jako základní kritérium výživného pro rozvedeného manžela uvádí potřeby oprávněného manžela na straně jedné a možnosti povinného manžela tyto potřeby poskytnout na straně druhé.

Potřeba oprávněného, který má nedostatečné zdroje k pokrytí jeho důvodných výdajů spojených se živobytím a schopnost povinného tyto potřeby ekonomicky zabezpečit, jsou základními předpoklady pro přiznání výživného ve všech evropských jurisdikcích.²²⁸ Ačkoli má tato koncepce ve většině evropských řádů stejný základ, je k ní přistupováno různými způsoby.

Důvod, který zavinil nemožnost zajistit si obživu sama sebe, musí být důvodem, který má svůj původ v existenci samotného manželství, těmito důvody jsou pak zejména stávají péče o společné děti či omezení možnosti najít si výdělečné zaměstnání z důvodů dlouhodobé absence na trhu práce, a to kvůli skutečnosti, že manžel (v převážné většině případů jde o ženu) se staral o chod domácnosti a podporoval kariéru druhého manžela.

²²⁷ Vina resp. nevina bývalého manžela na rozvratu manželství nehraje při rozhodování o výživném roli. Rozhodující je neschopnost sám se živit. Jde o tzv. objektivní pojetí výživného mezi rozvedenými manžely.

²²⁸ BOELE-WOELKI, K., FERRAND F., GONZÁLEZ BEILFUSS, C., JÄNTERÄ-JAREBORG, M., LOWE N., MARTINY D., PINTENS W. *Principles of European family law regarding property relations between spouses*. European family law series, s.79.

Neschopnost sám se žít

Neschopnost sám sebe žít, je ve většině evropských zemí vnímána v podstatě stejně. Jde o situaci, kdy člověk není schopen vlastními silami uspokojit své potřeby. Jedná se o odkázanost na výživu. Ta může mít subjektivní charakter, který lze spatřovat např. ve vysokém věku, zdravotním stavu, neschopnosti vykonávat pracovní činnost z důvodů péče o malé nebo invalidní dítě. Objektivní charakter neschopnosti sám se žít se projevuje například nedostatkem vhodných pracovních příležitostí v místě bydliště oprávněného.²²⁹

Ačkoli péče o dítě není ve většině zkoumaných evropských jurisdikcí výslovně uvedena jako předpoklad přiznání výživného, je nepochybné, že péče o dítě je jedním z hlavních důvodů pro jeho přiznání.

V *Německu* je tato péče o dítě faktorem nejdůležitějším. Pokud jeden z manželů není schopen se po rozvodu sám žít, vzniká mu nárok na výživné od bývalého manžela je-li dán některý ze zákonem stanovených důvodů:

- péče o společné dítě bývalých manželů (tzv. opatrovnické výživné),
- stáří oprávněného, kdy od něj nelze očekávat výdělečnou činnost,
- nemoc oprávněného,
- nezaměstnanost oprávněného,
- rozdíl v příjmech bývalých manželů (tzv. částečné výživné),
- získávání vzdělání, studium, přeškolení,
- jiné závažné spravedlivé důvody.

²²⁹ K diferenciaci objektivní a subjektivní neschopnosti sám se žít srov. RADVANOVÁ, Senta a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999. s. 70.

Zákon stanoví povinnost oprávněného prokázat nemožnost zajistit si odpovídající zaměstnání, když za vyhovující zaměstnání se považuje takové, které odpovídá kvalifikaci oprávněného manžela, jeho věku, schopnostem a zdravotnímu stavu. Případná rekvalifikace nebo studium se předpokládá i když je dán důvod výživné poskytovat. Rozvedený manžel nemá nárok na výživné, pokud je schopen sám se živit, a to nejen z vlastních příjmů, ale i ze svého majetku.

Mezi příčiny neschopnosti oprávněného sám se živit, jsou v *Polsku* řazeny nemožnost nástupu do pracovního poměru s ohledem na nutnost péči o děti, absence odborné kvalifikace pro výkon práce, která odpovídá věku, zdravotnímu stavu a schopnostem.

Italská právní úprava stanoví jako předpoklad vyživovací povinnosti rozvedeného manžela nedostatek adekvátních prostředků a neschopnost oprávněného si tyto prostředky obstarat vlastní prací.²³⁰ Obě tyto podmínky na straně oprávněného musí existovat současně.

Výživné rozvedeného manžela ve formě vyrovnávacího příspěvku je ve *Francii* určeno ke kompenzaci rozdílných dopadů rozvratu manželství v majetkové sféře dotyčných manželů. Kromě životní úrovně oprávněného, je důležitým faktorem i zdravotní stav manželů, jejich věk a délka manželského svazku. Bere se v potaz, zda se oprávněný staral o společné dítě, a tímto ztratil svoji původní pracovní kvalifikaci a zohlední se také čas, v kterém bude i nadále o dítě pečovat.

Neschopnost sám se živit, jako předpoklad pro přiznání výživného v *Rusku*, musí mít vztah k právě ukončenému manželství. Tak neschopnost sám sebe živit může pramenit z důchodového věku oprávněného²³¹, jeho nemoci nebo i tělesnému postižení.²³² Bývalá manželka, která se stará o společné dítě mladší tří let nebo, která je těhotná,

²³⁰ GOVERNATORI, Silvia. *Come calcolare gli assegni di mantenimento nei casi di separazione ed divorzio: un approccio interdisciplinare tra diritto, statistica ed economia*. Milano: Giuffrè, 2009. s. 107.

²³¹ V případě dlouhotrvajících manželství, má oprávněný nárok na výživné i pokud dosáhne důchodového věku do pěti let po ukončení manželství.

²³² Nemoc nebo tělesné postižení musí nastat před rozvodem manželství nebo rok po něm.

za předpokladu, že otěhotněla ještě před rozvodem manželství, má také nárok na výživné. V tomto případě však neschopnost sám sebe živit není podmínkou. Jedná se o speciální druh výživného, které je poskytováno, i když žena má schopnost pracovat, resp. nemá ztrátu na příjmu a nečerpá mateřskou dovolenou. Stejně tak má nárok na výživné bývalý manžel, který se stará o společné postižené dítě, a to i když je již zletilé.

V *Nizozemí* soud rozvedenému manželovi přizná výživné, pokud jeho příjem není dostatečný pro hrazení jeho životních nákladů a ni nelze rozumně předpokládat, že by takový příjem oprávněný v nejbližší době získal. Nicméně je ponechán poměrně velký prostor pro soudcovské právo.

I když je hmotná nouze oprávněného jedním ze základních předpokladů pro přiznání výživného i v *Portugalsku*, zákon uvádí další kritéria ke kterým by mělo být při stanovování výživného přihlíženo. Tím je např. věk a zdravotní stav, starost o společné dítě. Podobně je tomu v *Anglii a Walesu*.

Pokud schopnost a možnost zajistit sebe sama byla snížena v důsledku péče o společné děti nebo starání se o společnou domácnost, může být druhému manželovi i v *Norsku* nařízeno platit výživné. V ostatních případech má být výživné přiznáváno pouze ze zvláštních důvodů, např. pro nemoc či invaliditu.

Dánský manželský zákon kromě potřeby výživného na straně oprávněného, klade důraz i na stupeň vzdělání oprávněného, věk, zdraví, péče o společné dítě. V potaz je brána i délka manželství.

Principy Evropského rodinného práva ve svém čl. 2:3 spatřují podmínky pro přiznání výživného také tradičně v neschopnosti oprávněného zajistit sám sebe, když k ní přistupují na druhé straně možnosti povinného tyto potřeby poskytnout. Obdobný závěr lze učinit ohledně podmínek, které jsou pro přiznání výživného stanoveny v evropských rodinných právních úpravách včetně úpravy české.

Česká právní úprava v NOZ vychází ze základního požadavku, že rozvedený manžel se není schopen sám živit. Právo na výživné je v souladu s § 760 odst. 1 NOZ poskytováno, pokud oprávněný manžel není schopen sám se živit a tato jeho neschopnost má svůj

původ v manželství nebo v souvislosti s ním a lze-li to na povinném rozvedeném manželovi spravedlivě požadovat, zejména s ohledem na věk nebo zdravotní stav rozvedeného manžela v době rozvodu nebo skončení péče o společné dítě rozvedených manželů. Zmíněné skutečnosti mající svůj původ v manželství nebo v přímé souvislosti s ním jsou v zákoně uvedeny příkladem, má se za to, že jde o situace, které jsou důvodem neschopnosti rozvedeného manžela se sám živit, eventuálně živit se dostatečně.²³³ Při rozhodování o výživném a jeho výši soud vezme v potaz délku manželství, jak dlouho je manželství rozvedeno, na straně žalobce výši a odůvodněnost jeho potřeb, majetkové poměry a důvody nemožnosti obstarat si příjmy vlastní prací. I v případě, že rozvedený manžel není schopen se sám živit, nemusí soud přiznat výživné, například když je přiměřená výživa zajištěna formou příjmů z důchodového zabezpečení, výnosy z majetku žalobce a nebo jinými příjmy.

Schopnosti, možnosti a majetkové poměry povinného

Pokud jde o schopnosti a možnosti povinného, je situace obdobná. Existence požadovaných schopností, možností a majetkových poměrů na straně povinného manžela jsou tedy dalším předpokladem vzniku nároku na výživné. To je společné všem evropských právním úpravám. Příjem povinného je tedy další zásadní faktor pro posouzení nároku na výživné. Určení toho, co se považuje za příjem, který může být základem pro posouzení možnosti povinného manžela výživné hradit je stěžejní, neboť tvoří základ pro výpočet výživného.

V mnoha zemích je brán v potaz i potenciální příjem povinného, tak je tomu v *Polsku, Dánsku, Norsku, Nizozemí, Německu, Anglii a Walesu*. Pouze fakticitu příjmů povinného považuje za relevantní *Portugalsko, Francie, Itálie a Rusko*.

Ačkoli je zkoumáno, zda se povinný nevzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání, jiné výdělečné schopnosti nebo majetkového prospěchu, platí, že rozvedený

²³³ ZUKLÍNOVÁ, Michaela. In: ELIÁŠ, Karel a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Sagit, 2012. s. 332-333.

manžel nemůže být nucen, aby zpeněžoval svůj majetek, který mu slouží k zabezpečení životního standardu. Na tomto místě je nutné kriticky konstatovat, že české právo neukládá povinnost rozvedeného manžela poskytnout soudu informace týkající se jeho majetku či příjmů. Řízení o stanovení povinnosti platit výživné je řízením sporným a je tedy na stranách, aby přednášely svá tvrzení a předkládaly a navrhovaly důkazy. Zákon č. 280/2009 Sb., daňový řád sice ve svém § 53 odst. 1 písm. c) stanoví povinnost správce daně poskytnout soudu informace týkající se daňového základu povinného, avšak není pochyb o tom, že tato informace nereflektuje skutečné majetkové poměry povinného. Podporou pro tento názor je evropská zkušenost ze skandinávských zemí, kde poskytování informací o majetku při řízení o výživném je typickou povinností.

Vzhledem k tomu, že výživné rozvedeného manžela má vyrovnávat rozdíly v možnostech zajistit si příjem vlastní prací nebo výnosem z majetku bývalých manželů, k nimž došlo za trvání manželství, lze vyslovit názor, že na výživné nemá nárok ten z manželů, který si po rozvodu dokázal zajišťovat dostatek finančních prostředků a výživné žádá až v době, kdy se mu dařit přestalo z důvodů zcela nezávislých na předchozím manželství a následném rozvodu. Takový názor našel svou oporu ve všech srovnávaných evropských právních úpravách. Je tedy relevantní, že nedostatek finančních prostředků na straně oprávněného byl způsoben manželstvím.

Zákon o rodině *expressis verbis* nestanovil, že neschopnost manžela zajistit si obživu musí pramenit z existence předchozího manželství, např. jako důsledek péče o společné děti, během kterého se vzdal manžel svého výdělečného zaměstnání, to však napravit NOZ, který v ust. § 760 odst. 1 výslovně uvádí, že neschopnost rozvedeného manžela sám se živit musí mít svůj původ v manželství nebo v souvislosti s ním.

Zbývá ještě dodat, že pokud jde o faktory, ke kterým má být při stanovení výživného přihlíženo, uvádí Principy ve svém čl. 2:4 věk a zdraví rozvedeného manžela, péči o dítě, délku manželství, životní úroveň během manželství, nové manželství nebo dlouhodobé soužití jednoho z bývalých manželů s druhem resp. s družkou. Tento výčet není taxativní, nicméně lze říci, že ve většině evropských jurisdikcí jsou tyto okolnosti pro určení výživného buď stanoveny *expressis verbis* nebo se k nim přihlíží v rámci

tzv. „konkrétních okolností případu“. Tak je tomu ostatně i v české právní úpravě, kdy zákon dává soudu značný prostor při zvažování odůvodněných potřeb oprávněného a schopností povinného²³⁴. V rámci tohoto zjišťování soud přihlíží i k takovým okolnostem, jako je věk a zdraví rozvedeného manžela či délka manželství. Co se týče případného nového manželství povinného, může nastat paradoxně situace, kdy se nový manžel povinného, jež má vyšší příjmy než povinný, bude muset podílet na vyživovací povinnosti svého manžela vůči jeho bývalému manželu. Soud by v tomto případě totiž bral v úvahu příjmy celé „nové rodiny“.

V návaznosti na předchozí kapitoly věnované rozvodu, tak jak jej vymezují Principy Evropského rodinného práva, lze poznamenat, že podmínka absence „viny“ na straně manžela nárokujícího výživné byla Principy odmítnuta.

3.3.4 Způsob placení a splatnost výživného

Placení výživného v pravidelných peněžních dávkách upravuje jako základní způsob poskytování výživného většina evropských jurisdikcí. Dá se říci, že pouze v *Polsku* a *Portugalsku* platí jako generální zásada poskytování výživného v naturální podobě, nicméně i zde je již toto pravidlo anachronismem a prakticky veškeré výživné je placené formou měsíčních splátek.

I když *italská* legislativa předvídá splnění povinnosti formou peněžitého plnění, v praxi je obecně přijímáno i plnění jiné, když lze peněžité plnění zaměnit např. převodem vlastnického práva k movitým nebo nemovitým věcem, nebo např. převodem práv z cenných papírů.

Obecně lze ale konstatovat, že v praxi je placení výživného formou naturálního plnění výjimkou.

Jak bylo již zmíněno, výživné se obvykle poskytuje v pravidelných měsíčních platbách, které jsou splatné vždy na měsíc dopředu. V tomto ohledu je výjimkou *Nizozemí*, *Anglie*

²³⁴ Srov. § 913 NOZ odst. 2.

a *Wales*, kde je ponecháno na úvaze soudu v jakém časovém intervalu se výživné bude platit, tedy, zda platby výživného budou realizované jednou za týden, za měsíc či jednou za čtvrt roku.

Tento způsob následují i Principy Evropského rodinného práva, které v čl. 2:5 doporučují, aby výživné bylo placeno v opětujičích se dávkách dopředu, ale ponechávají na zvážení soudu v jakých časových intervalech bude výživné placeno. Soud vždy musí brát v potaz „konkrétní okolnosti případu“. Je nutné si totiž uvědomit, že měsíční mzda není jedinou formou odměňování pracovní činnosti, mnoho dělnických profesí je placeno týdenní mzdou a na druhou stranu profesím např. v oblasti literární a hudební jsou vypláceny autorské honoráře nebo tantiémy, což může být i jednou ročně. Všechny tyto skutečnosti by měly být zvažovány při stanovení splatnosti výživného.

Pokud jde o další způsoby placení výživného, upravují poskytnutí výživného formou jednorázové částky všechny evropské právní řády mimo *Polska*, kde poskytnutí výživného formou jednorázové platby zákon vysloveně nepřipouští a *Dánska*, kde platba jednorázovou částkou není v zákoně upravena a tato forma úhrady výživného nemůže být soudem ani uložena.

Rozhodnutí soudu o poskytnutí výživného v podobě jednorázové platby je v některých evropských zemích, jako je *Norsko*, podmíněno souhlasem obou stran nebo alespoň návrhem oprávněného.

Stejný přístup volí i *Nizozemí*, když jeho právní řád stanoví, že jednorázová částka může být soudem uložena pouze po vzájemné dohodě manželů. Tak je tomu například i v *Itálii*, kde výživné formou jednorázové částky je stanoveno především v případech, kdy manželství trvalo krátkou dobu, je bezdětné a manželé s touto formou poskytnutí výživného souhlasí. Zcela na úvaze soudu je tato otázka ponechána například v *Anglii a Walesu*.

Principy Evropského rodinného práva umožňují, aby příslušný orgán rozhodl o jednorázové platbě výživného, a to jak na návrh jednoho z manželů, tak dohodnou-li se oba manželé. Tím se Principy odchylují od právní úpravy některých evropských zemí,

jako je např. Rakousko a Belgie, které pro plnění výživného tímto způsobem nepovažují návrh povinného za dostačující. Principy Evropského rodinného práva naopak berou v potaz přání povinného udělat touto jednorázovou platbou tečku za svým předchozím vztahem.

Máme-li se zabývat posouzením pro a proti placením výživného ve formě jednorázového plnění, nelze než konstatovat, že výhodnost tohoto „odstupného“ je oboustranná. Povinný má totiž možnost vyrovnat se s placením výživného pro svého bývalého manžela jednou provždy (zejména uzavře-li povinný nové manželství, nemá zájem do něj vstupovat se starými závazky) a oprávněný má šanci obdržet do začátku svobodného života větší obnos a nebude nucen ještě dlouho po rozvodu řešit finanční otázky s bývalým manželem. Na druhou stranu však nelze opomíjet i negativa tohoto způsobu poskytnutí výživného, které lze spatřovat například v možnosti nesprávného odhadu adekvátní velikosti plnění.

Plnění výživného je zásadně dlouhodobé, setrvalé a opakující se. Pravidlem pro placení výživného v *České republice* je, že se výživné plní v pravidelných dávkách, které jsou splatné vždy na měsíc dopředu, ledaže soud rozhodl jinak (srov. § 921 NOZ). Současně je rozložením plateb výživného do měsíců umožněna pružnější reakce na veškeré změny v kritériích rozhodujících o stanovení výše výživného. Toto uvedené pravidlo o placení výživného v měsíčních splátkách, však připouští výjimku, jejíž využití je zcela svěřeno iniciativě stran. Rozvádějící se nebo již rozvedení manželé se totiž spolu mohou dohodnout, že veškeré v budoucnu splatné výživné uhradí povinný jednorázově. Tuto dohodu lze uzavřít buď kdykoliv po rozvodu jejich manželství nebo v rámci smluveného, tedy nesporného rozvodu dle ust. § 757 NOZ, kdy otázku výživného začlení do smlouvy, která je předložena soudu jako zákonná podmínka tohoto způsobu rozvodu. Jednorázová částka se zde může nepochybně jevit jako druh „vyrovnání“ a tímto způsobem může návrhovatelský manžel přesvědčit druhého manžela, aby s rozvodem souhlasil. Forma této dohody musí být písemná. Zákon dále kogentní normou stanoví, že podpisy účastníků na ní musejí být úředně ověřeny. Nedodržení těchto formálních požadavků by mělo za následek absolutní neplatnost této dohody. Z těchto důvodů lze účastníkům z čistě praktických důvodů doporučit notářský zápis, který by v případě neplnění závazků ve smlouvě představoval tzv. exekuční titul ve smyslu ust. § 274 písm. e) o.s.ř.

3.3.5 Tvrdoštní klauzule

V právních řádech, které upravují rozvod na základě manželského provinění je pravidlem, že vinný manžel nemá nárok na výživné od svého bývalého manžela.²³⁵

Ve *Francii* není nárok na výživné závislý na tom, kdo zavinil rozvod manželství. Může tak dojít poměrně k paradoxní situaci, kdy ten z manželů, který se výrazně provinil a zapříčinil tak rozpad manželského svazku, může od druhého manžela výživné dostávat, a to je-li v tíživé situaci a zároveň není schopen dosáhnout dostatečného příjmu. Pokud byl rozvod manželství vysloven z důvodu viny na straně obou manželů, mohou jeho nárok uplatňovat oba.

I v *Portugalsku* si může, za určitých předpokladů, výživné nárokovat vinný manžel. Mezi tyto předpoklady patří např. skutečnost, že manželství trvalo delší dobu a tento vinný manžel přispěl k profesnímu postavení druhého manžela.

V právních řádech Norska a Dánska²³⁶, kde při rozvodu manželství nehraje vina žádnou roli, je otázka viny irelevantní i pro určení výživného bývalého manžela. Ačkoli v Anglii a Walesu je obecně pro určení výživného vina nepodstatná, může být v určitých extrémních případech nevhodné chování oprávněného bráno v potaz.

V některých právních systémech však hraje vina při určování výživného podstatnou roli. Tak je tomu v *Polsku*, za situace, kdy soud ve svém rozhodnutí o rozvodu manželství určí, který z manželů rozvrat manželství zavinil. Tento manžel, který je zodpovědný za rozpad manželství, je pak povinován k placení výživného manželovi, pro něhož rozvod znamená podstatné zhoršení hmotné situace, ačkoli se tento manžel nenachází v hmotné nouzi. Vinný manžel je tak povinen druhého manžela náležitě zabezpečit, přiznání

²³⁵ Z této koncepce vychází např. belgický občanský zákoník, který v souvislosti s rozvodem na základě viny stanoví, že výživné může být požadováno pouze nevinným manželem a poskytováno tím, komu byla rozvodem prokázána vina na rozpadu manželského soužití. Pokud byl rozvod vysloven z důvodu viny na straně obou manželů, ztratí belgičtí manželé oba nárok na výživné.

²³⁶ Do roku 1969 nemohlo být výživné přiznáno straně, která byla shledána vinnou z rozvodu.

výživného tak bude odmítnuto, pokud je nárokují manžel, který byl uznán výlučně vinným z rozvratu manželského soužití.

Majorita evropských právních systémů, která zakotvuje tvrdostní klauzuli ji interpretuje velmi striktně. V *Nizozemí* soud bere na zřetel chování oprávněného nejen za trvání manželství, ale i po něm, výživné pak nepřizná, pokud v chování oprávněného shledá závažné pochybení.²³⁷ Neobvyklou úpravu zvolil *italský* zákonodárce, když vina na rozpadu manželství a skutečnost, že se oprávněný k povinnému nevhodně choval, nejsou důvodem pro nepřiznání výživného, ale pouze k jeho snížení.

Negativní klauzuli ekvity obsahuje také *německý* občanský zákoník. Podle ní lze nárok na výživné odepřít, i když by jinak pro jeho přiznání byly zákonné předpoklady, či poskytování výživného časově omezit, byl-li oprávněný uznán vinným ze spáchání úmyslného trestného činu proti povinnému nebo jeho blízkým, pokud si oprávněný svoji potřebnost zavinil sám, neplnil po delší dobu v manželství svou vyživovací povinnost, úmyslně nedbal závažných majetkových zájmů povinného a nebo žije ve stabilním společenství, tedy zejména pokud žije s jiným partnerem. Dále německý občanský zákoník obsahuje tzv. generální klauzuli, kterou definuje tak, že nárok na výživné nevznikne, pokud existuje i jiný případ než vyjmenovaný, který ovšem svědčí o tvrdosti v neprospěch povinného.

Vzhledem k tomu, že Principy Evropského rodinného práva zvolily koncepci rozvodu bez ohledu na vinu manželů, je odloučení od koncepce viny zvoleno i pro úpravu výživného mezi rozvedenými manžely. Jak již bylo uvedeno, nehraje vina jednoho z manželů na skončení manželství při určování výživného žádnou roli. Na druhé straně byla do Principů vložena tzv. tvrdostní klauzule, jejíž aplikace způsobuje nepřiznání nároku, nebo jeho časové omezení. Jedná se o takové chování na straně oprávněného, jako je například týrání, domácí násilí atd.

²³⁷ Nejvyšší soud jako závažné pochybení v chování oprávněného judikoval opakovaně např. nevěru oprávněného manžela, fyzické násilí vůči povinnému, ale i dokonce šíření pomluv o povinném.

Pouze takové chování oprávněného, které je natolik závažné, že výživné nemůže být přiznáno vůbec, nebo v poskytování výživného nelze pokračovat, by mělo být bráno v úvahu.

Principy Evropského práva tedy u institutu vyživovací povinnosti zcela opačně než české právo definují tzv. tvrdostní klauzuli. Dalo by se říci, že Principy formulují negativní tvrdostní klauzuli.

Dřívější právní úprava ZoR stanovila, že výživné nemůže být přiznáno, jestliže by to bylo v rozporu s dobrými mravy²³⁸. Úprava v NOZ, která se inspirovala právem německého občanského zákoníku, dobré mravy konkretizuje a vykládá v podobě demonstrativního výčtu skutečností, které musí být soudem uváženy při rozhodování, má-li rozvedený manžel právo na výživné popřípadě v jaké výši. Kromě doby po kterou manželství trvalo a doby, po kterou je rozvedeno, jsou to v souladu s ust. § 760 odst. 2 okolnosti zda:

- a) si rozvedený manžel neopatřil přiměřené zaměstnání, přestože mu v tom nebránila závažná překážka,
- b) si rozvedený manžel mohl výživu zajistit řádným hospodařením s vlastním majetkem,
- c) se rozvedený manžel podílel v době trvání manželství na péči o rodinnou domácnost,
- d) se rozvedený manžel nedopustil vůči bývalému manželu nebo osobě mu blízké činu povahy trestného činu nebo
- e) je dán jiný obdobně závažný důvod.

Tento demonstrativní výčet je de facto interpretací korektivu dobrých mravů výslovným zakotvením skutečností, které v minulých letech vymezila soudní judikatura.²³⁹ Nová

²³⁸ Srov. § 96 odst. 2 ZOR.

²³⁹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. listopadu 2002, sp. zn. 33 Odo 642/2002 nebo rozhodnutí NS č. 2/1966, které stanovilo, že kriminální chování bývalého ženy, kvůli kterému přišla o zaměstnání, může být důvodem postačujícím pro zamítnutí nároku na výživné.

právní úprava výživného mezi rozvedenými manžely, tak de facto tyto v praxi aplikované zásady zakotvila *expressis verbis* přímo do zákona a vymezila tak často obtížně uchopitelné kritérium dobrých mravů.²⁴⁰

3.3.6 Konkurence nároků na výživné

Jednotlivé druhy výživného se v některých případech navzájem setkávají tím způsobem, že jsou současně splněny podmínky pro více z nich. V takových případech mluvíme o střetu či konkurenci vyživovacích povinností nebo nároků na výživné. Řešení těchto střetů mezi jednotlivými druhy výživného je důležité zejména proto, že evropské právní řády upravují pro každý druh výživného jinak podmínky jeho vzniku a trvání, i jeho rozsahu. Při řešení těchto střetů jde o stanovení konkurence nebo jiného vztahu mezi jednotlivými druhy výživného.

Výživné rozvedeného manžela versus výživné dětí

Z hlediska pořadí jednotlivých druhů vyživovacích povinností, při jejich vzájemné konkurenci, má v evropských zemích prioritní postavení *výživné pro nezletilé dítě*.

Důsledkem této koncepce je, že majoritní část evropských legislativ stanovuje prioritu vyživovací povinnosti k nezletilým dětem před vyživovací povinností k bývalému manželovi. Tak tomu je v např. v *Itálii, Dánsku, Norsku, Anglii a Walesu*. Na druhou stranu *německá, polská a ruská* legislativa staví výživné nezletilého dítěte a bývalého manžela na stejnou úroveň.

Co se nároku zletilého dítěte na výživné týče, tak např. *německý* občanský zákoník studujícímu dítěti ve věku do 21 let, které bydlí s rodiči, přiznává výživné ve stejném rozsahu jako má nezletilé dítě. Jako hlavní důvod pro poskytování výživného již zletilému dítěti, spatřují evropské právní řády především přípravu na jeho budoucí povolání. Dalším

²⁴⁰ Viz ELIÁŠ, Karel a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012. s. 332.

důvodem je např. postižení zletilého dítěte. Oba tyto důvody musí způsobit neschopnost zletilého dítěte zajistit si svou vlastní výživu. Tato koncepce je bezesporu odrazem stavu národních vzdělávacích a sociálních systémů.

Vyživovací povinnost vůči nezletilým dětem vyplývá z institutu rodičovské zodpovědnosti a její přednostní postavení je dáno její společensko-ekonomickou funkcí. Z této koncepce vycházejí i Principy Evropského rodinného práva, které při vzájemném střetu vyživovací povinnosti k rozvedenému manželovi a vyživovací povinnosti k nezletilému dítěti, stanovují v čl. 2:7 prioritu vyživovací povinnosti rodičů k dětem. Výklad pojmu „nezletilé dítě“ je opět ponechán národním právním řádům. Nicméně nárok na výživné dětí, které v okamžiku dosažení zletilosti navštěvují školu a připravují se tak na budoucí povolání, by měl být posuzován stejně jako nárok na výživné pro nezletilé.

Právní úprava v *České republice* deklaruje absolutní přednost nároku dítěte na výživné před nárokem rozvedeného manžela. V této situaci není důležité, zda se jedná o zletilé či nezletilé dítě, které není plně svéprávné. NOZ mezi dětmi zletilými a nezletilými sice diferencuje, avšak pro uplatnění institutu vyživovací povinnosti rodičů k dětem hraje hranice osmnácti let roli, spíše v rovině procesní. Priorita vyživovací povinnosti rodičů k dětem, ať již nezletilým nebo zletilým, které nejsou schopny se samy žít, se při vzájemném střetu vyživovacích povinností projevuje tím, že žádná z jiných vyživovacích povinností tuto vyživovací povinnost předejít nemůže.

Výživné rozvedeného manžela versus výživné mezi manžely

V souvislosti s uzavřením nového manželství povinným se nabízí otázka, zda má nárok rozvedeného manžela přednostní postavení před nárokem manžela nového. *Polsko*

a *Rusko*²⁴¹ přisuzují oběma nárokům stejnou váhu, *Dánsko*²⁴² a *Nizozemí* při posuzování možností povinného platit svému bývalému manželovi výživné, berou nové manželství povinného v potaz, stejně tak jako *Itálie*, kde dle judikatury, nemá být dřívější rodina povinného v horším postavení, než rodina současná.

Německá právní úprava stanovuje, že v případě, že bylo výživné rozvedeného manžela stanoveno v souvislosti s jeho hmotnou nouzí, tedy nedostačujícími příjmy, má nárok rozvedeného manžela přednost před nárokem manžela nového.

V souladu s čl. 2:7 (b) Principů Evropského rodinného práva by měl příslušný orgán při posuzování schopností a možností povinného přihlížet k vyživovací povinnosti povinného vůči novému manželovi, kterou automaticky nové manželství vyvolalo. Otázka konkurence těchto dvou nároků nabývá na aktuálnosti, pokud možnosti povinného jsou omezené. CEFL v tomto směru zaujala stanovisko, že vyživovací povinnost vůči bývalému manželovi nemá přednost před vyživovací povinností vůči manželovi novému. Oba tyto nároky staví na stejnou úroveň. Nicméně Principy Evropského rodinného práva toto pravidlo výslovně nestanovují a pouze deklarují nutnost příslušného orgánu brát v potaz vyživovací povinnost, která povinnému vznikla uzavřením nového manželství.

Česká právní úprava nepřisuzuje nároku na výživné rozvedeného manžela přednost před nárokem manžela nového být vyživován. Avšak při stanovení rozsahu vyživovací povinnosti rozvedeného manžela, je třeba zhodnotit i jeho případnou vyživovací povinnost k novému manželovi. Je nutné zdůraznit, že výživné rozvedeného manžela nesmí být stanoveno v takové výši, která by ohrozila plnění dalších vyživovacích povinností.

²⁴¹ ANTOKOLSKAIA, Masha. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Russia*. Molengraaff Institute for Private Law, University of Utrecht. 2002, s. 39.

²⁴² LUND-ANDERSEN, Ingrid, KRABBE, Lise. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Denmark*. [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce.pdf>

Výživné rozvedeného manžela versus výživné ostatních příbuzných

Co se týče konkurence nároku na výživné rozvedeného manžela a nároků ostatních příbuzných, kteří jsou rovněž oprávněni k výživnému, ponechávají Principy řešení této otázky národním právním řádům.

Některé právní řády, jako *Dánsko*, *Norsko* či *Anglie a Wales*²⁴³, vůbec vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými neznají.

Je obecným pravidlem, že co se týče konkurence nároku na výživné rozvedeného manžela a nároků ostatních příbuzných, kteří jsou rovněž oprávněni k výživnému, má nárok rozvedeného manžela prioritní postavení. Tak je tomu např. ve *Francii*, *Německu*, *Itálii*, *Nizozemí*.

Ačkoli NOZ nemá v tomto ohledu výslovné ustanovení, předchází vyživovací povinnost rozvedeného manžela přispívat na výživu vyživovací povinnosti rodičů. Tato priorita nepřímě vyplývá z ustanovení § 910 odst. 4, podle něhož vyživovací povinnost předků následuje až za vyživovací povinností potomků, z čehož lze dovodit, že má-li vyživovací povinnost rozvedeného manžela přednost před vyživovací povinností dětí, má ji i před vyživovací povinností rodičů k dětem. Typicky u tzv. studentských manželství si lze představit případ, kdy po rozvodu tohoto manželství rozvedený manžel není schopen výživné poskytovat a nastupuje tak vyživovací povinnost rodičů ke zletilému studujícímu dítěti (do roku 1990 se takové případy objevovaly častěji, dnes jsou spíše výjimečné).

3.3.7 Doba trvání vyživovací povinnosti

Uzavření manželství přináší povinnost každého z manželů podílet se na uspokojování potřeb manžela druhého. Otázkou však je, zda je žádoucí, aby tato povinnost pokračovala i po skončení manželství, a to bez jakýchkoli časových limitů. Je spravedlivé aby

²⁴³ Avšak skutečnost, že se povinný finančně podílí na výživě svých rodičů z důvodů vysokého věku nebo nemohoucnosti, je brána při stanovení výživného na rozvedeného manžela v potaz.

rozvedení manželé byli svázání celoživotní vyživovací povinností nebo by mělo být poskytování výživného rozvedenému manželovi časově limitováno?

Obecně lze však říci, že většina evropských jurisdikcí připouští, že nárok na výživné rozvedeného manžela může existovat po celou dobu, co jsou splněny podmínky pro jeho přiznání. Časově tento nárok tedy nelimitují.

Specifickou úpravu má v tomto směru *Nizozemí*, kde poskytování výživného je imitováno lhůtou deseti let, avšak připouští se výjimečně přiznání výživného na dobu dvanácti let, a to v případě, že po rozvodu manželství dojde k narození dítěte rozvedených manželů.²⁴⁴

V *Norsku* bývá v souladu s manželským zákonem výživné nařízeno obvykle na dobu nepřesahující tři roky, avšak trvalo-li manželství delší dobu může být výživné nařízeno na delší období nebo i bez časového omezení.²⁴⁵ *Dánsko* stanoví maximální dobu pro přiznání výživného v délce deseti let, avšak za výjimečných okolností může být toto výživné přiznáno na dobu neomezenou.

Délka poskytování výživné rozvedeného manžela v *Itálii* závisí na důvodech manželského rozvratu a doby po kterou manželství trvalo. V této souvislosti nelze nezmínit průlomový rozsudek Kasačního soudu z roku 2000, který jako precedent určil i tzv. doživotní rentu pro manželku.²⁴⁶ Avšak současná odborná veřejnost zastává názor, že výživné by mělo být limitováno časem. Pokud tedy může být předvídaná budoucí událost, která by ukončila potřebu výživného (např. datum, kdy se manžel pobírající

²⁴⁴ BOELE-WOELKI, Katharina a kol. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. The Netherlands*. Molengraaff Institute for Private Law, University of Utrecht. 2002, s. 28.

²⁴⁵ Pravidla pro trvání výživného pro bývalého manžela, tak jak je upravuje norský manželský zákon z roku 1991 byla předmětem kritiky, neboť nebrala v úvahu dostatečně ženy, které po dlouhou dobu pracovaly v domácnosti a měly pouze malé možnosti žít se samy. Výsledkem kritiky byla v roce 1998 novelizace ustanovení § 81, které nyní stanoví, že pokud manželství trvalo delší dobu, může být výživné stanoveno i na delší dobu bez časového omezení.

²⁴⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Vztahy mezi manžely, odluka a rozvod podle italského rodinného práva*. Právní rozhledy, 2002, č. 1, s. 24.

výživné stane oprávněným ze starobního důvodu), je doporučováno, aby výživné bylo přiznáno pouze k tomuto datu.

Ve všeobecnosti můžeme lhůty, které evropský zákonodárce vymezuje pro trvání vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely, členit na dva druhy. Účelem jedněch je, aby se v jejich průběhu oprávněný rozvedený manžel osamostatnil a druhé mají být jakýmsi „vyrovnáním“ za nepatřičné chování bývalého manžela.

Tak je tomu i v *Polsku*, kdy o časově ohraničené povinnosti hovoříme pouze v souvislosti s tzv. prostým výživným, tedy s výživným, kdy povinný nebyl shledán vinným z rozvratu manželství. V takovém případě je vyživovací povinnost limitována lhůtou pěti let od rozvodu manželství. Soud může tuto dobu prodloužit, pokud oprávněný rozvedený manžel není z objektivních důvodů schopný sám se živit ani po uplynutí této doby, avšak musí se jednat o výjimečné okolnosti.²⁴⁷

Je obecným pravidlem, že nárok na výživné rozvedeného manžela, dle *německé* právní úpravy existuje pouze v případě, že důvody pro jeho vznik jsou dány již během manželství. Pokud důvody nastanou později, nemusí povinný výživné hradit. Časově omezené je však jen výživné, které bylo přiznáno z důvodů rozdílu v příjmech, při ostatních nárocích na výživné (např. výživné z důvodu stáří, nemoci) může být přiznání výživného omezeno jen rozhodnutím soudu. Zpravidla je však výživné po rozvodu stanoveno na určitou dobu, když po jejím uplynutí je snižováno nebo zrušeno.²⁴⁸

Principy Evropského rodinného práva v čl. 2:9 deklarují pravidlo, že výživné by mělo být přiznáno na časově omezenou dobu, avšak připouštějí, ve výjimečných situacích i přiznání výživného bez časového omezení.

²⁴⁷ Soudy pod pojmem „výjimečné okolnosti“ judikovaly nejčastěji takové okolnosti jakými je stáří či onemocnění vážnou chorobou.

²⁴⁸ V podrobnostech viz WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rozvodová úprava a právní následky rozvodu v Německu*. Právní fórum, 2006, roč.3, č.6, s. 193-203.

Základní ustanovení NOZ o vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely vycházející z faktu, že oprávněný není schopen sám se živit, nemá žádný časový limit. Nárok na výživné zaniká pokud zaniknou podmínky, na základě nichž bylo výživné přiznáno (např. finanční situace oprávněného se zlepší).²⁴⁹ V ust. § 760 odst. 2 NOZ je však deklarována povinnost soudu při rozhodování o výživném, případně jeho výši, vzít v potaz jak dlouho je manželství rozvedeno. Tato doba má však význam pouze pro určení, zda je nárok na výživné dán, avšak soud nemůže rozhodnout o časovém ohraničení doby nároku, pokud ten bude přiznán. Doba výživného je omezena pouze v případě tzv. sankčního výživného podle § 762 odst. 1, a to na dobu 3 let od rozvodu pro manžela, který rozvat převážně nezapříčinil nebo s rozvodem nesouhlasil a kterému byla rozvodem způsobená závažná újma, přičemž výživné je stanoveno v rozsahu stejné životní úrovně bývalých manželů. Zákonodárce tříletou dobu (kterou již stanovil ZoR) shledal opětovně jako dostačující k tomu, aby škodlivé následky stíhající rozvedeného manžela byly i jeho osobními aktivitami překonány. Pokud by i po uplynutí této lhůty oprávněný manžel nebyl schopen sám se živit, nic nebrání tomu, aby soud znovu o výživném rozvedeného manžela rozhodoval, a to podle § 760 NOZ.

V návaznosti na předchozí odstavce lze říci, že i když některá evropská jurisdikce stanovuje maximální délku pro poskytování výživného bývalému manželovi, je vždy na kompetentnímu orgánu, aby rozhodnul o časovém horizontu poskytování výživného.

3.3.8 Zánik vyživovací povinnosti

Otázku zániku vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely spojují sledované evropské právní úpravy s následujícími skutečnostmi:

- a) založení nového manželství nebo jiného nesezdaného soužití oprávněným,
- b) smrt oprávněného nebo povinného,

²⁴⁹ Dané lze demonstrovat na situaci, kdy oprávněný trpí duševní poruchou a je umístěn do institucionální péče, povinnost vyživovat ho bude s velkou pravděpodobností trvat, za předpokladu, že povinný je schopen výživné platit, až do jeho smrti.

c) chování oprávněného, které lze považovat za závadné

Jestli lze nový vztah oprávněného hodnotit jako změnu poměrů, která vyvolá zánik vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely, záleží na typu partnerského soužití, v jakém se oprávněný nachází. Nebylo by spravedlivé, aby právo na výživné rozvedeného manžela přetrvávalo i v době, kdy již oprávněný uzavřel nové manželství. Tato zásada je promítnuta téměř do všech evropských právních řádů. Avšak ve *Francii* není s uzavřením nového manželství oprávněným spojen zánik vyživovací povinnosti bývalého manžela.

Pokud tedy oprávněný uzavře nové manželství, je téměř vždy pravidlem, že výživné mezi bývalými manžely zanikne. Je ostatně věcí oprávněného manžela, „čemu dá přednost“, zda zájmu na materiálním zajištění plynoucím z předchozího manželství, anebo novým, spíš citovým vztahům.²⁵⁰ V zemích, kde je uzákoněno registrované partnerství, zaniká výživné vstupem oprávněného do tohoto svazku.

Nárok na výživné se v případě rozvodu nového manželství oprávněného zpravidla neobnovuje. Výjimkou je v tomhle směru *německá úprava*, když nárok na výživné proti dřívějšímu manželovi může vzniknout v případě rozvodu nového manželství oprávněného, když ten není schopen pracovat z důvodů péče o dítě pocházejícího z předchozího manželství.

I když je v současné době, trendem manželství neuzavírat a žít v nesezdaném soužití, je pravidlem, že zánik výživného rozvedeného manžela tato skutečnost nezpůsobuje. Avšak evropské právní úpravy tuto skutečnost vnímají jako změnu okolností, díky které může být výživné sníženo nebo zrušeno. Výslovné ustanovení o tom, že výživné rozvedeného manžela zaniká, pokud oprávněný žije v nesezdaném soužití, které vykazuje znaky manželství nebo registrovaného partnerství má *nizozemská* právní úprava. *Norský* manželský zákon zase stanoví, že pokud oprávněný vstoupí do dlouhotrvajícího neformálního svazku, je na rozhodnutí soudu, zda výživné sníží nebo zruší. Avšak právní vědou je doporučováno pravidlo, že vztah, který trvá déle než dva roky, by měl být brán

²⁵⁰ Viz HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Zákon o rodině: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2001, Beckova edice Komentované zákony. s 363.

v úvahu.²⁵¹ *Italská* legislativa výslovně neřeší co se děje s nárokem na výživné rozvedeného manžela, pokud oprávněný žije v partnerském vztahu. Judikatura se však přiklání k tomu, že takový partnerský vztah může vést k redukci výživného nebo dokonce k zamítnutí návrhu na jeho přiznání.

Principy Evropského rodinného práva ve svém čl. 2:9 se založením nového manželství či dlouhodobého vztahu, a to i neformálního, na straně oprávněného, spojují ukončení vyživovací povinnosti rozvedeného manžela, která se neobnovuje.

NOZ nepřinesl žádné změny v úpravě zániku práva rozvedeného manžela na výživné. Ustanovení § 763 NOZ navazuje na úpravu v ZoR, když ji doplňuje o formulaci, že právo na výživné zanikne také uzavřením registrovaného partnerství. Vyživovací povinnost tak zaniká jednou provždy.

Je pravidlem, že vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely zaniká též smrtí jednoho z nich. Povinnost poskytovat výživné nebo právo na plnění nepřechází na dědice. Smrt oprávněného nebo povinného vede k zániku nároku na výživné ve většině sledovaných evropských státech.

Smrtí oprávněného manžela zaniká nárok na výživné i v *Německu*, nicméně smrtí povinného manžela vyživovací povinnost nezaniká, ale přechází na dědice. Vyživovací povinnost dědice pak zanikne, jakmile zaplatí oprávněnému jednorázovou částku, která představuje podíl oprávněného manžela na dědictví v době smrti povinného manžela, pokud by manželství existovalo.

Jak bylo zmíněno, je ve *Francii* možné poskytovat výživné i ve smíšené formě (např. užívací právo k bytu a měsíční renta). Nárok na plnění z tohoto výživného je převoditelný a v případě smrti povinného manžela přechází tato povinnost na jeho dědice, a to do výše pozůstalostních aktiv. Pokud výživné bylo rozloženo do pravidelných splátek, stává se smrtí povinného celá suma splatná a mělo-li výživné formu renty, je

²⁵¹ SVERDRUP, Tone. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Norway*. Departement of Private Law, Faculty of Law, University of Oslo, 2002, s. 24.

v takovém případě nahrazeno rovněž okamžitě splatným kapitálem.²⁵² Stejně tak smrtí povinného manžela automaticky nezaniká vyživovací povinnost v *Anglii a Walesu* a v *Itálii*, kde soud může po smrti povinného stanovit, že pravidelné dávky výživného se budou hradit oprávněnému z dědictví.

3.3.9 Dohody o výživném

Je pravidlem, že evropské právní řády umožňují manželům uzavření dohody ohledně výživného po rozvodu. Jak již bylo uvedeno, právo by mělo manželům garantovat, aby si v rámci dohody uspořádali své budoucí poměry komplexně a konečně tak, aby tato dohoda mohla vytvořit základ pro budování nového nekonfliktního vztahu.

Většina evropských legislativ jako je např. *Dánsko, Německo, Nizozemí, Anglie a Wales, Polsko*, zaujímá k otázce dohod o výživném rozvedeného manžela velmi liberální postoj a uzavření takové dohody připouští bez ohledu na důvod rozvodu.

Naproti tomu ve *Francii* občanský zákoník přisuzuje závaznost dohody o výživném pouze v případě rozvodu po vzájemném souhlasu manželů (*par consentement mutuel*), když tato musí být soudem schválena, přičemž soud zkoumá, zda není pro jednu ze stran příliš nevýhodná. V rámci uzavřené a schválené dohody si manželé také mohou ujednat možnost změnit výši či délku vyplacení výživného, pokud dojde ke změně příjmů na straně povinného. Soud pak jediným rozsudkem manželství rozvede a zároveň tuto dohodu schválí. Proti tomuto rozhodnutí soudu není odvolání přípustné.²⁵³

V *italské* literatuře, podpořené judikaturou Nejvyššího soudu Italské republiky, se lze dokonce setkat s názory obhajujícími neplatnost úmluv uzavíraných mezi manžely týkající se výživného pro případ eventuálního rozvodu, a to z důvodu zákazu „manipulace

²⁵² Viz ELISCHER, David. *Nová právní úprava rozvodu ve Francii*. Op. cit. s. 260-263.

²⁵³ Ačkoliv by se mohlo toto ustanovení pro svoji absolutnost zdát přehnaně tvrdé, nelze opomenout fakt, že dohoda je schvalována soudem, který dbá přitom především na spravedlivé uspořádání práv a povinností jak mezi manžely, tak ve vztahu k dětem. Navíc je zde stanoveno též obligatorní zastoupení advokátem.

se statusem“ a zákazu jeho „komercializace“. Obdobné restriktivní názory jsou spojovány i s předmanželskými smlouvami, stejně tak i se smlouvami týkajícími se majetkového uspořádání pro případ rozvodu.²⁵⁴

Stát od státu se však liší v otázkách, kdy dohoda o výživném mezi rozvedenými manžely může být uzavřena, stejně tak státy diferencují požadavky na obsah a formu takové dohody. Různě je řešena otázka kontroly takových dohod státním orgánem.

Otázku časového uzavření dohody o výživném řeší evropské právní řády nejednotně. Některé, jako *Německo* a *Rusko*, připouštějí uzavření takové dohody kdykoliv, tj. jak před uzavřením manželství, během manželství, tak i v rámci rozvodového řízení nebo po rozvodu.

Svojí úpravou výživného specifická *Francie* neumožňuje uzavření dohody o výživném jindy než při rozvodovém řízení. Podobně i v *Polsku* není umožněno manželům uzavřít dohodu o výživném dříve než je zahájeno rozvodové řízení. Častým argumentem pro toto omezení autonomie vůle manželů bývá tvrzení, že dohody, které byly mezi manžely uzavřeny mnoho let před samotným rozvodem a v kterých se např. jeden z manželů vzdává práva na výživné, nemohou předvídat finanční situaci manžela, v které se ocitne po rozvodu manželství.

V této souvislosti je vhodné dodat, že např. *německá* právní úprava shledává dohody, které zahrnují vzdání práva na výživné neplatnými pro rozpor s dobrými mravy. Stejně tak se ke vzdání práva na výživné postavila i *dánská* právní úprava.

Obecně platí, že dohody o výživném nemají žádnou předepsanou formu a je na manželech, zda pro dohodu zvolí písemnou nebo ústní formu. Ovšem je třeba říct, že je časté, že tyto dohody jsou sepisovány notářem nebo alespoň s pomocí právníka. *Francie* požaduje uzavření dohody formou notářského zápisu v případě, že je její součástí nemovitost.

²⁵⁴ K tomu blíže KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Vztahy mezi manžely, odluka a rozvod podle italského rodinného práva*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví, Praha: Beck, 2002, Roč. 10, č. 1, s. 21-24.

V této souvislosti se nabízí otázka, zda je nutné, aby dohody byly schváleny kompetentním orgánem. Jsou tyto dohody právně závazné nebo potřebují schválení příslušného státního orgánu?

Pokud jde o úlohu soudu (popř. správního orgánu) při předkládání dohod upravujících výživné mezi rozvedenými manžely, lze se v evropském zákonodárství setkat s různými přístupy, počínaje již zmíněným *francouzským* přístupem, který pravomoc soudu v této otázce pojímá velmi široce, neboť u dohod přezkoumává, zda dostatečně zabezpečují zájmy dětí, až po přístup *Dánska* či *Norska*, které přezkoumávání těchto dohod vůbec nepředpokládají.

Principy Evropského rodinného práva ve svém čl. 2:10 staví na smluvní svobodě manželů upravit si výživné po rozvodu. Plně tedy respektují princip *autonomie vůle* a smluvní volnost manželů. Manželé mohou uzavřít dohodu, která bude obsahovat výši výživného, délku jeho trvání vyživovací povinnosti a případné vzdání se práva na výživné. Co se týká formy dohod upravující právní následky rozvodu, stanoví Principy písemnou formu. Výhody psaného dokumentu jsou zřejmé. Písemný dokument vyjadřuje vážnější úmysl a dobře poslouží jako důkaz obsahu. Taková dohoda by měla podléhat schválení kompetentním orgánem.

Jde-li o *český* právní řád, tak v souvislosti se smluveným neboli nesporným rozvodem podle § 757 NOZ je do něj zakotvena i možnost rozvedených manželů dohodnout se na poskytnutí výživného pro dobu po rozvodu. Výživné může být poskytnuto také formou jednorázové částky – tzv. odbytného. Jedná se o způsob plnění výživného pro dobu po rozvodu s tím, že zákon výslovně stanoví, že poskytnutím odbytného právo na výživné zaniká (srov. § 761 odst. 1 NOZ). Bude tedy záležet na manželech samotných, na projevech jejich autonomie vůle, a také na způsobu vypořádání společného jmění manželů a práv a povinností společného bydlení, zda při koncipování „před-rozvodové“ smlouvy využijí možnost odbytného s rizikem nemožnosti uplatnění *clausula rebus sic*

stantibus, anebo zda stanoví výživné pro dobu po rozvodu tradičně v pravidelných splátkách.²⁵⁵

Pokud pak jde o výši jak jednorázové platby, tak pravidelných měsíčních plateb, lze mít za to, že je možné ponechat prostor plnému uplatnění autonomie vůle a smluvní volnosti manželů v rámci „před-rozvodové smlouvy“.²⁵⁶

Jak již bylo zmíněno NOZ umožňuje manželům aby uzavřeli smlouvu, do které by kromě vypořádání vzájemných majetkových poměrů a práv společného bydlení pro dobu po rozvodu, pojali také vyživovací povinnost pro dobu po tomto rozvodu. Je však také možné, že dohodu o výživném uzavřou již rozvedení manželé. Je tedy na manželech samotných, zda využijí prostoru pro uplatnění autonomie vůle a smluvní volnosti za účelem dosažení komplexního a konečného řešení vztahů založených manželstvím v rámci „před-rozvodové“ nebo „po-rozvodové“ smlouvy, nebo zda otázku výživného ponechají dlouhodobě smluvně neřešenou, anebo zda se až po vlastním rozvodu obrátí na soud.

Jako problematické se však může jevit výslovné „vzdání se práva na výživné“ v „před-rozvodové smlouvě“, neboť teoreticky vzato, právo na výživné rozvedeného manžela vznikne až po rozvodu a nerozvedený manžel se s ohledem na limit daný ustanovením občanského závazkového práva nemůže vzdát práva, které mu vznikne teprve v budoucnu. Právě proto, že právo na výživné rozvedeného manžela vzniká až po rozvodu, může být smlouva o výživném pro dobu po rozvodu koncipována pouze s odkládací podmínkou (§ 548 NOZ).

²⁵⁵ V podrobnostech srov. KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely podle velké novely zákona o rodině účinné k 1.8.1998*. Právní rozhledy, 1998, č.8. Ze starší literatury k problematice výživného mezi rozvedenými manžely srov. dílo NOVÁ, Hana a TĚŽKÁ, Olga. *Vyživovací povinnost: praktická příručka s judikaturou a vzory*. Linde 1. vyd. Praha: Linde, 1995, s. 157 a násl.

²⁵⁶ V této souvislosti bylo konstatováno, že by bylo vhodné v „před-rozvodových“ smlouvách uvést, zda dohodnuté výživné představuje výživné v rozsahu „přiměřené výživy“, tj. bez časového omezení podle § 760 odst. 1 NOZ nebo výživné v rozsahu „stejně životní úrovně“ po dobu tří let po rozvodu ve smyslu § 762 NOZ. Srov. HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Rodinné právo v aplikační praxi: rozvod, děti, výživné*. Vyd. 1. [Praha]: C.H. Beck, 2000, Edice právních rozhledů; s. 9.

NOZ výslovně nepožaduje písemnou formu dohody o výživném pro rozvedeného manžela. Nicméně pokud je dohoda o výživném součástí před-rozvodové smlouvy v rámci tzv. nesporného rozvodu, stanoví NOZ písemnou formu s úředně ověřenými podpisy (§ 757 NOZ).

Je nepochybné, že ideální variantou řešení manželských sporů je jejich předcházení. Proto by právo mělo proto zaručovat, aby si v rámci dohody mohli manželé upravit poměry osobní i majetkové. Řešení vypořádání vztahů založených manželstvím soudní cestou je nutné chápat jako krajní prostředek.

3.3.10 Shrnutí

Se zánikem manželství zanikají osobní i majetkové vztahy mezi manžely. Důsledkem zániku manželství může být vznik vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely, tedy závazek jednoho z rozvedených manželů přispívat finančně druhému, který není schopen sám se živit. Výživné mezi rozvedenými manžely je součástí všech porovnávaných evropských právních řádů. Evropské právní úpravy se shodují v tom, že se zánikem manželství zaniká i vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely. Jako normativ tak definují zásadu, že každý z rozvedených manželů je povinen hradit si své náklady a potřeby ze svých výlučných prostředků. Avšak jako zmírnění nestejného ekonomického postavení rozvedených manželů zakotvují tento druh výživného.

Odklon od kodifikace viny, jako podmínky nároku na výživné, zaznamenaly všechny evropské řády. Právo na výživné rozvedeného manžela tak již není chápáno jako sankce pro vinného manžela, nýbrž jako kompenzace neschopnosti rozvedeného manžela sám sebe živit, přičemž tato neschopnost je pojmána jako neschopnost pramenící z manželství.

Jde-li pak o vývojové trendy je patrné, že evropským vývojovým trendem je poskytnutí prostoru pro uplatnění autonomie vůle manželů a jejich smluvní volnosti za účelem dosažení komplexního a konečného řešení vztahů založených manželstvím, s co nejmenší intervencí státních orgánů.

4 ZÁVĚR

Jaký je tedy obraz současné situace evropského rodinného práva? Je nepochybné, že konstruktivní přístup odborné veřejnosti, která je v současné době reprezentována především CEFL, dal vzniknout obecným konceptům takových rodinněprávních institutů, jako je rozvod manželství a výživné rozvedeného manžela. Byly to právě Principy Evropského rodinného práva ve věci rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely, které daly zaručeně impuls dalším harmonizačním pracím v oblasti rodinného práva. Nicméně je nepochybné, že institucionální harmonizace hmotného rodinného práva má před sebou ještě dlouhou sjednocující cestu.

V úvodu práce bylo konstatováno, že ta neaspiruje na komparatistickou studii, která by se důkladným způsobem snažila provést rozbor rodinněprávních vztahů vznikajících v krizovém období manželství. Práce byla vedena snahou jednotlivé rozebírané problematiky popsat s ohledem na stěžejní aspekty rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely, se záměrem podat obraz o stavu rodinného práva ve vybraných evropských zemích. Při tom byl kladem důraz na základní objasnění rozdílnosti či podobnosti jednotlivých rodinněprávních evropských legislativ, a to v porovnání s úpravou obsaženou v Principech Evropského rodinného práva.

Analýzou institutu rozvodu bylo zjištěno, že v právních řádech vybraných evropských zemí, dospěl vývoj od rozvodu na principu viny k rozvodu na principu kvalifikovaného rozvratu a k silnějšímu uplatnění autonomie vůle manželů. Současné rozvodového zákonodárství v Evropě tak představuje rozvod na základě zavinění, rozvod v důsledku nenapravitelného rozvratu manželství, rozvod dohodou a i tzv. rozvod na základě pouhého návrhu jednoho z manželů.

Odborná veřejnost léta poukazuje na to, že by mělo být v „krizovém“ období manželství dáno více prostoru autonomii vůle manželů, když právě dohoda je manžely přijímána lépe než autoritativní soudní intervence. Rychlé ukončení nefunkčního manželství spojené s dohodou o všech podstatných otázkách se zánikem manželství souvisejících, je bezesporu žádoucí, i když na druhou stranu však tento směr vyvolává zejména

u konzervativnější laické veřejnosti nesouhlas, který je odůvodněný zejména důrazem na zachování manželství a jeho tradiční hodnoty a trvalý charakter. Administrativní rozvod, který ač je tuzemské právní úpravě doposud neznámý, lze vnímat pozitivně a jeho zakotvení v zahraničních právních úpravách za přínosné.

Evropské právní úpravy se shodují na tom, že se zánikem manželství zanikají osobní i majetkové vztahy mezi manžely, a tedy i vzájemná vyživovací povinnost mezi nimi. Společným znakem pro evropské právní řády, které upravují výživné rozvedeného manžela je to, že potřeba oprávněného, který má nedostatečné zdroje k pokrytí svých důvodných výdajů spojených se živobytím je vyvážena schopností povinného tyto potřeby ekonomicky zabezpečit. Smyslem tedy je chránit sociálně a ekonomicky slabší subjekt. Je nezbytné tedy nalézt vyváženost mezi potřebou bývalého manžela, který je ve špatné životní situaci, mající původ v manželství a odpovědností každého z rozvedených manželů za svůj další život. Otázka trvání a zániku výživného je podrobena úvahami nad tím, zda je žádoucí, aby vyživovací povinnost rozvedeného manžela nebyla časově limitována. Bohužel však většina evropských právních řádů časově nárok na výživné rozvedeného manžela nelimitují, a ten tak může existovat po celou dobu, co jsou splněny podmínky pro jeho přiznání.

Přijetím nového občanského zákoníku došlo sice k podrobnější úpravě výživného mezi rozvedenými manžely, avšak úpravě rozvodu manželství se větších či podstatných změn nedostalo. I tak lze konstatovat, že současná úprava rodinněprávních vztahů vznikajících v krizovém období manželství reaguje na soudobé trendy ve vývoji rodinného práva v Evropě.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Monografie, učebnice a komentáře

ADO, Anatolij Vasil'jevič. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1976, 555 s.

ANTOKOLSKAIA, Masha. *Convergence and divergence of family law in Europe*. Antwerpen: Intersentia, 2007, ISBN 90-509-5690-4.

ANTOKOLSKAIA, Masha. *Harmonisation of family law in Europe : a historical perspective: a tale of two millennia*. Antwerpen: Intersentia, xxviii, 565 p. ISBN 90-509-5576-2.

BOELE-WOELKI, Katharina, MILES, Joanna a SCHERPE, Jens M. *The future of family property in Europe*. Intersentia, xxi, 432 p. European family law series, 29. ISBN 94-000-0054-5.

BOELE-WOELKI, Katharina, MILES, Joanna a SCHERPE, Jens M. *Principles of European family law regarding divorce and maintenance between former spouses*. Antwerp: Intersentia, xii, 170 s. European family law series, 7. ISBN 90-509-5426-X.

BOELE-WOELKI, Katharina, MILES Joanna, SCHERPE, Jens M. *Common core and better law in European family law*. Antwerp: Intersentia, xxi, 372 s. ISBN 9050954758.

BOELE-WOELKI, Katharina. *Perspectives for the unification and harmonisation of family law in Europe*. Antwerp: Intersentia, xxv, 573 s. ISBN 9050952879.

BOELE-WOELKI, K, BRAAT, Bente a SUMNER, Ian. *European family law in action: Vol. I : Volume I. Grounds for divorce*. Antwerp: Intersentia, xxiii, 466 p. European family law series, 7. ISBN 905095295x.

BOELE-WOELKI, Katharina, VERDRUP Tone S, SCHERPE Jens M. *European family law in action ; Vol. II : Maintenance between former spouses*. Antwerp: Intersentia, xxiii, 495 p. European family law series, 7. ISBN 90-509-5296-8.

BOELE-WOELKI, Katharina, FERRAND Frédérique, GONZÁLEZ BEILFUSS Cristina, JÄNTERÄ-JAREBORG, Maarit, LOWE, Nigel, MARTINY, Dieter a PINTENS, Walter *Principles of European family law regarding property relations between spouses*. xiii, 420 pages. European family law series, 33. ISBN 17-806-8152-6.

BĚLOHLÁVEK, Alexander J a SCHELLE Karel. *Nový občanský zákoník: srovnání dosavadní a nové občanskoprávní úpravy včetně předpisů souvisejících*. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2003, 829 s. Právníké sešity, č. 73. ISBN 978-80-7380-413-8.

CRETNEY, S.M. *Principles of family law: first supplement to the seventh edition*. 7th ed. London: Sweet, 2003. ISBN 978-042-1850-408.

ČAPEK, Jan. *Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva: přehled judikatury a nejzávažnějších případů : vzory podání*. 1. vyd. Praha: Linde, 642 s. ISBN 80-856-4764-8.

ČEŠKA, Zdeněk a kol. *Československé rodinné právo*. Praha: Panorama, 1985, 307 s.

ČÍZKOVSKÁ, Věra. *Socialistické majetkové právo manželské: srovnávací studie*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1971. 125 s. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. Monographia; 13.

DEBOVE, Frédéric, SALOMON, Renaud, JANVILLE Thomas. *Droit de la famille*. 8. vyd. Paris: Vuibert, 2012. ISBN 978-231-1009-033.

DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana, FRANCOVÁ, Marie. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, xii, 248 s. ISBN 9788073575861.

EKELAAR, John a KATZ, N., Sanford. *Marriage and cohabitation in contemporary societies: areas of legal, social, and ethical change : an international and interdisciplinary study*. Boston: Butterworths, xviii, 454 p. ISBN 04-098-2860-2.

ELIÁŠ, Karel. *Občanské právo pro každého: pohledem (nejen) tvůrců nového občanského zákoníku*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013, 315 s. ISBN 9788074780134.

ELIÁŠ, Karel a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. 1. vyd. Praha: Linde, 2001, 302 s. ISBN 8072013130.

ELIÁŠ, Karel. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, 1119 s. ISBN 9788072089222.

GLENDON, Mary Ann. *The transformation of family law: state, law, and family in the United States and western Europe*. Chicago: University of Chicago Press, xv, 320 p. ISBN 02-262-9969-4.

HADERKA, Jiří. *Rozvod v současném světě*. Praha: SEVT, 1986, 186 s.

HADERKA, Jiří. *Rozvod v současném světě*. Praha: Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1989, 360 s. Příručky ministerstva spravedlnosti ČSR, Svazek 49.

HOLUB, Milan, NOVÁ, Hana. *Zákon o rodině: komentář a předpisy související*. 6. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.2.2004. Praha: Linde, 2004. 751 s. ISBN 80-7201-451.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Dítě, rodina, stát: (úvahy nad právním postavením dítěte)*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 160 s. ISBN 8021006943.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka. *České rodinné právo*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 312 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 198. ISBN 80-723-9003-1.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka. *České rodinné právo: rozvod, děti, výživné*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 398 s. Edice Právních rozhledů, č. 198. ISBN 80-723-9192-5.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka. *Zákon o rodině: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 1998, xxii, 428 s. Beckova edice Komentované zákony, č. 198. ISBN 80-717-9448-1.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a KRÁLÍČKOVÁ Zdeňka. *Rodinné právo v aplikační praxi: rozvod, děti, výživné*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 1998, 41 s. Edice Právních rozhledů, č. 198. ISBN 80-717-9293-4.

HURDÍK, Jan. *Zásady soukromého práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 168 s. ISBN 8021020016.

KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1989, xvi, 248 s. Právnícké učebnice (C.H. Beck), Svazek 49. ISBN 34-064-1253-X.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Autonomie vůle v rodinném právu v česko-italském porovnání: úvod do srovnávací právní vědy*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2003, 264 s. Spisy Právnícké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 267. ISBN 80-210-3093-3.

LOWE, Nigel a DOUGLAS Gillian. *The continuing evolution of family law*. Bristol: Family Law, 2009, 305 p. ISBN 18-466-1169-5.

MAGNUS, Ulrich a Peter MANKOWSKI. *Brussels IIbis regulation*. Munich: Sellier European Law Publishers, xxxviii, 506 p. European commentaries on private international law, v. 2. ISBN 9783935808330.

MALENOVSKÝ, Jiří. *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*. 4. opr. a dopl. vyd. Editor Ulrich Magnus, Peter Mankowski. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 467 s. Edice učebnic Právnícké fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 339. ISBN 8021033754.

MATĚJKOVÁ, Barbora a Jana PALONCYOVÁ. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I*. Praha: VÚPSV, 2003, 246, ix s. ISBN 80-239-3017-6.

MCGLYNN, Clare. *Families and the European Union: law, politics and pluralism*. New York: Cambridge University Press, xxxi, 230 p. ISBN 978-052-1613-354.

NOVÁ, Hana a TĚŽKÁ Olga. *Vyživovací povinnost: praktická příručka s judikaturou a vzory*. 1. vyd. Praha: Linde, 1995, 226 s. ISBN 80-85647-84-2.

RADVANOVÁ, Senta a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Kurs občanského práva: instituty rodinného práva*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1999. s. 62. ISBN 80-7179-182-2.

PATTI, Salvatore. *Diritto privato: introduzion : la famiglia: le successioni*. Milano: Giuffrè, 1999. ISBN 88-140-7675-8.

PHILLIPS, Roderick. *Putting asunder: a history of divorce in Western society*. New York: Cambridge University Press, 2009, xx, 672 p. ISBN 05-213-2434-3.

SCHWENZER, Ingeborg H a DIMSEY, Mariel. *Model family code: from a global perspective*. Antwerpen: Intersentia, 2009, xii, 257 p. ISBN 90-509-5590-8.

SVOBODA, Emil. *Rodinné právo československé*. Vyd. 2. V Praze: Československý kompas, 134 s.

ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Facilitativní mediace: řešení konfliktu prostřednictvím mediátora*. 1. Vydání. Praha: Portál, 2012, 207 s. ISBN 978-802-6200-918.

ŠMÍD, Ondřej a ŠÍNOVÁ Renata. *Rozvod manželství*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2013, 336 s. Teoretik. ISBN 978-808-7576-663.

ŠVESTKA, Jiří. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, xxi, 1373 s. ISBN 9788074001086.

VESELÁ, Renata. *Vývoj rodinného práva do roku 1938*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 12 s. Právnícké sešity, č. 73. ISBN 80-210-0794-X.

VESELÁ, Renata a SCHELLE Karel. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, 262 s. Právnícké sešity, č. 73. ISBN 80-864-3248-3.

WHITE, Felicity. *Divorce and separation*. London: Telegraph, 1986. ISBN 978-086-3670-978.

2. Příspěvky ve sbornících

BOELE – WOELKI, Katharina. The working method of Commission on European Family Law. In: BOELE-WOELKI, Katharina., ed. *Common core and better law in European family law*. Antwerp: Intersentia, 2005, xxi, s. 372. ISBN 905095475

BRADLEY, David. A family law for Europe? Sovereignty, political economy and legitimisation. In: BOELE-WOELKI, Katharina., ed. *Perspectives for the unification and harmonisation of family law in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2003, xxv, 65-104 s. ISBN 9050952879

COMMAILLE, Jacques. Towards a New Definition of Divorce. In: TROST, Jan., ed. *Family in Change*, International Library, Västerås, 1980. s. ISBN 9185898023.

CRETNEY, Stephen. Breaking the Shackles of Culture and Religion in the Field of Divorce. In: BOELE-WOELKI, Katharina., ed. *Common Core and Better Law in European Family Law*. Intersentia, Antwerp-Oxford, 2005, s. 3-15. ISBN 9050954758.

DETHLOFF, Nina. Arguments for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe. In: BOELE-WOELKI, Katharina., ed. *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*. Antwerp: Intersentia, 2003, xxv, s. 35-64. ISBN 9050952879

HRUŠÁKOVÁ, Milana. Co přinese zařazení rodinného práva do Nového občanského zákoníku. In: *Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva*. 1. vyd. Praha, Česká republika: ASPI, a.s., 2007. s. 110, ISBN 978-80-7357-294-5.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Podněty Komise pro evropské rodinné právo (CEFL) pro další vývoj českého rodinného práva. In: Anonymus., ed. *Európske a národné rozmery civilného práva, etický rozmer a zodpovednosť právnických profesií*. 1. vyd. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2011. s. 89 - 98. ISBN 978-80-970207-3-6.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Evropský kontext vývoje českého rodinného práva po roce 2004. In: Anonymus., ed. *Sborník z workshopu konaného na Právnické fakultě MU v Brně dne 26. 9. 2006*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, ISBN 80-210-4182-X.

NEUMAYER, Karl., General Introduction. In: CHLOROS, Aleck., ed. *The Reform of Family Law in Europe*. Kluwer, Deventer, 1978. ISBN 90-268-0899-2.

SCHWENZER, Ingeborg. Methodological aspects of Harmonisation of Family Law. In: BOELE-WOELKI, K., ed. *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*. European Family Law Series No.4. Intersentia, Antwerp, 2003, s. 143-158. ISBN 9050952879.

ZUKLÍNOVÁ, Michaela. Nové trendy vývoje rodinného práva IN: PAUKNEROVÁ, Monika TOMÁŠEK Michal., ed. *Nové jevy v právu na počátku 21. století*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, s. 234. ISBN 9788024616872.

3. Články v časopisech

ANTOKOLSKAIA, Masha. *Nové ruské rodinné právo*. Sborník materiálů z konference ISFL. Právní praxe, 1999, č. 2-3, s. 36-40.

BELLING, Vojtěch. Rodina a rodinná politika v evropském právu. *EMP - časopis o českém, slovenském a evropském právu* 13 (2004), č. 7 - 8, s. 61 – 67.

BOELE-WOELKI, K. Cesta k evropskému rodinnému právu. Sborník materiálů z konference ISFL. *Právní praxe*, 1999, č. 2-3, s. 119-131. ISSN 1211-0825.

COESTER-WALTJEN, Dagmar. Transpozice nařízení Brusel I a Brusel IIa do národního procesního práva. *Právní fórum*, 2006, č. 3, s. 38-44.

ČERNÝ Petr, STAVĚLÍK Petr. Vliv Evropského soudu pro lidská práva na řízení před Ústavním soudem. *Právní rozhledy*, 2006, roč. 14. Č. 5, s. 185-187.

DEL FAVERO, Marek. Příspěvek na výživu rozvedeného manžela pro dobu po rozvodu. *Právo a rodina*, 2004, č. 5, s. 15–18.

ELISCHER, David. Nová právní úprava rozvodu ve Francii. *Právní fórum*, 2005, 2(7), s. 260-263. ISSN 1214-7966

FIALA, Josef, HURDÍK, Jan. Působení práva EU ve sféře českého občanského práva hmotného a procesního a práva rodinného. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2011, roč. 19, č. 4, s. 352. ISSN 1210-9126.

HADERKA Jiří. Mezinárodní společnost pro rodinné právo. *Právní praxe*, 1999, č. 2-3, s. 66-68. ISSN 1211-0825.

HADERKA, Jiří. Rozvod a rozvodové řízení od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb. *Právní praxe*, 1998, s. 353. ISSN 1211-0825.

HADERKA Jiří. K čemu vede nedokonalá úprava § 24 a zákona o rodině. *Právní praxe*, 1999, č. 9, s. 387. ISSN 1211-0825.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. Tzv. nesporný (smluvený) rozvod a mediace. *Bulletin advokacie*, 1999, 5, s. 29-35. ISSN 1210-6348.

JOHNSON, Nancy. The Breadth of Family Law Review Under the European Convention on Human Rights 1995, *Harvard International Law Journal*. Vol. 36, no. 2, s. 513-527. ISSN 0017-8063.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manželi podle velké novely zákona o rodině účinné k 1. 6. 1998. *Právní rozhledy* : časopis pro všechna právní odvětví, Praha: Beck, 1998, roč. 6, č. 8, s. 389-393. ISSN 1210-6410.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Vztahy mezi manžely, odluka a rozvod podle italského rodinného práva. *Právní rozhledy* : časopis pro všechna právní odvětví, Praha: Beck, 2002, Roč. 10, č. 1, s. 21-24. ISSN 1210-6410.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Recenze díla Schwenzer, I., Dimsey, M.: Model Family Code. From a Global Perspective. Antwerpen - Oxford, Intersentia, 2006, 257 s. *Právník*, Praha, Česká republika: Ústav státu a práva Akademie věd, 2007, roč. 2007, č. 2, s. 80-83. ISSN 0231-6625.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka a KORNEĽ, Martin. Rodinné právo v bývalém Sovětském svazu: více odlišností nebo více společného? (překlad z angličtiny). *Právník*, Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2009, roč. 2009, č. 8, s. 846-865. ISSN 0231-6625.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. České rodinné právo ve světle evropských harmonizačních tendencí. *Právník*, Praha: Ústav státu a práva ČR, v. v. i., 2012, roč.151, č. 12, s. 1161-1184. ISSN 0231-6625.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Rodinné právo v novém občanském zákoníku. *Právní rozhledy*, Praha: C. H. Beck, 2013, roč. 2013, 23-24 s. 801-813. ISSN 1210-6410.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka, TELEČ, Ivo. Výživné v novém občanském zákoníku. *Bulletin advokacie*, Praha: Česká advokátní komora, 2014, roč. 2014, č. 3, s.23-31. ISSN 1210-6348.

KRÁLÍK, Michal. Zamyšlení nad některými novelizovanými ustanoveními zákona o rodině z pohledu soudní praxe. *Právní rozhledy*, č. 7, 1998, s. 352–359. ISSN 1210-6410.

KÜHN, Z., Srovnávací metoda výkladu práva ve srovnávací perspektivě, *Právník*, 2002 s č.10. s.1071. ISSN 0231-6625

MACHÁČKOVÁ, Lenka. Německá hmotněprávní úprava zániku manželství rozvodem.. *Právo a rodina*, č. , 2004, s. 9-14.

MALENOVSKÝ, Jiří. Mezinárodní smlouvy podle čl. 10 a Ústavy ČR. *Právník*, Praha: Academia, 2003, Roč. 142, č. 5, s. 841-854. ISSN 0324-7007.

NOVÁ, Hana. Vyživovací povinnost obávaná i opomíjená. *Bulletin advokacie*, 2008, č. 1–2, s. 31–41. ISSN 1210-6348.

NOVÁ, Hana. Výživné v nové úpravě rodinného práva (zejména z hlediska soukromých podnikatelů). *Obchodní právo*, roč. 34, č. 7–8, 1998, s. 34–40.

NYKODÝM, Jiří. Novela zákona o rodině (zákon č. 91/1998 Sb. zák.). *Bulletin advokacie*, č. 8, 1998, s. 12–23. ISSN 1210-6348.

POLÁKOVÁ, Marie. Určení rodičovství z pohledu práva dítěte znát své rodiče deklarovaného Úmluvou o právech dítěte. *Právní rozhledy*, 2000, č. 2, s. 55-58. ISSN 1210-6410.

PULKRÁBEK, Zdeněk. Příkazuje § 24 odst. 1 ZOR soudu, aby zjistil příčiny rozvratu manželství? *Právní rozhledy*, Praha: C. H. Beck, 2011, roč. 2011, 2, s. 42. ISSN 1210-6410.

RADVANOVÁ, Senta. Stav české rodiny a rodinného práva v současné době. *Právní praxe*, 1999, 47(2-3), ISSN 1211-0825.

TICHÝ, Luboš. Unifikace soukromého práva v EU a naše kodifikace. *Právní rozhledy*, 2005, č. 6, s. 190. ISSN 1210-6410.

TOMÁŠEK, Michal. Lesk a bída „europeizace“ občanského práva. *Právník*, 2004, č.1, s. 1-15. ISSN 0324-7007.

WESTPHALOVÁ, Lenka. Rozvodová úprava a právní následky rozvodu v Německu. *Právní fórum*, 2006, roč.3, č.6, s. 193-203

WINTEROVÁ, Alena. K připravovaným změnám v civilním procesu (kritické a jiné poznámky). *Právní rozhledy*, 2012, č. 23-24, s. 836. ISSN 1210-6410.

4. Elektronické zdroje

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., [online]. justice.cz [cit. 2014-01-24].

Dostupné z:

http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/OZ_Duvodova_zprava_11042011.pdf

Návrh občanského zákoníku - Návrh pracovní komise [online]. cak.cz. [cit. 2014-01-24].

Dostupné z: http://www.cak.cz/assets/files/550/OZ-konsolidovana_verze.pdf

Objectives of ISFL. [online]. isflonline.org [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://www.isflhome.org/objectives>

Utrecht law review. [online]. ec.europa.eu [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0052/contributions/208_en.pdf

ANTOKOLSKAIA, Masha. Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Russia. [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Russia-Divorce.pdf>

BOELE-WOELKI, Katharina a kol. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. The Netherlands.* [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Netherlands-Divorce.pdf>

DE OLIVEIRA, Guilherme. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Portugal.* [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Portugal-Divorce.pdf>

LUND-ANDERSEN, Ingrid, KRABBE, Lise. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Denmark.* [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Denmark-Divorce.pdf>

SVERDRUP, Tone. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Norway.* [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Norway-Divorce.pdf>

FERRAND, Frédérique. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. France* [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/France-Divorce.pdf>

PATTI, Salvatore. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Italy.* [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Italy-Divorce.pdf>

LOWE, Nigel. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. England and Wales.* [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/England-Divorce.pdf>

DIETER, Martiny. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Germany*. [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-Divorce.pdf>

MACZYNSKI, Andrzej a SOKOLOWSKI, Tomasz. *Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Poland*. [online]. ceflonline [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Poland-Divorce.pdf>

ANOTACE

Rozvod manželství jako jeden ze způsobů zániku manželství je upraven ve všech právních řádech Evropy, když je definován jako zrušení platného manželství za života manželů, vyslovené kompetentním státním orgánem, na základě důvodů stanovených zákonem a v rámci předepsaného procesněprávního postupu, s účinky ex nunc.

Jedním ze znaků současné evropské společnosti je tzv. „krize rodiny“. Projevem této krize je stále se zvyšující počet nesezdaných párů a především stálý nárůst počtu rozvodů. Rozvod, jako sociální situace se stal na začátku třetího tisíciletí pro drtivou většinu společnosti běžnou a přijatelnou záležitostí a je považován za dostupný, rázný a účinný způsob řešení neshod a problémů v manželství. Existující evropská legislativa pak v tomto ohledu vede také k tomu, že jen velmi malé procento rozvodů dnes končí smírem partnerů. Není však jisté žádoucí společenský význam institutu manželství přeceňovat. Z hlediska obecného mínění nelze právní úpravu rozvodu manželství ztížit natolik, aby nutila manžele zůstat ve svazku nefunkčním a de facto neexistujícím.

Obecně se předpokládá, že skončením manželství zaniknou jak osobní, tak i majetkové vztahy mezi manžely a že každý z manželů se bude schopen nadále sám o sebe postarat. Pokud se však rozvedený manžel ocitnul v takové životní situaci, jež mu nedovoluje pokrýt své potřeby z vlastních zdrojů, zakotvují evropské právní řády institut výživného mezi rozvedenými manžely, který slouží především právě ke zmírnění nestejné ekonomické úrovně rozvedených manželů, která nastala v důsledku rozvodu.

Disertační práce sleduje několik cílů. Prvním z nich je zmapování současné situace evropského rodinného práva a zhodnocení potřeby jeho harmonizace či dokonce unifikace. Historický exkurz pak napomáhá analyzovat porovnávané rodinněprávní instituty z hlediska jejich vývoje v kontextu společenských změn.

Hlavním těžištěm disertační práce je analýza a komparace institutu rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely v České republice a vybraných evropských státech, a to jak z hlediska hmotněprávního, tak i procesního. Pro komparaci a analýzu platné a účinné právní úpravy rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely byla autorkou zvolena

právní úprava vybraných institutů v Německu, Polsku, Anglii a Walesu, Nizozemí, Francii, Itálii, Rusku, Norsku a Dánsku. Důraz je kladen na analýzu diferencí jednotlivých evropských legislativ s ohledem na úpravu porovnávaných institutů dle Principů Evropského rodinného práva vytvořených Komisí pro Evropské rodinné právo. Záměrem práce není však důkladný rozbor rozvodu a výživného mezi rozvedenými manžely ve srovnávaných právních řádech, ale spíše analýza a komparace stěžejních aspektů ve vzájemných souvislostech s úmyslem vyhodnotit efektivnost dané úpravy.

Plánovaným výsledkem práce by pak měla být komparatistická studie s odkazem na odlišné způsoby řešení problematických a diskutabilních otázek s pohledem na stávající českou právní úpravu v novém civilním kodexu.

ABSTRACT

A divorce as one of the forms of termination of marriage is enacted in all European laws, being defined as abolishment of an existing marriage during the life of the spouses, pronounced by a competent state body, on the grounds stipulated by the law and within the framework of a prescribed procedural process, with effect *ex nunc*.

One of the characteristics of the current European society is a so-called “family crisis”. A manifestation of this crisis is a growing number of unmarried couples and, first of all, a continuously growing number of divorces. A divorce as a social situation became at the beginning of the third millennium an ordinary and acceptable issue for an overwhelming majority of the society, being considered to be an accessible, decisive and effective method for resolving disputes and problems in a marriage. In this respect, the current European legislation also leads to the fact that only a small proportion of divorces today ends by settlement between the partners. However, it is certainly inadvisable to overestimate the importance of the institute of marriage. As regards the general opinion, the law on divorce cannot be made so complicated that it would force the spouses to remain in a non-functional and *de facto* nonexistent union.

In general we presume that upon termination of marriage, both the personal and property relationships between the spouses are terminated as well, and each of the spouses shall be able to take care of himself/herself in the future. However, in case a former spouse finds himself/herself in a life situation preventing him/her to cover for his/her needs from own resources, the European laws introduced the institute of maintenance between former spouses, serving mainly as a moderation of uneven economic situation of the former spouses which arose as a result of the divorce.

The dissertation pursues several goals. The first goal is to map the current situation in the European family law and evaluation of the need for harmonization or, as the case may be, unification of the same. A historic excursion then helps to analyze the compared family law institutes as regards their development within the context of changes in the society.

The main focus of the dissertation is an analysis and comparison of the institutes of divorce and the maintenance between former spouses in the Czech Republic and in selected European countries from the point of view of both the material and procedural law. The author selected for comparison and analysis of the current law on divorce and maintenance between former spouses the law on selected institutes in Germany, Poland, England and Wales, Netherlands, France, Italy, Russia, Norway and Denmark. Emphasis is put on analysis of differences between the European laws with regard to enactment of the compared institutes under the Principles of European family law, established by the Commission on European Family Law. However, the aim of the work is not a detailed analysis of the divorce and maintenance between former spouses in the compared laws, but rather an analysis and comparison of their principal aspects in mutual connections with the intent to evaluate effectiveness of each law.

The planned result of the work should then be a comparison study with reference to different methods of resolution of problematic and debatable issues, with regard to the current Czech law in the new Civil Code.

RESUMÉ

Předkládaná disertační práce se věnuje problematice rozvodu manželství a výživného mezi rozvedenými manžely ve vybraných evropských státech.

Při vymezení cílů této práce bylo konstatováno, že si nebude klást za úkol vyčerpávajícím způsobem provést rozbor institutu rozvodu manželství a výživného mezi rozvedenými manžely ve srovnávaných právních řádech. Výběr materie byl prováděn záměrně tak, aby práce tvořila alespoň přiměřeně ucelený celek stěžejních aspektů těchto rodinněprávních institutů, který podává obraz o stavu rodinného práva ve vybraných evropských zemích. To vše s důrazem na rozdílnost či podobnost jednotlivých evropských legislativ a s ohledem na úpravu porovnávaných institutů dle Principů Evropského rodinného práva vytvořených Komisí pro Evropské rodinné právo.

O harmonizaci a unifikaci evropského rodinného práva bylo pojednáno proto, neboť na tomto poli byly učiněny kroky, které nepochybně ovlivnily i další vývoj rodinného práva v Evropě. Úprava rodinněprávní materie v novém občanském zákoníku je toho důkazem. Nicméně je zřejmé, že institucionální harmonizace hmotného rodinného práva musí ujít ještě dlouhou cestu.

Snahou bylo podat průřezový pohled na analyzované instituty evropského rodinného práva, kde autonomie vůle nachází čím dál tím větší uplatnění. Téma bylo rozvedeno s ohledem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva a důraz byl kladen na analýzu diferencí v právních úpravách a jejich kritické zhodnocení.

Výrazem snahy zohlednit i alternativní formu ukončení manželského soužití bylo začlenění kapitoly věnované soudní odluce manželů a vybraným aspektům tohoto institutu. Při analýze soudní odluky manželů byly induktivně z dílčích právních úprav vyvozeny charakteristické rysy tohoto institutu, když hlavní pozornost byla věnována faktické odluce, jako období před rozvodem manželství.

Odborná veřejnost léta poukazuje na to, že by mělo být v „krizovém“ období manželství dáno více prostoru autonomii vůle manželů, když právě dohoda je manžely přijímána lépe

než autoritativní soudní intervence. Proto je věnována pozornost tzv. administrativnímu rozvodu, který ač je tuzemské právní úpravě doposud neznámý, lze ho vnímat pozitivně a jeho zakotvení v zahraničních právních úpravách za přínosné.

Současná mapa rozvodového zákonodárství v Evropě představuje rozvod na základě zavinění, rozvod v důsledku nenapravitelného rozvratu manželství, rozvod dohodou a i tzv. rozvod na základě pouhého návrhu jednoho z manželů. V práci je poukazováno na nepochybné klady rychlého ukončení nefunkčního manželství spojené s dohodou o všech podstatných otázkách se zánikem manželství souvisejících, když na druhou stranu však vyvolává zejména u konzervativnější laické i odborné veřejnosti řadu nesouhlasných stanovisek, které jsou spojené zejména s důrazem na zachování manželství a jeho trvalý charakter.

V práci byly rozebírány jednotlivé problematické aspekty s rozvodem související, a to jak z hmotněprávního, tak i procesního kontextu stávajících právních úprav. Evropské právní úpravy se shodují na tom, že se zánikem manželství zaniká i vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely. Je definována zásada, že každý z rozvedených manželů je povinen hradit si své náklady a potřeby ze svých výlučných prostředků. Důsledkem této koncepce je pak skutečnost, že výživné se jeví jako akt kompenzace neschopnosti rozvedeného manžela zajistit sám sebe, když tato neschopnost vznikla jako důsledek rozpadu manželství. Potřeba oprávněného, který má nedostatečné zdroje k pokrytí jeho důvodných výdajů spojených se živobytím a schopnost povinného tyto potřeby ekonomicky zabezpečit, jsou základními předpoklady pro přiznání výživného ve všech evropských jurisdikcích.

Práce je koncipována tak, aby podala výklad za jakých podmínek výživné mezi rozvedenými manžely vzniká, když je poukazováno na princip tzv. objektivizace výživného. Otázka trvání a zániku výživného je podrobena kritickými úvahami nad tím, zda je žádoucí, aby vyživovací povinnost rozvedeného manžela pokračovala bez časových limitů. Většina evropských jurisdikcí časově nárok na výživné rozvedeného manžela nelimitují a připouští, že může existovat po celou dobu, co jsou splněny podmínky pro jeho přiznání.

V tuzemskej právnej úprave došlo s prijatím nového občanského zákoníku síce k podrobnejšej úprave výživného medzi rozvedenými manželmi, nicméně úprava rozvodu manželstiev väčších zmien nedomala. Avšak v obecnej rovine lze konštatovať, že súčasná rodinnoprávna úprava v novom občanském zákoníku reaguje na súdobé trendy vo vývoji rodinného práva v Európe.

SUMMARY

The submitted dissertation work concerns with the issue of divorce and maintenance between former spouses in selected European countries.

In determining the targets of this work the author stated that the work should not aim at executing an exhausting analysis of the institute of divorce and maintenance between former spouses in the compared laws. The selection of subject of the work was carried out intentionally so that the work formed at least reasonably comprehensive piece of fundamental aspects of these family law institutes, providing an image of the state of the family law in the selected European countries. All that with accent on differences or similarities between the European laws and with regard to the regulation of the compared institutes under the Principles of European family law established by the Commission on European Family Law.

The author discusses the harmonization and unification of the European family law, because steps were taken in this field, which would also undoubtedly affect further development of the family law in Europe. The regulation of family law in the new Civil Code serves as an evidence thereof. However, it is evident that an institutional harmonization of material family law still has a long journey ahead.

The author aimed at providing a cross-sectional view of the analyzed institutes of the European Family Law, where the autonomy of will is constantly in more and more use. The subject was elaborated with regard to the practice of the European Court of Human Rights, putting emphasis on the analysis of differences in the laws and their critical evaluation.

We also incorporated a chapter devoted to the court separation of spouses and selected aspects of this institute as an expression of the effort to take into consideration also this alternative form of termination of married life. In analyzing the court separation of spouses we inductively deduced from the partial laws the characteristic features of this institute, while the main attention was paid to a de facto separation as a period preceding marital divorce.

The professional public points out for years that during the “critical” time in marriage more space should be provided to autonomy of will of the spouses, since agreement between the spouses is generally accepted better than any authoritative court intervention. Therefore we paid attention to a so-called administrative divorce, yet unknown to the local law, which can however be perceived positively and its enactment in foreign laws is considered beneficial.

The current map of divorce legislation in Europe comprises non-consensual divorce, divorce as a result of irretrievable breakdown of marriage, divorce by mutual consent and also a so-called divorce based on a mere proposal of one of the spouses. The work points out the indisputable positives of a rapid termination of non-functional marriage accompanied by an agreement on all substantial issues connected with the termination of marriage, while on the other hand it gives rise to a number of disapproving statements, namely on the part of more conservative lay and professional public, related namely to emphasis on preservation of marriage and its permanent character.

The work discusses individual problematic aspects related to the divorce, both from material and procedural context of the current legislations. The European laws agree that termination of marriage also brings about termination of a mutual maintenance obligation between the spouses. A principle was established, stating that each of the divorced spouses shall cover his/her own expenses and needs from his/her own exclusive resources. A consequence of this concept is a fact that the maintenance appears to be an act of compensation for inability of the divorced spouse to attend to his/her own needs, where such inability arose as a results of breakdown of the marriage. The needs of the entitled party, having insufficient resources for covering reasonable expenses related to living and the ability of the obliged party to economically provide for these needs are the fundamental prerequisites for awarding the maintenance in all European jurisdictions.

The work is outlined so that it provides an interpretation of the terms and conditions, under which the maintenance between former spouses arises, pointing out the so-called objectification of the maintenance principle. The issue of existence and termination of the maintenance was submitted to critical consideration on whether it is desirable that

a continuing maintenance obligation of the former spouse exists without any time limits. Most of the European jurisdictions do not limit the existence of the right to maintenance for the former spouse and they admit, that it can exist for the whole time, when the terms and conditions for awarding the maintenance are complied with.

Upon introduction of the new Civil Code the local law enacted a more detailed rules on the maintenance between former spouses, however, no significant changes in the law on divorce took place. Nevertheless, in general we may state that the current family law in the new Civil Code reacts to present trends in the family law development in Europe.

KLÍČOVÁ SLOVA

rodinné právo, CEFL, Principy evropského rodinného práva, rozvod, výživné mezi rozvedenými manžely.

KEY WORDS

family law, CEFL, Principles of European Family Law, divorce, maintenance between former spouses